

ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการย้ายถิ่นของชาวชนบท :
กรณีศึกษาของอำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์

ปราโมทย์ ประสาทกุล
พิมลพรรณ อิศรภักดี

สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยประเภทกำหนดเรื่อง ประจำปี 2540
จากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ

ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการย้ายถิ่นของชาวชนบท : กรณีศึกษาของ
อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์
**Factors Affecting Migration of Rural Population : A Case Study of
Nang Rong District, Buriram Province**

ปราโมทย์ ประสาทกุล
พิมลพรรณ อิศรภักดี

สถาบันวิจัยประชากรและสังคม
มหาวิทยาลัยมหิดล

เอกสารทางวิชาการหมายเลข 245
ISBN 974-663-541-7

มิถุนายน 2542

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยประเภทกำหนดเรื่อง ประจำปี 2540
จากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ

ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการย้ายถิ่นของชาวชนบท : กรณีศึกษาของอำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์

ปราโมทย์ ประสาทกุล และ พิมลพรรณ อิศรภักดี

Cataloging in Publication Data

ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการย้ายถิ่นของชาวชนบท : กรณีศึกษาของอำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ / ปราโมทย์ ประสาทกุล, พิมลพรรณ อิศรภักดี

(มหาวิทยาลัยมหิดล. สถาบันวิจัยประชากรและสังคม เอกสารทางวิชาการ; หมายเลข 245)

ISBN 974-663-541-7

1. การย้ายถิ่นภายในประเทศไทย-บุรีรัมย์-วิจัย 2. โครงการส่งเสริมอุตสาหกรรมชนบท
I. พิมลพรรณ อิศรภักดี II. มหาวิทยาลัยมหิดล. สถาบันวิจัยประชากรและสังคม III. ชื่อเรื่อง
IV. ชื่อชุด

(HB 2104.55.A5B8 ป452ป 2543)

พิมพ์ครั้งที่ 1
จำนวนพิมพ์ 500 เล่ม
จัดพิมพ์โดย สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล
ตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม 73170
โทรศัพท์: (662)441-0201-4; (662)441-9666
โทรสาร: (662)441-9333
E-mail: directpr@mahidol.ac.th

สงวนลิขสิทธิ์

เอกสารทางวิชาการหมายเลข 245

กิตติกรรมประกาศ

คณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ สาขาสังคมวิทยา ได้เห็นความสำคัญของเรื่องการย้ายถิ่นของประชากรในชนบท จึงได้ให้ทุนสนับสนุนผู้วิจัยมาทำการศึกษาในเรื่องนี้ ผู้วิจัยขอขอบพระคุณคณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ โดยเฉพาะศาสตราจารย์ ดร.จุมพล สวัสดิการ ประธานคณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ สาขาสังคมวิทยา

ขอขอบพระคุณ ศาสตราจารย์ ดร.จรรยา สุวรรณทัต ที่กรุณาให้ความเห็นทางวิชาการตลอดจนแนะนำข้อแก้ไขต่าง ๆ ที่ทำให้รายงานฉบับนี้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

การทำงานวิจัยครั้งนี้ ได้รับความร่วมมือ ช่วยเหลือจากบุคคลจำนวนมาก ผู้วิจัยขอขอบพระคุณทุก ๆ ท่าน

คุณศรีสุมาลย์ ศาสตรสาระ ช่วยทำหน้าที่เป็นนักวิจัยประจำโครงการฯ

ผู้ที่ช่วยในการเก็บข้อมูลภาคสนามเป็น นักศึกษาปริญญาโท สาขาวิจัยประชากรและสังคม รุ่นปี พ.ศ. 2540 ได้แก่ คุณมาตี กาญจนกิจสกุล, คุณอดิศร เจริญงอยู่, คุณเบญญา ลวกไชสง และนักศึกษาปริญญาเอก สาขาประชากรศาสตร์ รุ่นปี พ.ศ.2540 ได้แก่ คุณวุฒิพงศ์ สัตยวงทิพย์, คุณรัชพันธุ์ เชนจิตร, คุณชาตรี นันทพานิช, คุณสุวิณี วิวัฒน์วานิช และ คุณวรัญญา ถับเลิศบ

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ คุณบุญเชิด โพธิ์หมื่นทิพย์ หัวหน้าศูนย์ซีเบิร์ต นางรอง ในขณะที่ช่วยประสานงานกับโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่ เพื่ออำนวยความสะดวกในการทำงานภาคสนามของคณะผู้วิจัย ขอขอบพระคุณคุณวิลาศ โลหิตกุล ผู้อำนวยการฝ่ายพัฒนาชนบท 3 ของสมาคมพัฒนาประชากรและชุมชน ที่ช่วยประสานงานและให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณเจ้าหน้าที่ของสำนักงานแรงงานและอุตสาหกรรมจังหวัดบุรีรัมย์รวมทั้งศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรมชนบทภาค 7 ที่ช่วยให้ข้อมูล และความคิดเห็นอันเป็นประโยชน์ต่อการวิเคราะห์ผลการวิจัย

ขอขอบพระคุณกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และเจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลหลายท่านในอำเภอนางรองที่ได้ให้ความร่วมมือช่วยเหลือให้เวลาในการสัมภาษณ์แก่ผู้วิจัย

ท้ายสุด ผู้ซึ่งสำคัญที่สุดที่ผู้วิจัยต้องขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้ คือ ชาวอำเภอนางรอง ในหมู่บ้านที่คณะวิจัยเข้าไปทำการสำรวจ และได้ตอบคำถามด้วยความเต็มใจ ขอขอบพระคุณ ชาวบ้านทุกท่านด้วยความจริงใจ

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์หลัก 2 ประการ ประการแรก เพื่อที่จะศึกษาทำความเข้าใจ กระแสการย้ายถิ่นจากชนบทสู่เมือง โดยดูแบบแผนของการย้ายถิ่นในพื้นที่ชนบท ทั้งในแง่ของปริมาณ ลักษณะของผู้ย้ายถิ่น และทิศทางของการย้ายถิ่น ประการที่สอง เพื่อที่จะดูปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการย้ายถิ่นของชาวชนบท โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตที่มีโครงการส่งเสริมอุตสาหกรรมชนบท ประชากรในอำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งอยู่ทางตอนใต้ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ถูกเลือกให้เป็นกรณีศึกษา การเก็บข้อมูลใช้วิธีการเชิงปริมาณและคุณภาพ ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ตัวอย่างจาก 1,025 ครัวเรือน ในหมู่บ้านที่สุ่มได้ 21 หมู่บ้าน ผู้วิจัยได้ทำการเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ระดับลึกผู้ให้ข้อมูลหลัก เช่น ชาวบ้านทั้งที่ไม่เคยเป็นผู้ย้ายถิ่นและเป็นผู้ย้ายถิ่นกลับ ผู้นำชุมชน และเจ้าหน้าที่ที่ทำงานเกี่ยวข้องกับแรงงานและโครงการอุตสาหกรรมชนบท และได้จัดสนทนากลุ่มสำหรับผู้ย้ายถิ่นกลับที่ทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมในหมู่บ้านอีกด้วย

การวิจัยครั้งนี้ได้วิเคราะห์และอภิปรายถึงการย้ายถิ่นของชาวชนบทในฐานะที่เป็นพฤติกรรมตอบโต้ทางประชากรต่อแรงกดดันทางประชากร ซึ่งเกิดจากปฏิภณระหว่างการเพิ่มอย่างรวดเร็วของประชากร ความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ และความจำกัดของที่ดินทำกินในชนบท การย้ายถิ่นออกจากชนบทถูกมองว่าเป็นทางออกของปัญหาความกดดันทางประชากรดังกล่าว การย้ายถิ่นจากชนบทสู่เมือง โดยเฉพาะสู่กรุงเทพมหานครและปริมณฑลได้เป็นกระแสหลักของผู้ย้ายถิ่นหนุ่มสาวในปัจจุบัน งานวิจัยนี้ได้ตรวจสอบความเป็นไปได้ของโครงการธุรกิจเพื่อการพัฒนาชนบท ซึ่งสมาคมพัฒนาประชากรและชุมชนกำลังดำเนินการอยู่ในเขตพื้นที่อำเภอนางรอง ในฐานะเป็นต้นแบบของโครงการส่งเสริมอุตสาหกรรมชนบทเพื่อด้านทางกระแสการย้ายถิ่นจากชนบทสู่เมืองและรองรับผู้ย้ายถิ่นกลับ งานวิจัยนี้ได้อภิปรายถึงผลกระทบทางเศรษฐกิจสังคมของโครงการฯ ที่มีต่อการย้ายถิ่นในชนบทและต่อชุมชน

Abstract

This study had two main objectives. The first was an attempt to understand the rural-to-urban migration stream by focusing on the migration pattern in terms of volume, characteristics of migrants and migration directions. The second was to investigate factors affecting migration of rural population, especially in those areas under the rural industrialization promotion program. The population of Nang Rong District in Buriram Province in the southern part of the Northeast Region was selected to be the case study. Both quantitative and qualitative methods of data collection were employed. Samples from 1,025 households in randomly selected 21 villages were interviewed. Qualitative data were collected by in-depth interviews of key-informants including non-migrants and return migrant villagers, community leaders, and officers involving in labour management and rural industrialization promotion program. A focus group discussion among return migrants who were working in a factory in a village was also implemented.

The analysis and discussion were made on rural migration as a demographic response to the rural population pressure, resulted from interaction between rapid population growth, economic progress, and limitation of agricultural land in rural areas. Rural out-migration was seen as an outlet of the said population problem. The rural-to-urban migration, especially to Bangkok and periphery, had become the current main migration stream of young people. This study investigated the feasibility of using the Thailand Business Initiative Rural Development (TBIRD) Project implemented by the Population and Community Development Association (PDA) in Nang Rong areas as a model of rural industrialization promotion program to counter the rural-to-urban migration stream and to absorb returned migrants. The social and economic impacts of the project on migration of rural population and on community were discussed.

สารบัญเรื่อง

	หน้า
บทที่ 1 บทนำ	
1.1 กระแสการย้ายถิ่นจากชนบทสู่เมืองก่อให้เกิดปัญหา	1
1.2 อำเภอนางรอง บุรีรัมย์เป็นพื้นที่ศึกษา	3
1.3 วิธีการเก็บข้อมูลในการวิจัย	7
บทที่ 2 ปัจจัยที่มีผลต่อการย้ายถิ่นของชาวชนบท	
2.1 กระแสการย้ายถิ่นในประเทศไทย	11
2.2 รูปแบบการย้ายถิ่นของประชากรในเขตอำเภอนางรอง	13
2.3 สถานภาพการย้ายถิ่นในเขตอำเภอนางรอง	18
2.4 ปัจจัยที่เอื้อต่อการย้ายถิ่น	31
บทที่ 3 ผลกระทบของโครงการอุตสาหกรรมชนบทต่อการย้ายถิ่น	
3.1 สภาพความเป็นอยู่โดยทั่วไปของชาวชนบทเป็นแรงผลักดันให้ย้ายถิ่นออก	39
3.2 โครงการส่งเสริมอุตสาหกรรมชนบทที่อำเภอนางรอง	41
3.3 ผลกระทบของโครงการส่งเสริมอุตสาหกรรมชนบทต่อการย้ายถิ่น	45
3.4 เพศ อายุ และระดับการศึกษาของคนงานในโรงงาน	49
บทที่ 4 สรุปและอภิปราย	
4.1 การย้ายถิ่นเป็นพฤติกรรมตอบโต้ต่อแรงกดดันทางประชากร	53
4.2 กรุงเทพมหานครและปริมณฑลเป็นถิ่นปลายทางสำคัญของการย้ายถิ่น จากชนบท	54
4.3 การย้ายถิ่นช่วยให้สังคมชนบทดำรงอยู่ได้	54
4.4 ผู้สูงอายุและเด็กถูกทอดทิ้งไว้ในหมู่บ้าน	55

สารบัญเรื่อง (ต่อ)

	หน้า
4.5 วิกฤตเศรษฐกิจกับการย้ายถิ่นกลับ	56
4.6 การส่งเสริมอุตสาหกรรมในชนบทช่วยรองรับแรงงานส่วนเกิน จากภาคเกษตรกรรม	57
4.7 ข้อจำกัดในการรับคนงานของโรงงานอุตสาหกรรมในชนบท	58
4.8 ความยั่งยืนของโรงงานอุตสาหกรรมในชนบท	59
เอกสารอ้างอิง	61
ภาคผนวก	65

สารบัญรูป

	หน้า
รูปที่ 1.1 แผนที่แสดงที่ตั้งอำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์	5
รูปที่ 2.1 โครงสร้างอายุและเพศของประชากรตัวอย่างที่ยังอยู่ในอำเภอนางรอง และที่ย้ายถิ่นออก	16

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 2.1 ประชากรตัวอย่างจำแนกตามสถานภาพการย้ายถิ่น	15
ตารางที่ 2.2 อัตราการย้ายถิ่นในระดับครัวเรือนและระดับบุคคล อำเภอนางรอง พ.ศ.2541	15
ตารางที่ 2.3 ผู้ย้ายถิ่นออกจากอำเภอนางรอง จำแนกตามอายุ และเพศ	20
ตารางที่ 2.4 ผู้ย้ายถิ่นออกจากอำเภอนางรอง จำแนกตามถิ่นปลายทาง	20
ตารางที่ 2.5 อาชีพของผู้ย้ายถิ่นออกจากอำเภอนางรอง จำแนกตามจังหวัดปลายทาง	22
ตารางที่ 2.6 ผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาล จำแนกตามอายุและเพศ	24
ตารางที่ 2.7 ผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาล จำแนกตามถิ่นปลายทาง	25
ตารางที่ 2.8 อาชีพของผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาล จำแนกตามถิ่นปลายทาง	26
ตารางที่ 2.9 ผู้ย้ายถิ่นกลับ จำแนกตามอายุ และเพศ	27
ตารางที่ 2.10 เหตุผลของการย้ายถิ่นกลับ จำแนกตามเพศ	30
ตารางที่ 2.11 ผู้ย้ายถิ่น จำแนกตามสถานภาพสมรส	33
ตารางที่ 2.12 การส่งเงินกลับของผู้ย้ายถิ่นออก จำแนกตามเพศ	36
ตารางที่ 2.13 จำนวนสมาชิกในครัวเรือนเฉลี่ย จำแนกตามสถานภาพการ ย้ายถิ่นของสมาชิกในครัวเรือน	36
ตารางที่ 2.14 สถานภาพในครัวเรือน จำแนกตามสถานภาพการย้ายถิ่น	37
ตารางที่ 2.15 ขนาดที่ดินทำกินต่อครัวเรือนในอำเภอนางรอง พ.ศ.2537	37
ตารางที่ 3.1 โรงงานและจำนวนคนงานที่ตั้งขึ้นภายใต้โครงการธุรกิจเพื่อการ พัฒนาชนบท ในอำเภอนางรองและอำเภอใกล้เคียง	45
ตารางที่ 3.2 คนงานในกลุ่มโรงงานในพื้นที่อำเภอนางรองและอำเภอใกล้เคียง จำแนกตามเพศ	51
ตารางที่ 3.3 ร้อยละของคนงานในกลุ่มโรงงาน จำแนกตามอายุและระดับการศึกษา	51

บทที่ 1

บทนำ

1.1 กระแสการย้ายถิ่นจากชนบทสู่เมืองก่อให้เกิดปัญหา

ความพยายามที่จะสร้างงานในชนบทเพื่อยกระดับการครองชีพและเพื่อให้ชาวชนบทไม่ต้องดิ้นรนย้ายถิ่นออกจากหมู่บ้านของตนนั้น ได้เริ่มมีมานานหลายทศวรรษแล้ว โครงการรัฐบาลจำนวนมากได้ตั้งเป้าหมายเพื่อแก้ปัญหาการว่างงานในชนบทโดยตรง ไม่ว่าจะเป็นโครงการพัฒนาชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ โครงการสร้างงานชนบทในฤดูแล้ง การส่งเสริมอุตสาหกรรมขนาดเล็กในชนบท ซึ่งล้วนแต่มุ่งจะสร้างแรงดึงให้แรงงานชนบทอยู่กับที่ทั้งสิ้น

ความพยายามให้ชาวชนบทไม่ต้องอพยพย้ายถิ่นออกจากบ้านเดิมของตนเกิดจากกระแสการย้ายถิ่นหลักกระแสหนึ่ง ซึ่งเด่นชัดมากในรอบครึ่งศตวรรษที่ผ่านมา กระแสการย้ายถิ่นนั้น คือ การย้ายถิ่นจากชนบททั่วทุกภาคของประเทศมุ่งเข้าสู่กรุงเทพฯ และชานเมืองปริมณฑล เมืองหลวงของประเทศไทยแห่งนี้ได้มีประชากรเพิ่มมากขึ้นอย่างรวดเร็ว จากเพียงประมาณ 6-7 แสนคน ในปี พ.ศ. 2490 มาเป็นเกือบ 6 ล้านคน ใน พ.ศ. 2541 และถ้านับรวมเขตปริมณฑลและรวมผู้อยู่อาศัยโดยไม่ได้จดทะเบียนย้ายที่อยู่แล้ว อาจประมาณได้ว่า เมืองหลวงของประเทศไทยแห่งนี้มีประชากรอยู่จริง ๆ 10 ล้านคน การเพิ่มประชากรของกรุงเทพฯ และปริมณฑลไม่ได้เพิ่มโดยธรรมชาติเป็นประการสำคัญ หากแต่เพิ่มโดยองค์ประกอบของการย้ายถิ่นที่ประชากรจากชนบทและเขตเมืองอื่น ๆ ได้หลั่งไหลเข้ามาสู่เมืองหลวงแห่งนี้ กระแสการย้ายถิ่นจากชนบทสู่เมืองหลวงดังกล่าวได้ก่อให้เกิดปัญหาที่มองเห็นได้เป็นรูปธรรม คือ ปริมาณประชากรที่มากเกินไปในเขตเมืองหลวงนำไปสู่สภาพการอยู่อาศัยที่แออัดตามแหล่งเสื่อมโทรมต่าง ๆ การจราจรที่ติดขัด ปัญหามลภาวะของสิ่งแวดล้อมและอากาศ รวมทั้งปัญหาสังคมอื่น ๆ ที่ตามมา

ปัจจัยที่ทำให้ประชากรต้องย้ายถิ่นออกจากพื้นที่ที่ตนเคยอยู่ไม่เกินวิสัยที่เราจะมองเห็นได้ คำอธิบายการย้ายถิ่นมีความชัดเจนทั้งในทางทฤษฎี และที่ยืนยันได้ด้วยข้อมูลเชิงประจักษ์

กฎการย้ายถิ่นของราเวนสไตน์ (Ravenstein's Law of Migration) กล่าวว่า ผู้ย้ายถิ่นจะย้ายถิ่นออกจากพื้นที่ที่ด้อยโอกาสไปสู่พื้นที่ที่ให้โอกาสด้านชีวิตมากกว่า เป็นการยกฐานะทางเศรษฐกิจให้ดีขึ้น แนวความคิดเกี่ยวกับปัจจัยดึงดูดและปัจจัยผลักของการย้ายถิ่น อธิบายถึงปัจจัยในทางลบที่ผลักดันให้ประชากรต้องย้ายถิ่นออกจากถิ่นที่หนึ่งมุ่งไปสู่พื้นที่ที่มีปัจจัยดึงดูดมากกว่า ข้อมูลเชิงประจักษ์ของการศึกษาเรื่องการย้ายถิ่นในประเทศไทยจากการศึกษาของโครงการต่าง ๆ ได้แสดงให้เห็นว่า ชาวชนบทไทยได้ย้ายถิ่นออกจากถิ่นเดิมของตนเพราะความยากจน ขาดที่ทำกิน และไม่มีงานทำ ผู้ย้ายถิ่นเหล่านี้ได้มุ่งสู่เมืองหลวง เพราะที่นั่นเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมสำคัญหลาย ๆ อย่างของประเทศ ไม่ว่าจะเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมทางการเมือง การปกครอง การศึกษา ศิลปวัฒนธรรม การค้าพาณิชย์ การบริการ และการขนส่งคมนาคม

เมื่อสาเหตุของการย้ายถิ่นออกของชาวชนบทไทยค่อนข้างชัดเจนเช่นนี้ มาตรการที่จะหยุดยั้งการย้ายถิ่นของประชากรเข้าสู่กรุงเทพฯ และเขตปริมณฑล จึงได้ถูกกำหนดไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตั้งแต่ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520-2524) เป็นต้นมา แผนพัฒนาฉบับที่ 4 ได้กำหนดให้มีแผนในการพัฒนาเมืองหลักตามภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศ ให้มีโครงการสร้างงานในชนบท การสร้างแรงจูงใจให้ผู้ประกอบการอุตสาหกรรมย้ายฐานการผลิตไปนอกเขตกรุงเทพฯ และปริมณฑล รวมทั้งการสร้างแรงดึงดูดการย้ายถิ่นในเขตชนบท และที่สำคัญคือ การส่งเสริมอุตสาหกรรมชนบทเพื่อเปิดโอกาสให้ชาวชนบทได้มีงานทำในท้องถิ่นของตน เป็นการสร้างรายได้ให้กับตนเองและครอบครัวโดยไม่ต้องเดินทางไปกรุงเทพฯ หรือเขตเมืองอื่น ๆ

ในปัจจุบัน แนวความคิดที่จะใช้โครงการส่งเสริมอุตสาหกรรมชนบทเป็นมาตรการในการแก้ปัญหาการย้ายถิ่นออกจากชนบทได้รับการยอมรับมากขึ้น แนวความคิดนี้มีพื้นฐานความเชื่อที่ว่า การส่งเสริมอุตสาหกรรมชนบทจะช่วยลดปัญหาความแตกต่างระหว่างรายได้ในเขตเมืองและเขตชนบท เป็นการสร้างงานนอกภาคเกษตรกรรมขึ้นในเขตชนบทซึ่งจะช่วยตรึงให้ชาวชนบทไม่ต้องเคลื่อนย้ายไปหางานทำนอกพื้นที่ และอาจจะช่วยเป็นปัจจัยดึงดูดให้ผู้ที่ย้ายถิ่นออกไปแล้วคืนกลับมาสู่ภูมิลำเนาเดิมอีกด้วย ถ้าหากการส่งเสริมอุตสาหกรรมชนบทมีผลได้เช่นนั้น ก็เท่ากับได้ช่วยลดปัญหาอันเกิดจากการย้ายถิ่นจากชนบทสู่เมืองหลวงลง ชาวชนบทจะมีงานทำและมีรายได้ในขณะที่ยังอาศัยอยู่กับครอบครัวในชุมชนเดิมของตน กุ่สมรส

ไม่ต้องแยกกันอยู่ ลูกยังอยู่กับพ่อแม่ได้ ไม่ต้องทิ้งไว้ให้เป็นภาระของปู่ย่าตายายในการเลี้ยงดู พ่อแม่ที่แก่ชราก็มีลูกหลานคอยดูแลอยู่ใกล้ชิด ปัญหาทางสังคมต่าง ๆ เหล่านี้ก็จะบรรเทาลงด้วย

กระแสการย้ายถิ่นระหว่างชนบทกับเขตเมืองนี้เป็นปรากฏการณ์ประชากรที่สำคัญในช่วงเวลาครึ่งศตวรรษที่ผ่านมา ปริมาณของการย้ายถิ่นจากชนบทเข้าสู่เขตเมือง โดยเฉพาะกรุงเทพฯ และปริมณฑลทวีมากขึ้นในช่วงสองสามทศวรรษที่ผ่านมา การเพิ่มประชากรอย่างรวดเร็วในเขตชนบทได้ก่อให้เกิดความกดดันของประชากรต่อพื้นที่ดิน ยิ่งเมื่อที่ดินที่เคยเป็นป่าถูกจับจองเป็นที่ทำกินจนมีที่ดินให้บุกเบิกทำกินใหม่เหลือน้อยลงไปทุกที เมืองใหญ่จึงกลายเป็นจุดหมายปลายทางสำคัญของแรงงานส่วนเกินจากภาคเกษตรกรรมในชนบท แรงงานวัยหนุ่มสาวทยอยเดินทางออกจากถิ่นเดิมของตนอย่างไม่หยุดยั้ง กระแสการย้ายถิ่นจากชนบทสู่เมืองสายนี้มีผลกระทบทางเศรษฐกิจ สังคม และประชากรต่อทั้งชนบทซึ่งเป็นถิ่นต้นทาง และต่อเมืองใหญ่ โดยเฉพาะกรุงเทพฯ และปริมณฑลซึ่งเป็นถิ่นปลายทาง

1.2 อำเภอนางรอง บุรีรัมย์ เป็นพื้นที่ศึกษา

จากความเชื่อที่ว่าโครงการพัฒนาอุตสาหกรรมในชนบทจะเป็นมาตรการสำคัญที่จะช่วยชะลอการย้ายถิ่นของชาวชนบทเข้าสู่เมืองหลวงของประเทศได้ งานวิจัยนี้จึงได้กำหนดวัตถุประสงค์หลักที่จะศึกษาทำความเข้าใจกระแสการย้ายถิ่นจากชนบทเข้าสู่เขตเมือง และต้องการจะศึกษาว่าแนวคิดเกี่ยวกับการส่งเสริมอุตสาหกรรมในชุมชนชนบทที่จะเป็นแรงต้านทานการย้ายถิ่นเข้าเมืองของชาวชนบทจะเป็นไปได้มากน้อยเพียงไร ชาวชนบทมีความตั้งใจและมีความคิดเห็นอย่างไรกับการย้ายถิ่นออก การคงอยู่ในถิ่นเดิม และการย้ายถิ่นกลับสู่ชนบท ประเด็นที่อยู่ในความสนใจที่จะทำการศึกษามีดังต่อไปนี้

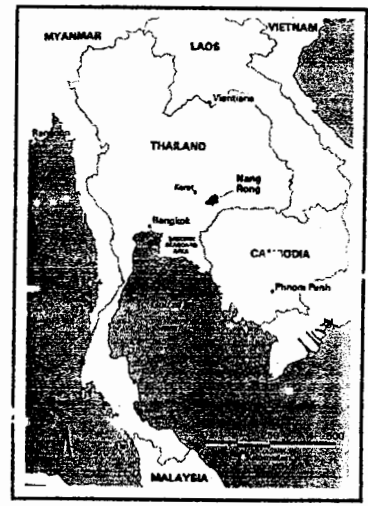
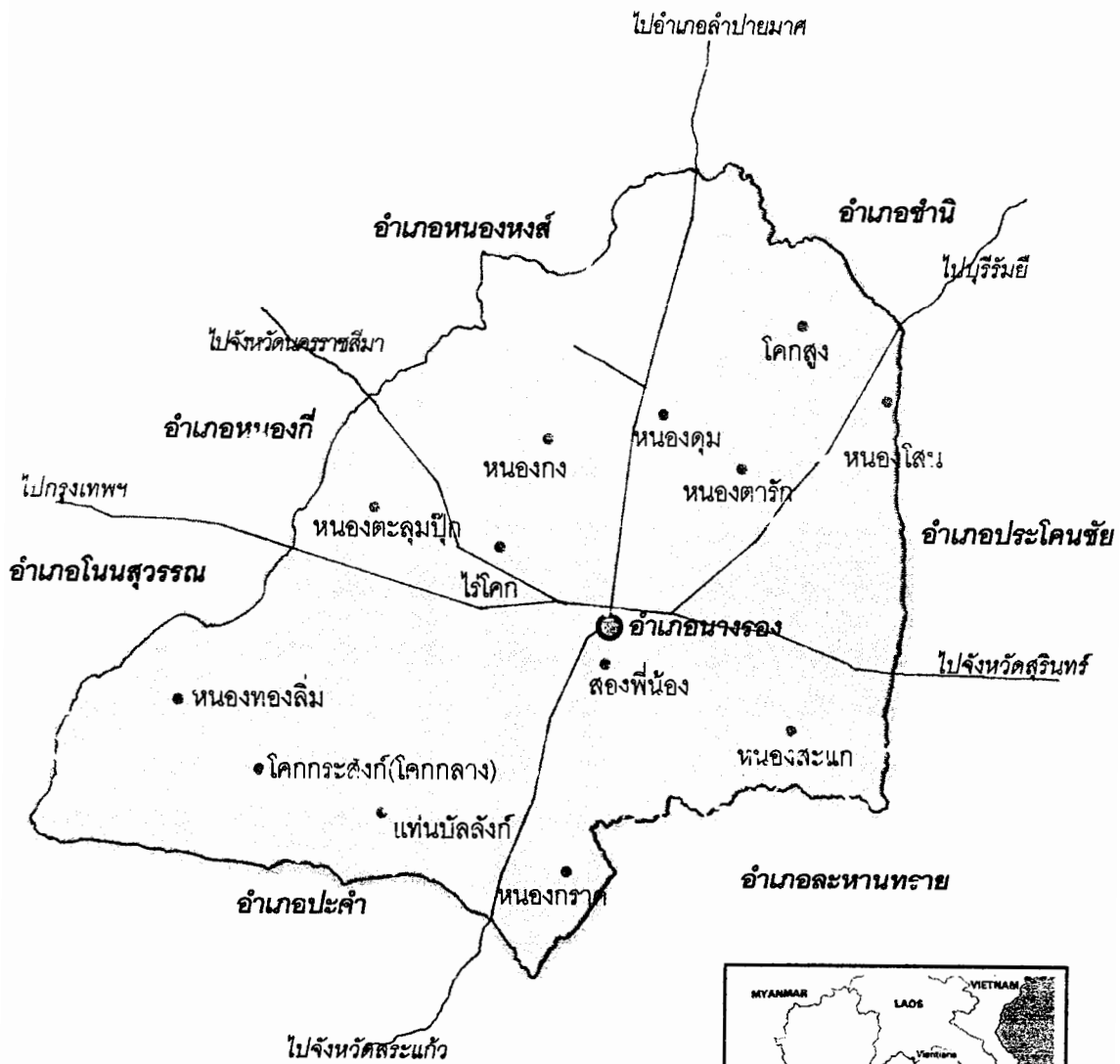
- (1) รูปแบบของการย้ายถิ่นในเขตพื้นที่ชนบท ทั้งปริมาณ ลักษณะ และทิศทางของการย้ายถิ่น
- (2) ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการย้ายถิ่นของชาวชนบท โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตที่มีโครงการส่งเสริมอุตสาหกรรมชนบท

การศึกษาครั้งนี้ จะได้นำเอา การย้ายถิ่นของชาวชนบทในเขตพื้นที่อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์มาเป็นกรณีศึกษา

“นางรอง” เป็นอำเภอที่อยู่ทางตอนใต้ของจังหวัดบุรีรัมย์ มีประชากรประมาณ 146,000 คน ในปี พ.ศ. 2541 ตัวอำเภอนางรองอยู่ห่างจากกรุงเทพฯ โดยทางรถยนต์ ประมาณ 350 กิโลเมตร เนื่องจากบุรีรัมย์อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ อำเภอนางรองที่เลือกเป็นพื้นที่ศึกษานี้จึงน่าจะสะท้อนภาพของการย้ายถิ่นในภาคนี้ของประเทศได้บ้าง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นภาคที่ประชากรมีการย้ายถิ่นออกสูงสุดของประเทศ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะมี “ปัจจัยผลักดัน” อยู่ในภาคนี้มากเมื่อเปรียบเทียบกับภาคอื่น ๆ ปัจจัยผลักดันดังกล่าว เช่น สภาพแวดล้อมไม่เอื้ออำนวยต่อการเพาะปลูก ขาดแหล่งน้ำและการชลประทานที่ดี พื้นดินมักมีสภาพแห้งแล้ง ไม่อุดมสมบูรณ์ ประชากรในภาคนี้มีฐานะยากจนที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับประชากรภาคอื่น ๆ ของประเทศด้วย

สภาพภูมิศาสตร์ของอำเภอนางรองเป็นพื้นที่ราบสูง ยังมีส่วนที่เป็นป่าเขาอยู่บ้างทางตอนเหนือของอำเภอ ศูนย์กลางของอำเภอนางรองอยู่ที่เทศบาลเมืองนางรอง ซึ่งเป็นตลาดสินค้าหลัก และศูนย์ที่ตั้งของส่วนราชการต่าง ๆ ของอำเภอ การติดต่อภายในอำเภอและกับนอกอำเภอใช้เส้นทางคมนาคมทางบก คือ รถยนต์และรถจักรยานยนต์เป็นสำคัญ ไม่มีทางรถไฟผ่านและไม่มีการใช้การสัญจรทางน้ำ ในเขตพื้นที่อำเภอนี้ ไม่มีโครงการชลประทานขนาดใหญ่ แหล่งน้ำใช้จึงอาศัยน้ำฝนเป็นหลัก น้ำในฤดูฝนจะอยู่ในบ่อสระขนาดใหญ่เพื่อชาวบ้านได้ใช้ในฤดูแล้ง มีแม่น้ำ คือ ลำนางรองไหลผ่านในทิศทางตะวันออก-ตะวันตก อาชีพหลักของประชากรในอำเภอนางรอง คือ เกษตรกรรม ทำนาข้าว ไร่ข้าวโพด ปอ มันสำปะหลัง แหล่งรายได้ที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งของชาวบ้านในเขตอำเภอนี้ คือ การที่แรงงานหนุ่มสาวออกไปทำงานในถิ่นอื่น แล้วส่งเงินกลับมาจุนเจือครอบครัวของตน

รูปที่ 1.1 แผนที่แสดงที่ตั้งอำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์

ในเขตอำเภอนางรองได้มีการพัฒนาไปอย่างมากในรอบ 10 กว่าปีที่ผ่านมา การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพที่เห็นได้ชัด คือ เส้นทางคมนาคมภายในอำเภอมีสภาพดีขึ้นและเชื่อมโยงพื้นที่ต่าง ๆ มากขึ้น ทุกหมู่บ้านมีไฟฟ้าใช้ นอกจากนี้โทรศัพท์ภูมิภาคได้ขยายบริการไปตามหมู่บ้านต่าง ๆ ครอบคลุมมากขึ้น

สาเหตุสำคัญที่เป็นแรงจูงใจเลือกเอาอำเภอนางรองเป็นกรณีศึกษา คือ การที่ในเขตอำเภอนี้ได้มีโครงการเร่งรัดพัฒนาชนบทแบบผสมผสานเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชากรโครงการฯ ดังกล่าวริเริ่มและดำเนินการโดย “สมาคมพัฒนาประชากรและชุมชน” ได้ตั้ง ศูนย์พัฒนาชนบทแบบผสมผสาน (Community Based Integrated Rural Development - CBIRD) นางรอง หรือที่รู้จักกันโดยทั่วไปว่า “ศูนย์ซีเบิร์ต-นางรอง” ขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ.2527 สมาคมพัฒนาประชากรและชุมชนได้ร่วมมือกับภาครัฐและองค์กรเอกชนอื่น ๆ ดำเนินโครงการพัฒนาชนบทแบบผสมผสานในกว่า 100 หมู่บ้านในเขตอำเภอนางรอง เมื่อประมาณ 5 ปีที่ผ่านมา ศูนย์พัฒนาชนบทแบบผสมผสานนางรองได้ริเริ่มโครงการชักจูงให้บริษัทธุรกิจเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในงานพัฒนาชนบท เรียกว่าเป็น “โครงการธุรกิจเพื่อการพัฒนาชนบท” หรือ TBIRD (Thailand Business Initiative Rural Development)

รูปแบบของโครงการธุรกิจเพื่อการพัฒนาชนบท ของสมาคมพัฒนาประชากรและชุมชนที่ดำเนินการอยู่ภายใต้โครงการพัฒนาชนบทแบบผสมผสาน คือ การชักจูงให้ภาคธุรกิจได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบท การชักจูงภาคธุรกิจนั้นได้ใช้เหตุผลในเรื่อง “ความรับผิดชอบต่อสังคม” และ “การมีส่วนร่วมในการช่วยเหลือสังคม” มาเป็นหลักในการจูงใจ ด้วยมีข้อสมมุติฐานว่าบริษัทธุรกิจที่มีความเจริญมั่นคงดีแล้วจะมี “จิตใจ” ที่จะช่วยเหลือสังคม และต้องการที่จะมีส่วนร่วมในการช่วยพัฒนาประเทศชาติ

สำหรับโครงการธุรกิจเพื่อการพัฒนาชนบทที่อำเภอนางรองนั้น ภาคธุรกิจได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบทหลายรูปแบบ เป็นต้นว่ามีบางบริษัทสมทบกองทุนอาหารกลางวันเด็กนักเรียน ให้ทุนการศึกษา บางบริษัทส่งเสริมการประกอบอาชีพการเกษตรของชาวบ้าน และรวมทั้งรูปแบบที่ผู้วิจัยจะนำมาศึกษาผลกระทบต่อการศึกษาวิจัยนี้ คือ โครงการที่บริษัทเอกชนได้เข้ามาลงทุนตั้งโรงงานอุตสาหกรรมขนาดย่อมในพื้นที่อำเภอนางรองและ

อำเภอใกล้เคียง เพื่อใช้แรงงานชาวชนบท โครงการดังกล่าวนี้ได้ตั้งความคาดหวังไว้ชัดเจนว่าจะช่วยให้คนหนุ่มสาวชาวบ้านไม่ต้องอพยพย้ายถิ่นเข้าเมือง ซึ่งเท่ากับไม่ต้องพลัดพรากจากพ่อแม่พี่น้อง พวกเขาจะสามารถทำงานในโรงงานได้เหมือนกับงานที่ทำกันอยู่ในเมือง หากแต่ยังคงอยู่ในสิ่งแวดล้อมชนบทและอยู่อย่างอบอุ่นในครอบครัวของตนเหมือนเดิม เราจะได้มุ่งความสนใจที่จะศึกษาผลกระทบของการส่งเสริมอุตสาหกรรมชนบทในรูปแบบของโครงการธุรกิจเพื่อการพัฒนาชนบท หรือ TBIRD ที่มีต่อการย้ายถิ่นเป็นพิเศษ

1.3 วิธีการเก็บข้อมูลในการวิจัย

อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ ที่เลือกเป็นกรณีศึกษามีได้เป็นพื้นที่ใหม่สำหรับคณะผู้วิจัย สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล ได้เข้าไปทำการสำรวจเก็บข้อมูลในเขตอำเภอนี้มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2527 ครั้งนั้น เมื่อสมาคมพัฒนาประชากรและชุมชนกำลังจะเริ่มงาน “โครงการพัฒนาชนบทแบบผสมผสาน” และตั้งศูนย์ซีเบิร์ต-นางรองขึ้น สถาบันฯ ได้ทำหน้าที่เป็นผู้ประเมินผลในฐานะหน่วยงานภายนอก สถาบันฯ ได้เก็บข้อมูลพื้นฐานโดยการสำรวจสำมะโนครัวเรือนและข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนใน 50 หมู่บ้าน ต่อมาอีก 4 ปี ใน พ.ศ. 2532 สถาบันฯ ได้ทำการสำรวจผลกระทบของโครงการพัฒนาชนบทแบบผสมผสานดังกล่าว เป็นการสำรวจทุกครัวเรือน และข้อมูลชุมชนเหมือนกับการสำรวจในรอบแรกเพื่อนำผลมาเปรียบเทียบกัน อีก 6 ปีต่อมา ในปี พ.ศ. 2538 สถาบันฯ ร่วมมือกับ Carolina Population Center ของมหาวิทยาลัยนอร์ทแคโรไลนา ณ ชาเปลฮิลล์ ทำการศึกษาเรื่องประชากรกับสิ่งแวดล้อมและการใช้ที่ดิน ได้ทำการสำรวจสัมภาษณ์ทุกครัวเรือนใน 50 หมู่บ้านเดิม ซึ่งได้ปรับเขตการปกครองกลายเป็น 76 หมู่บ้าน ได้ทำการเก็บข้อมูลชุมชนและติดตามผู้ย้ายถิ่นจากอำเภอนางรองที่ไปทำงานอยู่ที่อื่น ข้อมูลเกี่ยวกับอำเภอนางรองที่สถาบันฯ ได้เก็บรวบรวมไว้อย่างต่อเนื่องและเป็นเวลายาวนานนั้น ได้ถูกนำมาใช้ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ด้วย

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับผลกระทบของอุตสาหกรรมชนบทต่อการย้ายถิ่นครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้วิธีเก็บข้อมูลทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ แล้วนำข้อมูลทั้งสองลักษณะนั้นมาเสริมกันเพื่อให้ได้คำตอบและคำอธิบายต่อคำถามการวิจัยของการศึกษานี้ให้กระจ่างที่สุด

ก. ข้อมูลเชิงปริมาณ

ข้อมูลเชิงปริมาณในการศึกษานี้ ได้จากการสัมภาษณ์ครัวเรือนโดยใช้แบบสอบถาม โดยได้ทำการสำรวจสัมภาษณ์ครัวเรือนตัวอย่าง จำนวน 1,025 ครัวเรือน จาก 21 หมู่บ้านในเขต อำเภอนางรอง หมู่บ้านเหล่านี้สุ่มด้วยวิธี Simple random จากรายชื่อหมู่บ้านทั้งหมด 310 หมู่บ้าน ในแต่ละหมู่บ้านตัวอย่าง ผู้วิจัยได้สุ่มครัวเรือนให้กระจายตามพื้นที่ของหมู่บ้านให้ได้ จำนวนครัวเรือนร้อยละ 20 ของจำนวนครัวเรือนทั้งหมดในหมู่บ้านนั้น (รายชื่อหมู่บ้านที่เป็น ตัวอย่างอยู่ในภาคผนวก ก.) และทำการสัมภาษณ์หัวหน้าครัวเรือนหรือคู่สมรสที่สามารถให้ข้อมูลได้ ข้อมูลเชิงปริมาณที่ได้จากการสัมภาษณ์โดยใช้แบบสอบถามนั้นเป็นข้อมูลทั้งในระดับ ครัวเรือนและระดับบุคคล โดยข้อมูลในระดับครัวเรือนได้แก่ จำนวนครอบครัว และจำนวน สมาชิกที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนนั้น ๆ ขนาดที่ดินถือครองของครัวเรือน ส่วนข้อมูลในระดับ บุคคลนั้น จะเป็นรายละเอียดเกี่ยวกับสมาชิกทุกคนที่อาศัยในครัวเรือนที่เป็นตัวอย่าง ซึ่งนอกจากจะเป็นข้อมูลเกี่ยวกับความสัมพันธ์กับหัวหน้าครัวเรือน ลักษณะทางประชากร เศรษฐกิจ และสังคมแล้ว ยังมีข้อคำถามที่จะมุ่งเน้นเกี่ยวกับสถานภาพการย้ายถิ่นของสมาชิกในครัวเรือน แต่ละคนเป็นสำคัญ โดยคำถามหลักในเรื่องการย้ายถิ่นในระดับบุคคลนั้นได้แก่ประสบการณ์ หรือสถานภาพการย้ายถิ่นของบุคคลว่าสมาชิกแต่ละคนเป็นผู้ย้ายถิ่นหรือเคยย้ายถิ่นหรือไม่ หากเป็นผู้ย้ายถิ่นหรือเคยมีประสบการณ์การย้ายถิ่นจะมีรายละเอียดเกี่ยวกับเหตุผลของการย้าย ถิ่นทั้งการย้ายถิ่นออก การย้ายถิ่นกลับ และการย้ายถิ่นตามฤดูกาล ทิศทางของการย้ายถิ่น นอกจากนั้นแล้วยังมีรายละเอียดเกี่ยวกับการส่งเงินกลับของผู้ย้ายถิ่นอีกด้วย การสำรวจโดยการ สัมภาษณ์ระดับครัวเรือนได้ดำเนินการในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2540

นอกจากข้อมูลจากการสัมภาษณ์แล้ว ข้อมูลเชิงปริมาณจากแหล่งอื่นที่ได้นำมาใช้ ประกอบการวิเคราะห์ ได้แก่ ข้อมูลจากการจดทะเบียนราษฎรของกระทรวงมหาดไทย สำมะโน ประชากร ข้อมูลจากแรงงานจังหวัด อุตสาหกรรมจังหวัด และศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรม ชนบทภาค 7

ข. ข้อมูลเชิงคุณภาพ

คณะผู้วิจัยได้ใช้ข้อมูลเชิงคุณภาพ เพื่อเสริมการวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อการย้ายถิ่นของประชากร สำหรับวิธีการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพที่ใช้ คือ การสัมภาษณ์ระดับลึกและการสนทนากลุ่ม ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ระดับลึกกับบุคคลากรที่เกี่ยวข้องกับการอุตสาหกรรมชนบท คือ เจ้าหน้าที่จากอุตสาหกรรมจังหวัด เจ้าหน้าที่จากสำนักงานแรงงานจังหวัด เจ้าหน้าที่จากศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรมชนบทภาค 7 ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบล เจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบงานอุตสาหกรรมชนบทของศูนย์พัฒนาชนบทผสมผสานนางรอง เจ้าของและเจ้าหน้าที่ในโรงงานอุตสาหกรรมชนบท และผู้นำชุมชน ได้แก่ กำนัน และผู้ใหญ่บ้านของหมู่บ้านที่ผู้วิจัยเข้าไปสำรวจข้อมูล ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ระดับลึกบุคคลากรทั้งภาครัฐ เอกชน และผู้นำชุมชนนั้น เป็นข้อมูลเกี่ยวกับความคิดเห็นเกี่ยวกับการมีอุตสาหกรรมในชนบทในเขตพื้นที่อำเภอนางรอง ทั้งในด้านประโยชน์ข้อดีและข้อจำกัดของการมีอุตสาหกรรม

สำหรับการจัดสนทนากลุ่มนั้น ผู้วิจัยได้จัดสนทนากลุ่มกับแรงงานหนุ่มสาวทั้งที่เคยย้ายถิ่น และไม่เคยมีประสบการณ์การย้ายถิ่น ซึ่งแรงงานเหล่านี้เป็นแรงงานที่กำลังทำงานอยู่ในโรงงานอุตสาหกรรมในชนบทของอำเภอนางรองในช่วงเวลาที่ศึกษา โดยข้อมูลเชิงคุณภาพที่ได้จากการสนทนากลุ่มกับแรงงานหนุ่มสาวนี้จะมุ่งเน้นไปในรายละเอียดเกี่ยวกับเหตุผลของการย้ายถิ่น ทิศทางของการย้ายถิ่น เครือข่ายทางสังคมของผู้ย้ายถิ่น ชีวิตความเป็นอยู่ ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ใช้ข้อมูลเชิงคุณภาพเหล่านี้ในการอธิบายความคิดเห็นเกี่ยวกับการไปทำงานในเมืองใหญ่ ชีวิตความเป็นอยู่ในเมืองใหญ่ เปรียบเทียบกับในชนบท ผลดี ผลเสียของการออกจากถิ่นเดิมของตน ไปอยู่ถิ่นอื่น และความตั้งใจจะย้ายถิ่นอีกในอนาคต

ในการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพภาคสนาม ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลครั้งที่ 1 ตั้งแต่ปลายปี พ.ศ. 2540 โดยการสัมภาษณ์ระดับลึกเจ้าหน้าที่ภาคเอกชนซึ่งรับผิดชอบการส่งเสริมอุตสาหกรรมชนบทของศูนย์พัฒนาชนบทผสมผสานนางรอง และสัมภาษณ์ระดับลึกกับผู้ย้ายถิ่นชายซึ่งย้ายกลับจากการทำงานในกรุงเทพมหานคร เพื่อกลับมาทำงานด้านเกษตรกรรมในถิ่นเดิมที่อำเภอนางรอง

การเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพครั้งที่ 2 กระทำในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ.2541 ข้อมูลเชิงคุณภาพที่รวบรวมได้ในครั้งนี้ คือ ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ระดับลึก กับเจ้าของและเจ้าหน้าที่ดูแลพนักงานในโรงงานอุตสาหกรรมชนบทและข้อมูลจากการจัดสนทนากลุ่มแรงงานสตรีที่ทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมชนบทที่เคยย้ายถิ่นและไม่เคยย้ายถิ่น

การเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพครั้งที่ 3 ในช่วงเดือนพฤษภาคม พ.ศ.2541 เป็นการรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ระดับลึกกับเจ้าหน้าที่ภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับแรงงานและการส่งเสริมอุตสาหกรรมชนบท จากหน่วยงานต่าง ๆ ได้แก่สำนักงานแรงงานจังหวัด อุตสาหกรรมจังหวัด ศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรมชนบท ภาค 7 และเจ้าหน้าที่จากองค์การบริหารส่วนตำบล นอกจากนี้ยังได้จัดสนทนากลุ่มกับแรงงานที่ทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมชนบทอีกครั้งหนึ่ง

การตรวจสอบคุณภาพของข้อมูล ข้อมูลเชิงปริมาณผู้วิจัยได้ใช้การตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล โดยการบรรณาธิกรณและควบคุมคุณภาพของข้อมูลในแบบสอบถามในระหว่างที่ยังอยู่ในพื้นที่สำรวจโดยผู้ควบคุมงานสนาม และทำการบรรณาธิกรณข้อมูลด้วยเครื่องคอมพิวเตอร์อีกครั้งหนึ่งเมื่อได้บันทึกข้อมูลสำหรับการประมวลผลแล้ว

ส่วนการตรวจสอบความเที่ยงตรงของข้อมูลเชิงคุณภาพนั้น ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการตรวจสอบความคิดเห็นของผู้ที่ให้ข้อมูลต่าง ๆ ว่ามีความสอดคล้องหรือขัดแย้งกันประการใด รวมทั้งมีการจัดการสนทนากลุ่ม 2 ครั้ง ในระยะเวลาที่ต่างกัน ซึ่งพบว่าข้อมูลจากการสนทนากลุ่มทั้งสองครั้งนั้น มีความใกล้เคียงกัน

บทที่ 2

ปัจจัยที่มีผลต่อการย้ายถิ่นของชาวชนบท

2.1 กระแสการย้ายถิ่นในประเทศไทย

ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2483 - 2488) เป็นต้นมา ประชากรของประเทศไทยได้เพิ่มขึ้นด้วยอัตราที่สูงขึ้นเรื่อย ๆ อัตราเพิ่มที่เร่งเร็วขึ้นในแต่ละปีนั้นเป็นผลมาจากอัตรารายที่ลดลงอย่างรวดเร็วในขณะที่อัตราเกิดยังคงอยู่ในระดับสูง ช่องว่างระหว่างอัตราเกิดกับอัตรารายได้ขยายกว้างที่สุดหลังปี พ.ศ. 2500 ซึ่งหมายถึงอัตราเพิ่มประชากรที่สูงมากเกินกว่าร้อยละ 3 ต่อปี ประชากรของประเทศไทยได้เพิ่มจำนวนจาก 17 ล้านคนในปี พ.ศ. 2490 เป็น 26 ล้านคนในปี พ.ศ. 2503 เป็น 34 ล้านคนในปี พ.ศ. 2513 เป็น 50 ล้านคนใน พ.ศ. 2527 และเป็น 60 ล้านคนในปี พ.ศ. 2539

การเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรอย่างมากในช่วงเวลาว่าครึ่งศตวรรษที่ผ่านมา มีผลต่อการย้ายถิ่นของประชากร ประชากรส่วนใหญ่ของประเทศตั้งแต่อดีตเมื่อ 50 ปีก่อน เกินกว่าร้อยละ 80 อาศัยอยู่ในเขตชนบท เมื่อประชากรในชนบทเพิ่มปริมาณมากขึ้นย่อมก่อให้เกิดแรงกดดันของประชากรต่อพื้นที่ดิน ในชนบทที่ประชากรมีอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลักนั้น “ที่ดิน” เป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญแต่ที่ดินย่อมมีอยู่อย่างจำกัด ประชากรที่เพิ่มจำนวนขึ้นอย่างรวดเร็วเพราะคนเกิดมากแต่ตายน้อยลงได้ ทำให้ขนาดที่ดินต่อคนเล็กลงอย่างรวดเร็ว ในอดีตประมาณ 20-30 ปี หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 นั้น ประเทศไทยยังมีพื้นที่ที่เป็นป่าสงวนและที่สาธารณะอยู่อีกมาก ประกอบกับกฎหมายและการบังคับใช้กฎหมายเกี่ยวกับการใช้ที่ดินของประเทศไทยยังหละหลวมไม่เข้มงวด การบุกกรุกป่าและการหักร้างถางพงเปิดที่ทำกินใหม่กลายเป็นทางออกให้กับแรงกดดันประชากรต่อพื้นที่ดินที่เกิดขึ้น กระแสการย้ายถิ่นในช่วงเวลานี้จึงเป็นการย้ายถิ่นระหว่างชนบทสู่ชนบท ในลักษณะของการบุกเบิกที่ทำกินใหม่ โดยเฉพาะเพื่อไปทำไร่หรือรับจ้างเป็นแรงงานในไร่พืชผลซึ่งเป็นที่ต้องการของตลาดโลกในขณะนั้น เช่น อ้อย ข้าวโพด มันสำปะหลัง เป็นต้น

นอกจากการย้ายถิ่นระหว่างชนบทสู่ชนบทเพื่อบุกเบิกพื้นที่ดินทำกินใหม่แล้ว การย้ายถิ่นจากชนบทเข้าสู่กรุงเทพฯ ซึ่งเป็นเมืองหลวงของประเทศก็เป็นกระแสหลักตลอดมาตั้งแต่อดีตเมื่อครั้งศตวรรษก่อนจนถึงปัจจุบัน กรุงเทพฯ-ธนบุรีซึ่งเคยมีประชากรในเขตเทศบาลเพียงประมาณ 7 แสนคนในปี พ.ศ. 2490 ได้เพิ่มขึ้นเป็นประชากรตามหลักฐานการทะเบียนเกือบ 6 ล้านคนในปัจจุบัน และถ้านับรวมประชากรในพื้นที่ชานเมืองด้วยแล้ว กรุงเทพฯและปริมณฑลอาจจะมีประชากรที่อยู่จริงมากถึง 10 ล้านคน การศึกษาปริมาณและกระแสการย้ายถิ่น ซึ่งส่วนใหญ่ต้องพึ่งแหล่งข้อมูลจากสำมะโนประชากรได้แสดงให้เห็นว่าตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน การย้ายถิ่นจากชนบทเข้าสู่เมืองเป็นรูปแบบการย้ายถิ่นที่สำคัญของประเทศไทย (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2536)

กระแสการย้ายถิ่นระหว่างชนบทสู่ชนบทน่าจะน้อยลงในช่วง 20 ปีหลังนี้ ทั้งนี้เพราะที่ดินทำกินที่จะบุกเบิกใหม่เริ่มหมดลง พื้นที่ป่าสงวนหรือที่ดินสาธารณะถูกจับจองจนเกือบไม่มีเหลือให้บุกเบิกต่อไปอีกแล้ว เขตเมืองและชานเมืองกลายเป็นแหล่งงานสำคัญให้กับผู้ย้ายถิ่นชาวชนบทงานบริการ แรงงานรับจ้าง และแรงงานในโรงงานอุตสาหกรรมได้กลายเป็นแหล่งรองรับแรงงานส่วนเกินจากภาคเกษตรกรรมในชนบท กระแสการย้ายถิ่นจากชนบทเข้าสู่เมืองและชานเมืองจึงเพิ่มความสำคัญมากขึ้น ในขณะที่การย้ายถิ่นจากชนบทสู่ชนบทลดความสำคัญลง ข้อมูลจากสำมะโนประชากรและเคหะและการสำรวจการย้ายถิ่นในประเทศไทยของสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล ในปี พ.ศ. 2535 ได้แสดงให้เห็นว่ากระแสการย้ายถิ่นจากชนบทสู่ชนบทได้ลดปริมาณลงตามลำดับ ในขณะที่กระแสการย้ายถิ่นจากชนบทเข้าสู่เมืองและจากเมืองสู่ชนบทได้เพิ่มปริมาณมากขึ้นในระหว่างปี พ.ศ. 2528-2532 ภาคกลางเป็นภาคที่รับประชากรเพิ่มจากการย้ายถิ่นสูงสุด ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากได้มีการพัฒนาภาคกลางให้เป็นแหล่งรองรับแรงงานที่ล้นมาจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจของกรุงเทพฯและปริมณฑล ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นภาคที่มีการย้ายถิ่นออกมากที่สุดตลอดมา (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2536; Institute for Population and Social Research, 1995)

นอกจากการย้ายถิ่นระหว่างชนบทกับชนบท และจากชนบทสู่เมืองแล้ว ยังมีการย้ายถิ่นอีกกระแสหนึ่งที่เป็นลักษณะเด่นของประชากรไทย นั่นคือ “การย้ายถิ่นตามฤดูกาล” เป็นการย้ายเพื่อตอบสนองทั้งอุปสงค์และอุปทานของแรงงานซึ่งเกิดขึ้นเป็นจังหวะเวลาตามฤดูกาล ใน

แห่งของอุปสงค์ คือ เมื่อถึงฤดูเพาะปลูกหรือเก็บเกี่ยวพืชผล เช่น ไร่ ปอ และมันสำปะหลัง หรือเมื่อถึงฤดูทำนาจะเกิดความต้องการแรงงานในบางท้องถิ่น ทำให้เกิดการเคลื่อนย้ายของแรงงานไปตอบสนองอุปสงค์ของแรงงานเฉพาะฤดูกาลนั้น การย้ายถิ่นตามฤดูกาลตามอุปสงค์ของแรงงานนี้มักเป็นการเคลื่อนย้ายระหว่างชนบทกับชนบท ในระยะประมาณ 10 ปีที่ผ่านมา การย้ายถิ่นตามฤดูกาลในลักษณะนี้มีแนวโน้มลดลง ทั้งนี้เพราะมีการนำเครื่องจักรกล เช่น รถแทรกเตอร์ รถไถ รถตัดอ้อย มาทดแทนแรงงานคนมากขึ้นเรื่อย ๆ

การย้ายถิ่นตามฤดูกาลที่เป็นไปตามอุปทานของแรงงานเป็นกระแสการย้ายถิ่นที่เกิดขึ้นเมื่อเกิดการว่างงานตามฤดูกาล ณ ถิ่นต้นทาง เช่น เมื่อพ้นจากฤดูการทำงานในไร่นา หรือเมื่อเกิดภาวะแห้งแล้งขึ้นในถิ่นต้นทาง การว่างงานตามฤดูกาลเช่นนี้ทำให้เกิดกระแสการย้ายถิ่นไปหางานทำในเมืองหรือตามท้องถิ่นอื่นที่คาดว่าจะมีงานทำ กระแสการย้ายถิ่นตามฤดูกาลที่เกิดจากการว่างงานในบางช่วงเวลาของปีเช่นนี้มีแนวโน้มที่จะลดความสำคัญลงในระยะหลังนี้ ทั้งนี้เป็นเพราะระบบการชลประทานที่ครอบคลุมพื้นที่กว้างขวางขึ้น และเทคโนโลยีการเกษตรที่ก้าวหน้าขึ้นทำให้การปลูกพืชพันธุ์หลายอย่างสามารถทำได้ตลอดทั้งปี และช่วงเวลาว่างงานของเกษตรกรในหลายพื้นที่ของประเทศก็มีน้อยลง

2.2 รูปแบบการย้ายถิ่นของประชากรในเขตอำเภอนางรอง

ประชากรในเขตอำเภอนางรองส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม พืชเศรษฐกิจที่สำคัญในเขตอำเภอนี้ ได้แก่ ข้าว มันสำปะหลัง อ้อย และปอแก้ว อย่างไรก็ตาม เกษตรกรในเขตอำเภอนางรองก็มักประสบปัญหาเช่นเดียวกับประชากรที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือโดยทั่วไป คือ สภาพพื้นดินและภูมิอากาศที่ไม่ค่อยเอื้ออำนวยต่อการเพาะปลูก มีระยะเวลาแห้งแล้งในแต่ละปีที่ยาวนาน ประชากรของอำเภอนางรองจึงมีการเคลื่อนย้ายไปทำงานท้องถิ่นอื่นกันมาก ในช่วงก่อนและหลังฤดูทำนาหรือปลูกพืชไร่อย่างอื่นของตน เพื่อหารายได้ให้กับครอบครัวนับเป็นการย้ายถิ่นออกตามฤดูกาล เพื่อตอบสนองต่ออุปทานของแรงงานในพื้นที่ก่อนและหลังฤดูเพาะปลูก ดังได้กล่าวไว้แล้วว่าในเขตอำเภอนางรองนี้ ไม่มีโครงการชลประทานขนาดใหญ่ การทำไร่นาจึงต้องพึ่งน้ำฝนเป็นหลักและไม่สามารถปลูกพืชได้ตลอดทั้งปี

ในการสำรวจโดยการสุ่มตัวอย่างของการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ถามถึงสถานภาพการย้ายถิ่นของสมาชิกในครัวเรือน สมาชิกที่เคยอยู่ในครัวเรือนแต่ปัจจุบันออกไปอยู่ที่อื่นนอกเขตอำเภอนางรอง ไม่ว่าจะออกไปนานเท่าไรแล้วก็ตาม การศึกษานี้จะนิยามว่าเป็น “ผู้ย้ายถิ่นออก” สมาชิกที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนในปัจจุบันอาจมีสถานภาพการย้ายถิ่นได้ 3 ประเภทตามคำจำกัดความของการศึกษานี้ คือ (1) **ผู้ไม่เคยย้ายถิ่น** คือ สมาชิกในครัวเรือนที่ไม่เคยย้ายถิ่นออกนอกเขตอำเภอนางรองเลย ไม่ว่าจะย้ายถิ่นออกไปทำงานที่อื่นเป็นระยะเวลานาน ๆ หรือชั่วระยะเวลาสั้น ๆ ตามฤดูกาล (2) **ผู้ย้ายถิ่นกลับ** คือ ผู้เคยย้ายถิ่นไปทำงานที่อื่นนอกอำเภอนางรองเป็นการถาวรมาแล้ว แต่ได้ย้ายกลับมาอยู่ในหมู่บ้านเดิมของตน และ (3) **ผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาล** คือ สมาชิกในครัวเรือนซึ่งเคยย้ายถิ่นออกไปทำงานที่อื่นนอกเขตอำเภอนางรองเป็นการชั่วคราวตามฤดูกาลมาแล้วอย่างน้อยครั้งหนึ่งในชีวิต

จากการสำรวจครัวเรือนในครั้งนี พบว่า ครัวเรือนร้อยละ 35.4 มีผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาลหรือถ้าคิดอัตราการย้ายถิ่นตามฤดูกาลในระดับบุคคล จะได้อัตราเท่ากับ 102 ต่อประชากร 1,000 คน กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ในประชากร 1,000 คน มีผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาล 102 คน แสดงว่าอำเภอนางรองยังมีแรงงานส่วนเกินในบางฤดูกาล ชาวบ้านต้องค้ำจุนไปหางานทำนอกพื้นที่นอกฤดูเพาะปลูก การย้ายถิ่นออกตามฤดูกาลนี้ จะลดความสำคัญลงเมื่อประชากรมีงานทำในท้องถิ่นของตนตลอดทั้งปี

ตารางที่ 2.1 ประชากรตัวอย่างจำแนกตามสถานภาพการย้ายถิ่น

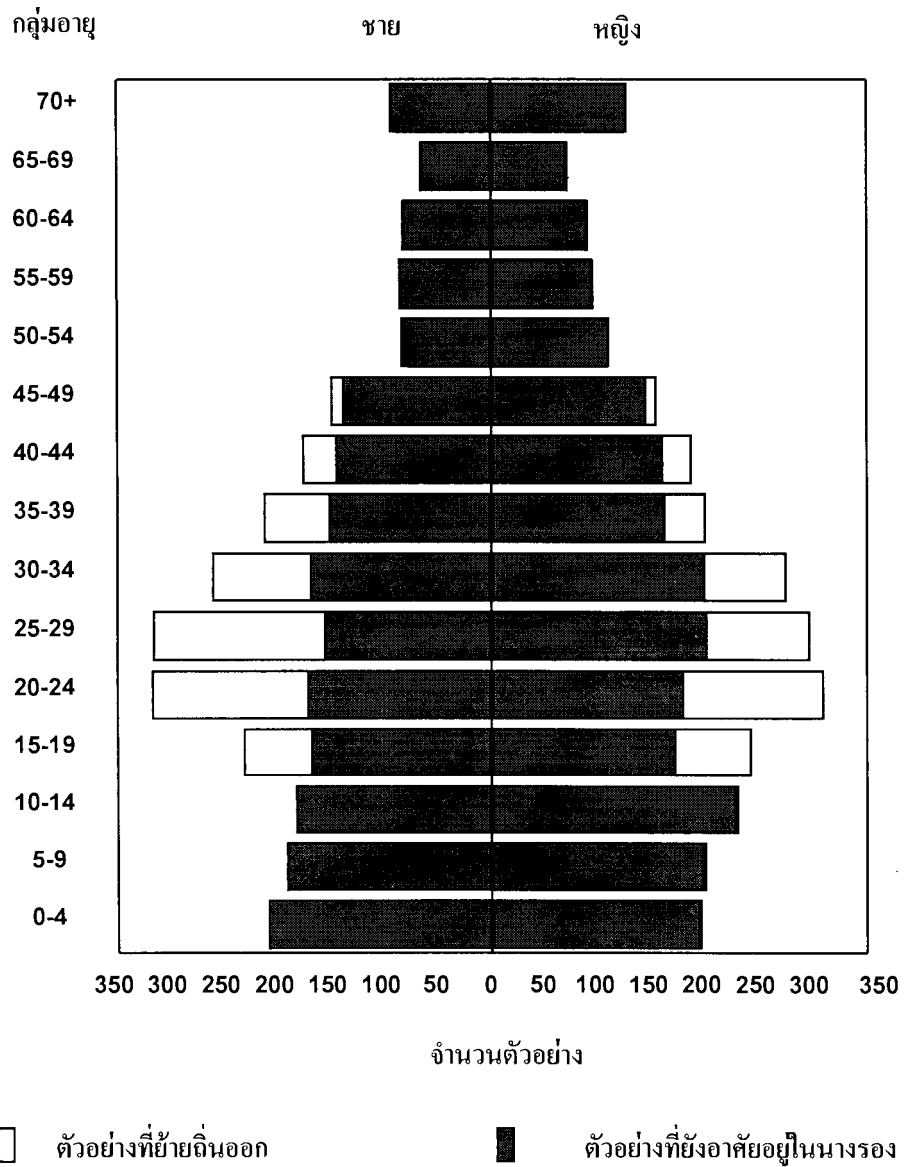
สถานภาพการย้ายถิ่น	ร้อยละ	จำนวน
ไม่เคยย้ายถิ่น	63.6	(3,529)
ย้ายถิ่นออกนอกอำเภอนางรอง	20.1	(1,116)
ย้ายถิ่นตามฤดูกาล	10.2	(565)
ย้ายถิ่นกลับ	6.2	(343)
รวม	100.0	(5,553)

ตารางที่ 2.2 อัตราการย้ายถิ่นในระดับครัวเรือนและระดับบุคคล อำเภอนางรอง พ.ศ.2541

ประเภทของอัตราการย้ายถิ่น	ระดับครัวเรือน (%)	ระดับบุคคล (ต่อ 1,000)
อัตราการย้ายถิ่นออก	50.0	201
อัตราการย้ายถิ่นตามฤดูกาล	35.4	102
อัตราการย้ายถิ่นกลับ	23.3	58
(จำนวน)	(1,025)	(5,553)

หมายเหตุ : การคิดคำนวณอัตราการย้ายถิ่นในตารางนี้ แสดงไว้ใน ภาคผนวก ข.

รูปที่ 2.1 โครงสร้างอายุและเพศของประชากรตัวอย่างที่ยังอยู่ในอำเภอนางรองและที่ ย้ายถิ่นออก

การย้ายถิ่นออกของประชากรในเขตอำเภอนางรอง อาจสะท้อนให้เห็นภาพการย้ายถิ่นของประชากรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือโดยทั่วไป การย้ายถิ่นออกของประชากรนางรองนับว่ามีปริมาณมาก สมาคมพัฒนาประชากรและชุมชนได้ทำการสำรวจข้อมูลระดับครอบครัวใน 48 หมู่บ้าน ในปี พ.ศ. 2537 พบว่า มีประชากรที่ย้ายออกจากหมู่บ้านทั้งชั่วคราวและถาวรรวม 2,089 คน โดยร้อยละ 94 ของผู้ที่ย้ายออกทั้งหมดย้ายถิ่นออกไปอยู่นอกเขตอำเภอนางรอง เมื่อคิดเป็นอัตราการย้ายถิ่นออกจากอำเภอนางรองของประชากรใน 48 หมู่บ้านแล้ว ได้้อตราการย้ายถิ่นออกที่นับว่าสูงมาก คือ ประมาณ 90 ต่อประชากร 1,000 คน (สมาคมพัฒนาประชากรและชุมชน, 2538)

การสำรวจข้อมูลครัวเรือนใน 21 หมู่บ้านของการศึกษานี้ พบอัตราการย้ายถิ่นออกที่ยิ่งสูงขึ้นไปอีก ใน ระดับครัวเรือน พบว่า ครัวหนึ่งหรือร้อยละ 50 ของครัวเรือนตัวอย่างมีสมาชิกอย่างน้อยหนึ่งคนย้ายถิ่นออกไปจากอำเภอนางรอง เมื่อคิดอัตราใน ระดับบุคคล ได้เป็นอัตราการย้ายถิ่นออกเท่ากับ 201 ต่อประชากร 1,000 คน ซึ่งนับว่าเป็นอัตราที่สูงมากทีเดียว

ในขณะที่มีผู้ย้ายถิ่นออกจากอำเภอนางรองเป็นจำนวนมากนั้น มีประชากรอีกจำนวนหนึ่งซึ่งเคยย้ายถิ่นออกนอกหมู่บ้านไป แต่ได้กลับคืนมาสู่ถิ่นเดิมของตน ใน ระดับครัวเรือน การสำรวจครั้งนี้ได้พบว่า อัตราครัวเรือนที่มีสมาชิกย้ายถิ่นกลับมีร้อยละ 23 และใน ระดับบุคคล อัตราการย้ายถิ่นกลับเท่ากับ 58 ต่อประชากร 1,000 คน

ในหมู่บ้านตัวอย่างของการสำรวจครั้งนี้ ผู้วิจัยไม่พบผู้ย้ายถิ่นเข้าเลย เป็นไปได้ว่าหมู่บ้านที่มีการตั้งถิ่นฐานอยู่ก่อนแล้ว ประชากรได้อาศัยอยู่อย่าง “ลงตัว” มีที่อยู่อาศัยและที่ทำกินที่แบ่งปันเขตไว้เรียบร้อยแล้ว จึงยากที่ผู้คนจากภายนอกจะเข้ามาอยู่อาศัยเพิ่มเติมได้ อีกการย้ายถิ่นระหว่างชนบทสู่ชนบทจึงเป็นไปในรูปการย้ายถิ่นแบบบุกเบิกที่ดินใหม่และตั้งบ้านเรือนใหม่ หรือไม่ก็เป็นการย้ายถิ่นตามฤดูกาลและการย้ายถิ่นกลับ ซึ่งการย้ายถิ่นสองประเภทหลังนี้ก็เป็น การเคลื่อนย้ายของคนในถิ่นเดิมนั่นเอง เพียงแต่ออกไปนอกหมู่บ้านเป็นการชั่วคราวแล้วกลับมายังหมู่บ้านเดิมอีก ลักษณะการย้ายถิ่นของประชากรที่อำเภอนางรอง โดยเฉพาะที่ไม่พบการย้ายถิ่นเข้านี้ อาจสะท้อนให้เห็นรูปแบบการย้ายถิ่นของประชากรชนบทในหลาย ๆ พื้นที่ของประเทศไทย หมู่บ้านชนบทที่มีการตั้งถิ่นฐานกันมาเป็นระยะเวลาหนึ่งแล้ว

“ความสามารถในการรองรับ” ประชากรที่เพิ่มขึ้นก็จะน้อยลง หมู่บ้านชนบทจะไม่สามารถรับผู้ย้ายถิ่นที่จะเข้ามาอยู่ใหม่จากภายนอกได้มากนัก ประชากรที่เพิ่มขึ้นในหมู่บ้านเมื่อถึงวัยทำงานก็มักต้องย้ายถิ่นออกไปหางานทำนอกหมู่บ้าน ถ้าไม่ไปบุกเบิกหาที่ทำกินใหม่ก็ต้องเข้าเมืองหรือ ไปยังแหล่งงานนอกภาคเกษตรกรรม

2.3 สถานภาพการย้ายถิ่นในเขตอำเภอนางรอง

ต่อไปนี้จะได้ตรวจสอบสถานภาพการย้ายถิ่นของตัวอย่างที่สำรวจได้ในเขตอำเภอนางรอง โดยแบ่งสถานภาพผู้ย้ายถิ่นออกเป็น 3 ประเภท คือ ก. ผู้ย้ายถิ่นออก ข. ผู้ย้ายถิ่นกลับ และ ค. ผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาล

ก. ผู้ย้ายถิ่นออก

ลักษณะทางประชากร สังคม และเศรษฐกิจของผู้ย้ายถิ่นออก ในการสำรวจครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ข้อมูลว่า ผู้ย้ายถิ่นออกจากอำเภอนางรอง จำนวน 1,116 คน ในจำนวนนี้เป็นผู้ย้ายถิ่นชายร้อยละ 56.4 และหญิงร้อยละ 43.6 ประมาณ 3 ใน 4 ของผู้ย้ายถิ่นออกทั้งหมดมีอายุอยู่ในช่วง 20-39 ปี หรือเป็นคนในวัยหนุ่มสาว แบบแผนทางอายุเช่นนี้พบทั่วไปในการศึกษาเรื่องการย้ายถิ่น (Richter et.al 1996) การย้ายถิ่นออกจากครอบครัวที่เคยอยู่เป็นเรื่องที่ต้องอาศัยจิตใจที่กล้าพอสมควรในการออกไปเผชิญโลกภายนอก ถ้าไม่นับการย้ายถิ่นของเด็กที่ออกไปนอกหมู่บ้านเพื่อการศึกษาที่สูงขึ้นแล้ว การย้ายถิ่นของคนหนุ่มสาวเป็นการออกไปทำงานเพื่อหาเงินมาเลี้ยงตนเองและครอบครัว คนหนุ่มสาวเหล่านี้ส่วนหนึ่งจำเป็นต้องออกไปนอกหมู่บ้าน เพราะในหมู่บ้านเกิดของตนเอง ความสามารถในการรองรับประชากรที่เพิ่มขึ้นได้ลดน้อยลง

เหตุผลของการย้ายถิ่นออกที่สำคัญ คือ ออกไปหางานทำ ผู้ใหญ่บ้านคนหนึ่งเล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า ชาวบ้านโดยเฉพาะคนหนุ่มสาวต้องออกไปหางานทำข้างนอก “ไปจังหวัดชดฯ บ้าง ไปกรุงเทพฯ บ้าง” “ถ้าอยู่บ้าน มันไม่มีงานทำ ที่บ้าน ปีหนึ่งก็ทำนากันไม่กี่เดือน ช่วงหวาน หรือดำนี่ก็ประมาณสองเดือนเสร็จจากนั้นก็ว่าง ต้องออกไปหางานทำกัน งานรับจ้าง งานก่อสร้าง ทำตามโรงงาน แล้วพอถึงหน้าเกี่ยวข้าว บางคนก็กลับมา บางคนก็ไม่กลับ... ในบ้านนี้ก็พวกหนุ่มสาวแหละไปทำงานต่างจังหวัด ... เขาไปกันเอง บางทีออกไปคนสองคน

พอลกลับมาก็มาชวนหมู่เพื่อนไป โดยมากถามไม่มีใครอยากไปหรอก แต่เขาต้องไป อยู่ที่นี่ก็ไม่มีงานจะทำ จำเป็นก็ต้องไป” (ผู้ใหญ่บ้าน, ชาย, ประธาน อบต.)

เจ้าหน้าที่ที่ทำงานเกี่ยวกับการส่งเสริมอุตสาหกรรมชนบทให้ทัศนะความจำเป็นที่ชาวชนบทต้องย้ายถิ่นออกไปทำงานที่อื่นว่า “ถ้าจะไปดูคนชนบท จะเห็นว่าเขาไม่มีรายได้ทางอื่นเลย เขามีรายได้ก็คือเมื่อเขามีการเก็บเกี่ยว ถ้าสมมุติเขาปลูกข้าว เขาเก็บเกี่ยวข้าว ถึงวันนี้เรายังไม่พุดถึงเกษตรทฤษฎีใหม่นะ เราพุดถึงวิถีชีวิตดั้งเดิมของเขาที่มีอยู่ก็คือ ปลูกข้าว ตอนที่เขาจะได้เงินก็คือตอนที่เขาเก็บเกี่ยวข้าว ปีหนึ่งอาจจะเกี่ยวข้าวสัก 3 วัน 5 วัน ก็จะเป็นวันที่เขาได้เงิน แต่อีกสามร้อยกว่าวันนี้เขาจะอยู่กินกันยังไง”

ข้อมูลจากการสำรวจครั้งนี้ พบว่า ประมาณร้อยละ 57 ของผู้ย้ายถิ่นออกจากเขตอำเภอนางรองเป็นผู้แต่งงานแล้ว และร้อยละ 42 ของผู้ย้ายถิ่นออกเป็นโสด (ดูตาราง 2 ในภาคผนวก ค.) การที่มีผู้ย้ายถิ่นออกเป็นโสดอยู่มากเช่นนี้ อาจเป็นเพราะประชากรกลุ่มนี้ยังมีอายุน้อยอยู่นั่นเอง

ผู้ย้ายถิ่นออกจากอำเภอนางรองประมาณ 1 ใน 3 ย้ายไปเพื่อประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไป ซึ่งหมายความรวมถึงการประกอบอาชีพกรรมกรก่อสร้าง รับจ้างทั่วไป และขับรถรับจ้าง อีกประมาณ 1 ใน 3 ของผู้ย้ายถิ่นออกไปทำงานตามโรงงานหรือบริษัทเอกชน ที่เหลือประมาณร้อยละ 7 และร้อยละ 6 ของผู้ย้ายถิ่นออกไปประกอบอาชีพรับราชการและย้ายไปเพื่อการศึกษาต่อตามลำดับ (ตารางที่ 2 ภาคผนวก ค.)

ตารางที่ 2.3 ผู้ย้ายถิ่นออกจากอำเภอนางรอง จำแนกตามอายุ และ เพศ

กลุ่มอายุ	ผู้ย้ายถิ่นชาย	ผู้ย้ายถิ่นหญิง	รวม
0-9	0.8	0.4	0.6
10-19	12.1	16.4	14.0
20-29	50.4	48.2	49.4
30-39	25.7	24.8	25.4
40-49	7.8	8.7	8.1
50-59	1.7	0.6	1.3
60+	1.5	0.8	1.2
รวม	100.0	100.0	100.0
(จำนวน)	(629)	(487)	(1,116)

หมายเหตุ: รายละเอียดลักษณะทางประชากร เศรษฐกิจ และสังคม ของผู้ย้ายถิ่นออกจาก
อำเภอนางรอง อยู่ในตาราง 2 ภาคผนวก ค.

ตารางที่ 2.4 ผู้ย้ายถิ่นออกจากอำเภอนางรอง จำแนกตามถิ่นปลายทาง

ถิ่นปลายทาง	ร้อยละ
กรุงเทพฯ	40.8
ปริมณฑลของกรุงเทพฯ	8.2
บุรีรัมย์ (นอกอำเภอนางรอง)	10.8
นครราชสีมา	7.2
ชลบุรี	6.8
จังหวัดอื่น ๆ	21.0
ต่างประเทศ	5.2
รวม	100.0
จำนวน	(1,116)

ทิศทางการย้ายถิ่นออก การย้ายถิ่นของประชากรไทยในรอบ 50 ปี ที่ผ่านมามีลักษณะเด่นอยู่ที่การย้ายถิ่นจากจังหวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศมุ่งสู่กรุงเทพฯ และปริมณฑล การย้ายถิ่นในประเทศไทย มิได้ มีแบบแผนการย้ายที่ค่อย ๆ เป็นไปตามลำดับขั้น เช่น จากชนบทสู่เมืองเล็ก แล้วเข้าสู่เมืองใหญ่ที่ใกล้ก่อน จากนั้นจึงเข้าสู่เมืองหลวงของประเทศ การย้ายถิ่นจากชนบทสู่เมืองในประเทศไทยเป็นแบบลัดขั้นตอน จากหมู่บ้านในชนบทก็เข้าสู่กรุงเทพฯ และปริมณฑลเลย งานวิจัยที่ได้นำข้อมูลจากสำมะโนประชากรตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 เป็นต้นมา มาวิเคราะห์ทิศทางของการย้ายถิ่นก็พบกระแสหลักของการย้ายถิ่นคือจากจังหวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศโดยมุ่งสู่กรุงเทพฯ เหมือนอย่างที่ได้พบจากการสำรวจของโครงการวิจัยนี้ (Prasartkul, 1978; Guest, 1994)

จากการสำรวจครั้งนี้ ผู้วิจัยได้พบว่า ประชากรจากอำเภอนางรองได้ย้ายถิ่นกระจายไปยังจังหวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศ ถิ่นปลายทางของชาวนางรองในการสำรวจครั้งนี้มีถึง 60 จังหวัด และยังมีผู้ย้ายถิ่นอีกส่วนหนึ่งไปทำงานในต่างประเทศ เช่นที่สิงคโปร์ ใต้หวัน และประเทศแถบตะวันออกกลาง จังหวัดที่เป็นปลายทางของผู้ย้ายถิ่นจากอำเภอนางรองสูงที่สุด คือ กรุงเทพฯ ซึ่งผู้ย้ายถิ่นมากถึงร้อยละ 40.8 มาอยู่ยังเมืองหลวงแห่งนี้ หากรวมผู้ย้ายถิ่นที่มุ่งไปยังจังหวัดปริมณฑลของกรุงเทพฯ คือ นครปฐม นนทบุรี ปทุมธานี สมุทรสาคร และสมุทรปราการ อีกร้อยละ 8.2 ด้วยแล้ว ก็นับได้ว่ามากกว่าครึ่งของผู้ย้ายถิ่นจากอำเภอนางรองมีทิศทางมุ่งมายังกรุงเทพฯ และปริมณฑล ถิ่นปลายทางอื่น แม้แต่ปลายทางในระยะใกล้อย่าง การย้ายถิ่นออกนอกอำเภอนางรอง แต่ยังคงอยู่ในเขตจังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 10.8 ก็ยังนับว่าน้อยมากเมื่อเทียบกับกระแสหลัก คือ การย้ายถิ่นเข้าสู่กรุงเทพฯ และปริมณฑล

จากการสนทนากลุ่มถึงแรงงานสตรีที่เคยย้ายถิ่น พบว่าแรงงานสตรีเหล่านี้เคยไปทำงานในเขตปริมณฑลกันเป็นส่วนใหญ่ ดังที่แรงงานเหล่านี้ให้ข้อมูลว่า “ไปทำงานเย็บเสื้อผ้า แถวปทุมฯ ย่านรังสิต” สำหรับแรงงานบางคน เช่น ออกไปหาประสบการณ์หลังจากจบการศึกษาภาคบังคับ “หนูไปมาหมดแล้ว โคราช กรุงเทพฯ ไปหมดเลย ออกมาตอน ป.6 ก็ไปกรุงเทพฯ โคราช ละหานทราย นางรอง ...”

อาชีพของผู้ย้ายถิ่นออกจากอำเภอนางรอง ในการสัมภาษณ์หัวหน้าครัวเรือน ข้อมูลที่ได้เกี่ยวกับอาชีพของสมาชิก แสดงให้เห็นว่า ผู้ย้ายถิ่นออกจากอำเภอนางรองไปประกอบอาชีพอะไรบ้าง ข้อมูลเรื่องอาชีพของผู้ย้ายถิ่นออกจำแนกตามจังหวัดปลายทางแสดงไว้ในตารางที่ 2.5 ซึ่งพบว่า อาชีพของผู้ย้ายถิ่นออกไปยังกรุงเทพฯ และปริมณฑล ไปยังชลบุรีและไปยังต่างประเทศมีลักษณะคล้าย ๆ กัน คือ ส่วนใหญ่มากกว่าร้อยละ 70 ไปทำงานบริษัท โรงงาน

ตารางที่ 2.5 อาชีพของผู้ย้ายถิ่นออกจากอำเภอนางรอง จำแนกตามจังหวัดปลายทาง

อาชีพของผู้ย้ายออก	จังหวัดปลายทาง						
	กทม.	ปริมณฑล	บุรีรัมย์ (นอกนางรอง)	นครราชสีมา	ชลบุรี	ต่างประเทศ	จังหวัด อื่น ๆ
ทำงานบริษัท / โรงงาน	42.4	46.7	0.8	26.3	56.6	48.3	19.7
รับจ้างทั่วไป / ก่อสร้าง	30.1	23.9	4.1	13.8	25.0	34.5	22.2
แต่งงาน	4.8	5.4	31.4	22.5	6.6	0.0	17.9
รับราชการ/รัฐวิสาหกิจ	2.4	4.3	20.7	5.0	1.3	0.0	7.3
เรียน/ศึกษาคู่	3.1	2.2	14.9	8.8	3.9	0.0	6.4
ทำกรเกษตร	0.0	1.1	11.6	7.5	1.3	8.6	10.7
ขับรถรับจ้าง	6.2	5.4	3.3	3.8	1.3	0.0	3.4
เป็นแม่บ้าน	4.0	1.1	0.8	1.3	0.0	1.7	1.3
ค้าขาย	1.5	2.2	3.3	6.3	0.0	0.0	1.7
เกษตรทำหาร	0.7	2.2	0.8	0.0	1.3	0.0	1.7
ทำการประมง	0.0	3.3	0.0	0.0	1.3	1.7	2.1
อื่น ๆ	4.8	2.2	8.3	4.7	1.4	5.2	5.6
รวม	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
(จำนวน)	(455)	(92)	(121)	(80)	(76)	(58)	(234)

รับจ้างทั่วไป หรือเป็นแรงงานก่อสร้าง ส่วนผู้ย้ายถิ่นไปยังอำเภออื่น ๆ ในจังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดนครราชสีมา และจังหวัดอื่น ๆ จะมีสัดส่วนของผู้ย้ายถิ่นไปทำงานรับจ้างทั่วไปและทำงานในโรงงานน้อยกว่าผู้ย้ายถิ่นไปกรุงเทพฯ และปริมณฑล ไปชลบุรีและไปต่างประเทศ ผู้

ย้ายถิ่นภายในบุรีรัมย์ ไปนครราชสีมา และจังหวัดอื่น ๆ มีสัดส่วนของการไปด้วยเหตุผลเรื่อง การแต่งงาน และเพื่อไปทำอาชีพเกษตรกรรมเพิ่มมากขึ้น

ข. ผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาล

ลักษณะทางประชากร สังคม และเศรษฐกิจของผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาล ในการสำรวจครั้งนี้ พบว่า มีผู้เคยมีประสบการณ์ย้ายถิ่นชั่วคราวหรือตามฤดูกาล 565 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 10.2 ของประชากรตัวอย่างทั้งหมด ในจำนวนนี้เป็นผู้ชายมากกว่าผู้หญิงประมาณสองเท่าตัว กล่าวคือ เป็นผู้ชายร้อยละ 67 และเป็นผู้หญิงเพียงร้อยละ 33 ความแตกต่างทางเพศของผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาลเช่นนี้สะท้อนให้เห็นภาพชีวิตในชนบท ในช่วงหลังฤดูเกษตรกรรม ผู้ชายซึ่งถือว่างานหลักของตน คือ งานในไร่นาก็จะว่างงาน และมีแนวโน้มที่จะไปหางานทำที่อื่นเป็นการชั่วคราวมากกว่าผู้หญิง

กลุ่มผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาลมีรูปแบบการกระจายตัวด้านอายุที่แตกต่างไปจากกลุ่มผู้ย้ายถิ่นออก ผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาลจะมีอายุสูงกว่าผู้ย้ายถิ่นออก ผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาลอยู่ในกลุ่มอายุ 30-39 ปี มากที่สุด คือ ร้อยละ 33 เปรียบเทียบกับผู้ย้ายถิ่นออกที่อยู่ในกลุ่มอายุ 20-29 ปี มากที่สุด คือ ร้อยละ 50 และประมาณ 1 ใน 4 ของผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาลมีอายุตั้งแต่ 40 ปีขึ้นไป ยิ่งไปกว่านั้น เมื่อดูสถานภาพสมรสของผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาลแล้ว พบว่า ส่วนใหญ่มากถึง 3 ใน 4 ทั้งหญิงและชายเป็นผู้ที่แต่งงานแล้ว ภาพของผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาลที่ชัดเจนขึ้นนั้น เป็นภาพของผู้ชายที่มีวัยเป็นผู้ใหญ่เต็มตัว ผ่านพ้นวัยรุ่นมาแล้ว มีครอบครัวแล้ว เมื่อว่างจากฤดูเกษตรกรรม ก็ย้ายถิ่นออกนอกหมู่บ้านไปทำงานมาเสริมรายได้ให้กับครอบครัว จนกระทั่งเมื่อถึงฤดูทำไร่นาอีกครั้งหนึ่ง พวกเขาที่จะกลับไปทำงานยังถิ่นเดิมของตน และได้อยู่กับครอบครัวดังเดิม แตกต่างจากการย้ายถิ่นของคนหนุ่มสาวที่ออกจากถิ่นเดิมของตนไปเพื่อหางานที่ถือว่าเป็นงานหลักของตนเองทำ พวกเขาไม่มีงานในถิ่นเดิมที่ต้องกลับมาทำเมื่อถึงฤดูกาล คนหนุ่มสาวจึงย้ายถิ่นออกจากบ้านเดิมของตนไปอย่างค่อนข้างเป็นการถาวร

อายุและสถานภาพสมรสของผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาลเช่นนี้ สอดคล้องกับการศึกษาเรื่องการย้ายถิ่นโครงการอื่น ริคเตอร์และคณะ (1995) พบว่า การย้ายถิ่นตามฤดูกาลเป็นการเคลื่อนย้ายที่เกิดขึ้นในช่วงกลางของวงจรชีวิตของชาวชนบท โดยเฉพาะชาวชนบทในภาคตะวันออกเฉียง

เฉียงเหนือของประเทศไทย ช่วงกลางของวงจรชีวิตนี้ผู้ชายมีครอบครัวแล้วและมีบุตรในวัยกำลังเติบโต ครอบครัวมีภาระค่าใช้จ่ายมากขึ้น การย้ายถิ่นตามฤดูกาลเป็นการย้ายถิ่นเพื่อเพิ่มรายได้ให้กับครัวเรือน

ทิศทางการย้ายถิ่นตามฤดูกาล ในการสำรวจครั้งนี้ ได้ถามถึงถิ่นปลายทางที่ผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาลย้ายไปครั้งสุดท้าย ดังนั้น จึงไม่ได้หมายความว่าเป็นการย้ายถิ่นตามฤดูกาลในปีเดียวกัน แต่อาจจะเป็นการย้ายถิ่นต่างปีกันก็ได้ จากการศึกษาครั้งนี้ได้พบว่าผู้ที่มีลักษณะตามนิยามว่าเป็น “ผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาล” ในอำเภอนางรองมีทิศทางการย้ายถิ่นที่คล้ายคลึงกับการย้ายถิ่นออก กรุงเทพฯ เป็นจุดหมายปลายทางสำคัญของผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาล คือ เป็นถิ่นปลายทางของร้อยละ 53 ของทั้งหมด ซึ่งถ้ารวมเอาจังหวัดโดยรอบกรุงเทพฯ เข้าไปอีกร้อยละ 7 แล้ว กรุงเทพฯ และปริมณฑลก็กลายเป็นปลายทางที่คิดเป็นร้อยละ 60 ของผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาลทั้งหมด กระแสการย้ายถิ่นตามฤดูกาลรองลงไป คือ มีปลายทางอยู่ที่จังหวัดนครราชสีมา

ตารางที่ 2.6 ผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาลจำแนกตามอายุ และเพศ

กลุ่มอายุ	ผู้ย้ายถิ่นชาย	ผู้ย้ายถิ่นหญิง	รวม
0-9	0.0	0.0	0.0
10-19	9.0	12.0	9.9
20-29	30.5	32.6	31.1
30-39	32.8	32.6	32.7
40-49	22.0	17.4	20.5
50-59	4.7	4.9	4.8
60+	1.1	0.5	1.0
รวม	100.0	100.0	100.0
(จำนวน)	(381)	(184)	(565)

หมายเหตุ : รายละเอียดลักษณะทางประชากร สังคม และเศรษฐกิจของผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาล อยู่ในตารางที่ 3 ภาคผนวก ก.

ตารางที่ 2.7 ผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาลจำแนกตามถิ่นปลายทาง

ถิ่นปลายทาง	ร้อยละ
กรุงเทพฯ	52.9
ปริมณฑลของกรุงเทพฯ	6.9
บุรีรัมย์ (นอกอำเภอนางรอง)	3.4
นครราชสีมา	18.1
ชลบุรี	3.4
จังหวัดอื่น ๆ	15.4
รวม	100.0
(จำนวน)	(1,116)

งานของผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาล ผู้วิจัยไม่แปลกใจนักที่ได้พบว่าผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาลส่วนใหญ่ออกจากถิ่นเดิมของตนเพื่อไปทำงานเป็นกรรมกรและรับจ้างทั่วไป ประมาณเกือบร้อยละ 90 ของผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาล ไม่ว่าจะมียถิ่นปลายทางอยู่ที่ใด กรุงเทพฯ หรือจังหวัดอื่น ๆ จะไปขายแรงงานของตน โดยเฉพาะเป็นแรงงานในงานก่อสร้าง ชาวชนบทจะยังคงต้องดิ้นรนหางานทำนอกหมู่บ้านของตน ตราบใดที่พวกเขาจะต้องว่างงานนอกฤดูเกษตรกรรมปกติ ในอนาคตเมื่อการพัฒนาชนบทในประเทศไทยได้ผล ชาวชนบทสามารถอาจมีงานทำเพิ่มพูนรายได้ของตนได้ตลอดทั้งปี และเมื่อนั้นกระแสการย้ายถิ่นตามฤดูกาลก็จะลดความสำคัญลง

ตารางที่ 2.8 อาชีพของผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาล จำแนกตามถิ่นปลายทาง

อาชีพของผู้ย้ายถิ่น ตามฤดูกาล	จังหวัดปลายทาง					
	กทม.	ปริมณฑล กทม.	บุรีรัมย์ (นอกนาง รอง)	นครราชสีมา	ชลบุรี	จังหวัด อื่น ๆ
กรรมกร	66.8	38.5	73.7	84.3	52.6	51.9
รับจ้างทั่วไป	21.8	33.3	5.3	11.8	36.8	35.8
ทำงานบริษัท/โรงงาน	8.4	12.8	0.0	0.0	10.5	1.2
ค้าขาย	0.7	2.6	5.3	1.0	0.0	4.9
เกษตรกรกรม	2.3	12.8	15.7	2.9	0.1	6.2
รวม	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
(จำนวน)	(298)	(39)	(19)	(102)	(19)	(81)

ค. ผู้ย้ายถิ่นกลับ

ลักษณะทางประชากร สังคม และเศรษฐกิจของผู้ย้ายถิ่นกลับ ในการย้ายถิ่นออกจากถิ่นเดิมของตนไปทำงานที่อื่นนั้น ย่อมเป็นไปได้ที่ทุกคนจะประสบความสำเร็จและพอใจในการไปอยู่ที่อื่นตลอดไป ในความเป็นจริง ไม่ว่าถิ่นที่ใด จะต้องมีผู้ย้ายถิ่นออกจำนวนหนึ่ง กลับคืนสู่ถิ่นเดิมของตน ไม่ว่าจะด้วยเหตุผลใดก็ตาม ในการศึกษาครั้งนี้ ได้พบว่าประชากรที่เป็นตัวอย่างมีอยู่ร้อยละ 6 ที่เคยย้ายออกไปอยู่ที่ใดที่หนึ่งนอกอำเภอนางรอง แต่ได้ย้ายกลับมาอยู่ในภูมิลำเนาเดิมอีก ผู้ย้ายถิ่นกลับในอำเภอนางรองเป็นผู้หญิง และผู้ชายพอ ๆ กัน อายุของผู้ย้ายถิ่นกลับที่เป็นหญิงน้อยกว่าของผู้ย้ายถิ่นกลับชาย แต่โดยรวมแล้ว ผู้ย้ายถิ่นกลับส่วนใหญ่ประมาณร้อยละ 60 อยู่ในช่วงอายุ 20-39 ปี

เมื่อจำแนกผู้ย้ายถิ่นกลับตามระยะเวลาที่ย้ายถิ่นกลับแล้ว ได้พบว่าประมาณสองในสามของผู้ย้ายถิ่นกลับได้ย้ายกลับมาในช่วงเวลา 2 ปี ก่อนการสำรวจ กลุ่มที่เพิ่งกลับมาในส่วนใหญ่นี้มีอายุระหว่าง 20-44 ปี ประมาณร้อยละ 20 กลับมาระหว่าง 3-5 ปี ก่อนการสำรวจ ส่วนที่เหลือร้อยละ 17 กลับมาเกินกว่า 5 ปีแล้ว ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีอายุสูงและกลับมาตั้งถิ่นฐานถาวรในอำเภอ นางรอง ประมาณร้อยละ 70 ของผู้ย้ายถิ่นกลับเป็นผู้ที่แต่งงานแล้ว

ตารางที่ 2.9 ผู้ย้ายถิ่นกลับ จำแนกตามอายุและเพศ

กลุ่มอายุ	ผู้ย้ายถิ่นชาย	ผู้ย้ายถิ่นหญิง	รวม
0-9	1.2	0.6	0.9
10-19	8.2	10.4	9.3
20-29	31.2	47.4	39.4
30-39	21.8	23.7	22.7
40-49	24.1	13.3	18.7
50-59	7.7	2.3	4.9
60+	5.9	1.8	3.1
รวม	100.0	100.0	100.0
(จำนวน)	(170)	(173)	(343)

หมายเหตุ : รายละเอียดลักษณะทางประชากร สังคม และเศรษฐกิจของผู้ย้ายถิ่นกลับ อยู่ใน

ตารางที่ 4 ภาคผนวก ก.

ทิศทางของการย้ายถิ่นกลับ ในภาพรวมแล้ว การย้ายถิ่นกลับก็เป็นทิศทางย้อนกลับของการย้ายถิ่นออก เมื่อการย้ายถิ่นออกมีทิศทางมุ่งไปสู่กรุงเทพฯและปริมณฑลเป็นส่วนใหญ่ การย้ายถิ่นกลับก็เป็นการย้ายกลับมาจากกรุงเทพฯและปริมณฑลนั่นเอง ผู้วิจัยได้พบว่า ประมาณครึ่งหนึ่งของผู้ย้ายถิ่นกลับย้ายมาจากกรุงเทพฯ และ 1 ใน 4 ย้ายกลับมาจากชลบุรี ผู้ที่

เคยไปทำงานอยู่ในเขตปริมณฑลของกรุงเทพฯ แล้วกลับมายังถิ่นเดิมมีร้อยละ 7 ผู้ที่ย้ายกลับมาจากการทำงานในต่างประเทศมีมากถึงร้อยละ 9

ปี พ.ศ. 2540 เป็นปีเริ่มต้นของการเกิดภาวะวิกฤตเศรษฐกิจของประเทศไทย เป็นที่คาดหมายกันว่าจะมีการว่างงานหรือตกงานกันอย่างมากในงานบริการและอุตสาหกรรมในเขตเมือง ผลที่ตามมาคือ จะมีแรงงานจำนวนมากต้องย้ายถิ่นกลับคืนสู่ชนบทบ้านเดิม การสำรวจครั้งนี้ ซึ่งทำในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2540 หลังจากรัฐบาลประกาศนโยบายให้ค่าเงินบาทลอยตัวได้เพียง 3 เดือน จึงอาจเร็วเกินไปที่จะตรวจพบผลกระทบของวิกฤตเศรษฐกิจที่มีต่อการย้ายถิ่นของประชากร

เหตุผลของการย้ายถิ่นกลับ ผู้วิจัยได้พบว่าเหตุผลสำคัญที่ทำให้ผู้ย้ายถิ่นกลับนั้น มีทั้งเหตุผลทางด้านเศรษฐกิจและด้านครอบครัว เหตุผลดังต่อไปนี้มีผู้ตอบคิดเป็นร้อยละมากกว่า 5 ขึ้นไปของผู้ย้ายถิ่นกลับทั้งหมด (ที่ให้ข้อมูล 320 ราย)

“ถูกเลิกจ้าง, ครบสัญญาจ้าง”	ร้อยละ	20.9
“อยากกลับมาทำงานที่บ้าน”	ร้อยละ	21.6
“ไม่มีคนดูแลครอบครัว / ห่วงบ้าน”	ร้อยละ	16.6
“แต่งงาน”	ร้อยละ	9.4
“รายได้ไม่ดี”	ร้อยละ	9.0
“สุขภาพไม่แข็งแรง”	ร้อยละ	6.2

คงพอจะเห็นภาพชีวิตของชาวชนบทที่ต้องย้ายถิ่นไปทำงานที่อื่นได้บ้างจากเหตุผลของการย้ายถิ่นกลับที่ได้แสดงไว้อย่างละเอียดในตารางที่ 2.10 ผู้วิจัยขอตั้งข้อสังเกตว่าเหตุผลที่แสดงไว้นี้เป็นของผู้ที่ย้ายถิ่นกลับมาแล้ว หมายความว่า ความรุนแรงของเหตุผลได้ขึ้นถึงระดับที่พวกเขาไม่สามารถทนอยู่ที่เดิมได้แล้ว เมื่อมีทางกลับคืนสู่บ้านเดิมได้เขาจึงกลับมา เชื่อได้ว่ายังมีผู้ย้ายถิ่นออกจากชนบทอีกจำนวนหนึ่งซึ่งมีความรู้สึกและเหตุผลอย่างที่แสดงไว้ข้างบนนี้ แต่พวกเขายังไม่สามารถกลับคืนสู่ถิ่นเดิมได้ และยังคงทนอยู่ในถิ่นปลายทางอยู่ในปัจจุบัน จากข้อมูลเหตุผลของการย้ายถิ่นกลับในตารางที่ 2.10 นี้ สะท้อนให้เห็นว่ามีผู้ย้ายถิ่นออกที่ยัง

ไม่ได้กลับอีกจำนวนไม่น้อยกำลัง “อยากกลับบ้าน อยากจะกลับมาทำงานในท้องถิ่นเดิม อยากจะอยู่ใกล้ชิดกับครอบครัว พ่อ แม่ อยากจะกลับมาดูแลพ่อแม่ กลับมาดูแลบ้านและที่ทำกิน” มีผู้ย้ายถิ่นออกที่ยังไม่ได้กลับอีกเป็นจำนวนน้อยที่กำลังทนทุกข์อยู่กับสภาพการทำงานของตน พวกเขายังไม่พึงพอใจกับรายได้ที่ได้รับ หรือไม่ประสบความสำเร็จในการประกอบอาชีพในถิ่นปลายทาง “รายได้ไม่ดี เบื่องาน ครบกำหนดสัญญาจ้าง หหมดสัญญาจ้าง ถูกเลิกจ้าง บริษัทไม่มีเงินจ่าย บริษัทปิดกิจการ” และยังมีผู้ย้ายถิ่นอีกส่วนหนึ่งต้องทนทุกข์ทำงานอยู่ ทั้ง ๆ ที่ “สุขภาพไม่แข็งแรง ทำงานไม่ไหว อยากจะกลับมาพักผ่อนที่บ้าน”

ตลอดเวลาที่ผ่านมา มีผู้ย้ายถิ่นจากชนบทจำนวนมากที่ประสบความสำเร็จในการใช้ชีวิตในเมืองใหญ่ คนหนุ่มสาวจำนวนมากได้ทำงานมีรายได้แล้วส่งเงินกลับมาช่วยครอบครัว ผู้ย้ายถิ่นจำนวนมากได้ไปตั้งหลักแหล่งมีครอบครัวและใช้ชีวิตอยู่ในเมืองใหญ่ ไม่หวนกลับมาอยู่ที่บ้านเกิดอีกต่อไป อย่างไรก็ตามการย้ายถิ่นก็เช่นเดียวกับประสบการณ์ชีวิตอย่างอื่น ๆ ของผู้คน มีทั้งผู้ประสบความสำเร็จและความผิดหวัง ผู้วิจัยขอคำพูดของผู้ย้ายถิ่นกลับ 2-3 คนมา สะท้อนความคิดเห็นของผู้ย้ายถิ่นกลับที่เปรียบเทียบชีวิตความเป็นอยู่ที่บ้านเดิมกับการต้องไปอยู่ห่างไกลบ้าน

“ทำงานบ้านเรา (ในหมู่บ้าน) ดีกว่ามาก แม้ว่าเราจะได้เงินน้อย แต่ก็ไม่ต้องจ่ายมาก อยู่ที่โน่น เราต้องจ่ายค่าเช่าบ้านเดือนละ 700-800 บาท อาหารก็แพง กลับมาอยู่บ้านเราอยู่กับพ่อกับแม่ ห่อข้าวเหนียวมาสำหรับมื้อกลางวัน มาซื้อไก่ทอดที่นี่กิน ซึ่งก็ถูกมาก” (ผู้หญิงอายุ 25 ปี, เคยย้ายถิ่นไปทำงานที่กรุงเทพฯ, ปัจจุบันทำงานอยู่ในโรงงานผลิตรองเท้า)

“ฉันทนอยู่ที่โน่นไม่ได้ ไม่สนุกเลย เทียบไม่ได้ที่จะอยู่บ้านเรา อยู่ที่นี่ไม่มีนายที่จะมาดูแลเรา” (ผู้ชายอายุ 30 ปี เคยทำงานในร้านอาหารในกรุงเทพฯ ปัจจุบันปลูกผักสวนครัว ภายใต้การส่งเสริมของโครงการพัฒนาชนบทแบบผสมผสาน นางรอง)

“ตอนนั้นฉันไปเป็นคนรับใช้ แถวนครปฐม ไม่ชอบอยู่ที่นั่นเลย บ้านที่อยู่เป็นบ้านห้องแถว เขาไม่อนุญาตให้ฉันไปที่ไหนเลย เหมือนกับถูกขังคุก” (ผู้หญิงอายุ 35 ปี ย้ายถิ่นกลับมาหลายปีแล้ว ปัจจุบันไม่ได้ทำงานอะไร, สัมภาษณ์ที่ร้านค้าสหกรณ์ในหมู่บ้าน)

ตารางที่ 2.10 เหตุผลของการย้ายถิ่นกลับ จำแนกตามเพศ

เหตุผล	ชาย	หญิง	รวม
เกี่ยวกับครอบครัว			
อยากกลับมาทำงานที่บ้าน	24.4	18.8	21.6
ไม่มีคนดูแลครอบครัว/ ห่วงบ้าน / ครอบครัวต้องการให้กลับ	10.1	23.2	16.6
ย้ายตามครอบครัว	1.3	4.4	2.8
ปัญหาที่ทำงาน			
ถูกเลิกจ้าง / ครบสัญญาจ้าง	27.5	14.4	20.9
รายได้ไม่ดี	11.2	6.9	9.0
เบื่องาน / มีปัญหากับที่ทำงาน	5.0	1.9	3.4
เดินทางไม่สะดวก	0.0	0.6	0.3
โรงงานไฟไหม้	0.0	0.6	0.3
เหตุผลส่วนตัว			
สุขภาพไม่แข็งแรง	7.5	5.0	6.2
การศึกษา / รับราชการ	1.8	4.3	3.4
หย่ากับคู่สมรส / คู่สมรสเสียชีวิต	0.6	1.3	0.8
แต่งงาน	6.3	12.5	9.4
กลับมาคลอดลูก	0.0	4.4	2.2
เหตุผลอื่น ๆ			
กลับมาบวช	3.1	0.0	1.6
รู้สึกไม่ปลอดภัย	0.0	0.6	0.3
เหตุผลทางการเมือง / กฎหมาย	0.6	0.0	0.3
เตรียมตัวไปต่างประเทศ	0.6	1.2	0.9
รวม	100.0	100.0	100.0
(จำนวน)	(160)	(160)	(320)

ผู้ให้สัมภาษณ์หลายคนกล่าวถึงความไม่สะดวกสบายในการอยู่อาศัยในกรุงเทพฯ ความเหงา ความคิดถึงบ้าน ความคิดถึงพ่อแม่ และปัญหาอื่นๆ ที่เกิดขึ้นจากเพื่อน ไม่เป็นที่น่าประหลาดใจนักที่จะได้ยินคำบ่นเกี่ยวกับชีวิตในกรุงเทพฯ จากปากคำของผู้ย้ายถิ่นกลับเหล่านี้ ทั้งนี้เพราะเราได้สัมภาษณ์ผู้ที่ไม่มีความพึงพอใจในการใช้ชีวิตอยู่ห่างไกลบ้านและได้ย้ายกลับมาบ้านแล้ว อย่างไรก็ตาม ความรู้สึกเหล่านี้ได้สะท้อนให้เห็นชีวิตของผู้ย้ายถิ่นชาวชนบทซึ่งต้องไปทำงานห่างไกลบ้านและครอบครัวในระดับหนึ่ง

2.4 ปัจจัยที่เอื้อต่อการย้ายถิ่น

ดูเหมือนว่าปัจจัยที่มีผลทำให้ประชากรต้องย้ายถิ่นออกจากชนบท ไม่ว่าจะออกไปอย่างถาวรหรือในช่วงระยะเวลาสั้น ๆ ตามฤดูกาล จะเป็นปัจจัยด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก ในสภาวะการณ์ที่ประชากรเพิ่มจำนวนมากขึ้น พื้นที่ดินเพื่อทำมาหากินในหมู่บ้านมีอยู่อย่างจำกัดพร้อม ๆ กับที่เศรษฐกิจของประเทศพัฒนาไปในทิศทางที่เป็น “วัตถุนิยม” มากขึ้น ชีวิตคนในชนบทที่เคยอยู่ได้แบบพึ่งพาตนเองกลับต้องขึ้นอยู่กับกำลังการซื้อของตน และนับวันความคิดแนววัตถุนิยมจะยิ่งครอบงำวิถีชีวิตของชาวชนบทมากขึ้น กลไกการตลาดโดยเฉพาะการโฆษณาสินค้า และการเผยแพร่ข่าวสารความก้าวหน้าทันสมัยของโลกภายนอกได้ทำให้คนมีความต้องการเงินเพื่อใช้ซื้อสินค้าต่าง ๆ ได้ทัดเทียมหรือล้ำหน้ากว่าคนรอบข้าง ชาวชนบทจึงต้องดิ้นรนมากขึ้น และทางออกทางหนึ่งก็คือ “การย้ายถิ่น” ไปหางานทำที่อื่นเพื่อมีรายได้มาเลี้ยงตนเองและถ้าเป็นไปได้ก็ส่งกลับมาจุนเจือครอบครัว

แม้ว่าปัจจัยทางเศรษฐกิจจะเป็นตัวการสำคัญที่ทำให้ผู้คนต้องย้ายถิ่น แต่ปัจจัยนี้ก็ได้มีผลต่อ “การอยู่” หรือ “ย้าย” ของประชากรทั้งหมดพร้อม ๆ กัน การย้ายถิ่นจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่งยังขึ้นอยู่กับ “ปัจจัยส่วนบุคคล” อีกด้วย ความสามารถที่จะเอาชนะอุปสรรคต่าง ๆ ที่อยู่ ณ ดินแดนทางและถิ่นปลายทาง รวมทั้งที่อยู่ระหว่างกลางของแต่ละคนที่อยู่แตกต่างกัน บางคนพร้อมที่จะย้ายถิ่นไป ในขณะที่บางคนไม่พร้อมและเลือกที่จะยังอยู่ ณ ถิ่นเดิม กระบวนการที่บางคนพร้อมหรือไม่พร้อมที่จะย้ายถิ่นนี้เรียกว่าเป็น “การเลือกสรร” (selectivity) ในกระแส

การย้ายถิ่นหลายกระแส ผู้ที่มีคุณสมบัติเหมาะสมในการเอาชนะอุปสรรคต่าง ๆ จะถูกเลือกสรรให้ย้ายถิ่นไป (Lee, 1966; Todaro, 1976)

ก. ปัจจัยส่วนบุคคล

เพศและอายุ การศึกษานี้พบว่าผู้ย้ายถิ่นของอำเภอนางรองเป็นผู้ชายมากกว่าผู้หญิงโดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้เคยย้ายถิ่นตามฤดูกาลเป็นผู้ชายมากกว่าผู้หญิงมาก ในเรื่องของอายุ การศึกษานี้ยืนยันว่าการย้ายถิ่นเป็นกระบวนการเลือกสรรคนหนุ่มสาวและผู้ที่อยู่ในวัยแรงงาน ส่วนใหญ่หรือของผู้ย้ายถิ่นออกและผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาลมีอายุอยู่ในช่วงอายุตั้งแต่ 15 ปีขึ้นไปจนถึง 44 ปี ผู้ย้ายถิ่นออกจะมีอายุน้อยกว่าผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาล การย้ายถิ่นออกจะมีอัตราสูงมากในช่วงอายุ 20-29 ปี แล้วจะลดลงอย่างรวดเร็วหลังจากอายุ 30 ปีขึ้นไป แต่ในกลุ่มผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาล จะมีอัตราสูงสุดในช่วงอายุ 30-39 ปี ซึ่งนับว่าเป็นช่วงกลางของชีวิต (ดูตารางที่ 2, 3, 4 และ 5 ของภาคผนวก ก.)

สถานภาพสมรส การศึกษานี้พบว่า ผู้ย้ายถิ่นออกมีสถานภาพโสด คิดเป็นอัตราส่วนที่สูงกว่าผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาลมาก ร้อยละ 42 เปรียบเทียบกับร้อยละ 22 ในทางตรงกันข้ามผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาลมีสถานภาพแต่งงานแล้ว ร้อยละ 75 ซึ่งสูงกว่าผู้ย้ายถิ่นออก ที่มีผู้แต่งงานแล้วคิดเป็นร้อยละ 55 อย่างไรก็ตาม จากข้อมูลที่มีอยู่ยังพูดไม่ได้เต็มปากนักว่า สถานภาพของความเป็นโสดจะเป็นปัจจัยส่วนบุคคลที่กำหนดการย้ายถิ่นออกของบุคคลนั้น ทั้งนี้เพราะผู้วิจัยไม่ทราบสถานภาพสมรสขณะที่ตัดสินใจย้ายถิ่น “สถานภาพสมรส” ที่เป็นข้อมูลที่ได้จากการสำรวจนี้เป็น “สถานภาพสมรสปัจจุบัน” ซึ่งผู้ย้ายถิ่นอาจเพิ่งแต่งงานหลังจากที่ได้ย้ายถิ่นออกมาแล้วก็ได้

ตารางที่ 2.11 ผู้ย้ายถิ่นจำแนกตามสถานภาพสมรส

สถานภาพสมรส	ผู้ย้ายถิ่นออก	ผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาล
โสด	42.3	21.7
แต่งงาน	54.8	75.1
หม้าย/หย่า/แยก	2.6	3.2
ไม่ทราบ	0.2	0.0
รวม	100.0	100.0
(จำนวน)	(1,083)	(563)

หมายเหตุ : รายละเอียดของตารางนี้อยู่ในตารางที่ 2 และ 3 ของภาคผนวก ก.

จากข้อมูลเท่าที่มีอยู่ ผู้วิจัยอาจเพียงตั้งข้อสังเกตได้ว่า ผู้ย้ายถิ่นออกส่วนมากยังมีอายุน้อยและอาจจะย้ายออกเมื่อยังเป็นโสด เช่นเดียวกับที่การศึกษาของคุษฎี อายุวัฒน์ (2540) พบว่าผู้ย้ายถิ่นมีความโน้มเอียงที่จะย้ายถิ่นครั้งแรกเมื่อยังเยาว์และเป็นโสด ความที่อยู่ในวัยหนุ่มสาวและความเป็นโสดอาจมีส่วนเป็นตัวกำหนดการตัดสินใจที่จะย้ายถิ่นออกไปเผชิญโลกภายนอก การจากบ้านและครอบครัวที่ต้นคุ่นเคยมาตั้งแต่เกิดนั้นต้องถือว่าเป็นการตัดสินใจไปเผชิญโชคอย่างหนึ่ง โชคดีที่ในสังคมไทยยังมีระบบอุปถัมภ์จากเครือข่ายญาติพี่น้องและเพื่อนฝูงที่ย้ายถิ่นออกไปก่อนแล้ว ช่วยอำนวยความสะดวกและเป็นกำลังใจให้กับผู้ย้ายถิ่นที่จะตามไปที่หลัง

ผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาลมีสถานภาพสมรสกลับกันกับผู้ย้ายถิ่นออก คือ มีผู้แต่งงานแล้ว และอยู่กับครอบครัวเป็นส่วนใหญ่ กลุ่มผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาลมีอายุสูงกว่าผู้ย้ายถิ่นออก ผลของการศึกษานี้ ทำให้พอจะมองเห็นภาพได้ว่าผู้เคยย้ายถิ่นตามฤดูกาลส่วนใหญ่เป็นผู้ชายในวัยกลางคนที่มียุทธศาสตร์แล้ว เมื่อว่างจากฤดูเกษตรกรรม ก็ย้ายถิ่นออกไปหางานทำภายนอกหมู่บ้านเพื่อหารายได้มาเลี้ยงครอบครัว

ข. ปัจจัยด้านครอบครัว

นอกจากปัจจัยส่วนบุคคลแล้ว “ครอบครัว” ก็นับเป็นปัจจัยสำคัญอีกปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อการตัดสินใจย้ายถิ่น การศึกษาของริกเตอร์และคณะ (2540) พบว่า ครอบครัวเป็นแรงจูงใจที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจย้ายถิ่น ผู้ย้ายถิ่นออกส่วนใหญ่จะมีแรงจูงใจทางด้านเศรษฐกิจที่จะหารายได้เพื่อสนับสนุนครอบครัว ปัจจัยด้านครอบครัวที่น่าจะมีอิทธิพลต่อการย้ายถิ่น เช่น จำนวนสมาชิกในครอบครัว สถานภาพของผู้ย้ายถิ่นในครอบครัว และขนาดที่ดินทำกินของครัวเรือน

จำนวนสมาชิกในครอบครัว ครัวเรือนที่มีจำนวนสมาชิกอยู่มากย่อมหมายถึงภาระค่าใช้จ่ายในครอบครัวที่มากขึ้นด้วย ในขณะเดียวกัน ครัวเรือนที่มีสมาชิกมากและสมาชิกเหล่านั้นอยู่ในวัยแรงงานก็เท่ากับว่าครัวเรือนนั้นมีแรงงานที่จะช่วยทำงานเพื่อหาเลี้ยงครอบครัวมากขึ้นด้วย (Guest, 1989; Root and De Jong 1991) ในชนบทที่ที่ดินทำกินมีอย่างจำกัดและเมื่อการบุกเบิกที่ดินใหม่ในปัจจุบันทำได้ยากมากขึ้น แรงงานที่มีจำนวนมากในครอบครัวหนึ่งจึงอาจกลายเป็นแรงงานส่วนเกินไป ทางออกทางหนึ่งของแรงงานเหล่านี้คือ การย้ายถิ่นออกไปหางานทำที่อื่น ดังนั้น อาจมองได้ว่าจำนวนสมาชิกในครัวเรือนเป็นตัวกำหนดการย้ายถิ่นออกตัวหนึ่ง

การศึกษาครั้งนี้ ได้ทำการตรวจสอบขนาดของครัวเรือน โดยเฉลี่ยจำแนกตามสถานภาพการย้ายถิ่นของสมาชิกในครัวเรือน ผลการศึกษาแสดงให้เห็นความแตกต่างของขนาดครัวเรือน ซึ่งอาจมีผลต่อการย้ายถิ่น ในครอบครัวที่มีผู้ย้ายถิ่นออกจะมีจำนวนสมาชิกเฉลี่ย 6 คน ซึ่งมากกว่าครอบครัวที่ไม่เคยมีผู้ย้ายถิ่นเลยหรือมีเฉพาะผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาล ซึ่งมีสมาชิกเฉลี่ย 4.2 และ 4.8 คน ตามลำดับ ความแตกต่างของขนาดครัวเรือนดังกล่าวอาจสะท้อนให้เห็นว่าการย้ายถิ่นออกนั้นเป็นวิธีหนึ่งที่ชาวชนบทใช้ลดแรงกดดันของจำนวนประชากรในครัวเรือน รวมทั้งใช้การย้ายถิ่นออกของสมาชิกในครัวเรือนเป็นวิธีเพิ่มรายได้ให้กับครัว

การได้รับเงินกลับของครอบครัว นับว่ามีอิทธิพลสำคัญต่อการย้ายถิ่นของสมาชิกในครอบครัว (Root and De Jong, 1991) โดยเงินที่ส่งกลับของผู้ย้ายถิ่น ได้ส่งเสริมการย้ายถิ่นให้มากขึ้น กล่าวคือ ในทางตรงแสดงให้เห็นความสำเร็จของการย้ายถิ่น และในทางอ้อมคือ

ครอบครัวจะใช้เงินรายได้จากผู้ย้ายถิ่นเป็นการช่วยด้านค่าใช้จ่ายในครอบครัวและการศึกษาให้แก่สมาชิกในครัวเรือนคนอื่น ๆ

ในการศึกษานี้ พบว่า ผู้ย้ายถิ่นออกร้อยละ 53 ได้ส่งเงินมาช่วยเหลือครอบครัวในถิ่นต้นทางที่อำเภอนางรอง ผู้ย้ายถิ่นหญิงมีสัดส่วนการส่งเงินกลับบ้านมากกว่าผู้ย้ายถิ่นชายอย่างเห็นได้ชัด ร้อยละ 59 ของผู้ย้ายถิ่นหญิงส่งเงินกลับมาช่วยทางบ้าน เปรียบเทียบกันเพียงร้อยละ 49 ของผู้ย้ายถิ่นชาย สอดคล้องกับการศึกษาอื่น ๆ ที่พบว่าครัวเรือนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือพึ่งพาเงินส่งกลับจากสมาชิกที่อยู่กรุงเทพมหานครซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้หญิงเยาววัยหรือบุตรสาวของครอบครัว (Curran, 1994; Podhisita, 1985; Porpora et al., 1989)

จากการสนทนากลุ่มกับแรงงานสตรียังพบว่ารายได้จากการไปทำงานในโรงงานก็เป็นรายได้หลักที่นำมาเป็นค่าใช้จ่ายในครอบครัวในท้องถิ่นเดิม รวมทั้งนำมาเป็นค่าใช้จ่ายให้แก่สมาชิกคนอื่นในครัวเรือนซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นน้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากแรงงานสตรีเหล่านั้นเป็นบุตรในลำดับต้น ๆ

สถานภาพในครัวเรือนของผู้ย้ายถิ่น จากที่ได้วิเคราะห์การย้ายถิ่นของชาวอำเภอนางรองมาตั้งแต่ต้น พอจะคาดหมายได้ว่า ผู้ย้ายถิ่นซึ่งอยู่ในวัยหนุ่มสาวจะเป็นคนรุ่นลูกหรือเขยสะใภ้ และความคาดหมายดังกล่าวถูกต้อง ที่อำเภอนางรอง ผู้วิจัยได้พบว่าผู้ที่เป็บุตรของหัวหน้าครัวเรือนมีสัดส่วนของการย้ายถิ่นออกมากที่สุด รองลงมาคือ ผู้ที่เป็นเขยหรือสะใภ้ของหัวหน้าครัวเรือน อย่างไรก็ตาม หัวหน้าครัวเรือนเกือบร้อยละ 30 มีประสบการณ์ในการย้ายถิ่นคือ เคยย้ายถิ่นออกไปอยู่ที่อื่นร้อยละ 13 แต่ปัจจุบันย้ายถิ่นกลับมาแล้วร้อยละ 10 และเคยย้ายถิ่นตามฤดูกาลร้อยละ 18

ขนาดของที่ดินทำกิน เมื่อกว่าในเชิงทฤษฎีแล้ว ที่ดินทำกินนับเป็นปัจจัยหลักที่กำหนดการย้ายถิ่นของชาวชนบทเลยทีเดียว ในระดับครัวเรือน ขนาดที่ดินทำกินต่อสมาชิกในครัวเรือนก็น่าจะมีความสัมพันธ์เชิงลบต่อการย้ายถิ่นออกเช่นกัน กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ เมื่อขนาดที่ดินทำกินต่อคนในครัวเรือนลดลง โอกาสที่คนในครัวเรือนจะย้ายถิ่นออกไปก็จะมีสูงขึ้น อย่างไรก็ตาม ในการศึกษาครั้งนี้ยังไม่ได้มีความพยายามที่จะชี้ให้ชัดเจนไปว่า การขาดแคลนที่ดินทำกินเป็นปัจจัยกำหนดการย้ายถิ่นออกของสมาชิกในครัวเรือนหรือไม่อย่างไร ผู้วิจัยเพียง

รวบรวมข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับขนาดถือครองที่ดินของชาวอำเภอนางรอง และพบว่าครัวเรือนในอำเภอนางรองมีขนาดที่ดินที่ใช้ในการทำกิน โดยเฉลี่ยครัวเรือนละ 19 ไร่ ในจำนวนนี้เป็นที่ดินในกรรมสิทธิ์ของตนเอง 18 ไร่ และเช่า 1 ไร่

ตารางที่ 2.12 การส่งเงินกลับบ้านของผู้ย้ายถิ่นออก จำแนกตามเพศ

การส่งเงินกลับ	ผู้ย้ายถิ่นชาย	ผู้ย้ายถิ่นหญิง	รวม
ส่งเงินกลับบ้าน	49.4	58.5	53.4
ไม่ส่งเงินกลับบ้าน	48.2	38.8	44.1
ไม่ทราบ	2.4	2.7	2.5
รวม	100.0	100.0	100.0
(จำนวน)	(629)	(487)	(1,116)

ตารางที่ 2.13 จำนวนสมาชิกในครัวเรือนเฉลี่ย จำแนกตามสถานภาพการย้ายถิ่นของสมาชิกในครัวเรือน

สถานภาพการย้ายถิ่นของสมาชิกในครัวเรือน	จำนวนสมาชิกในครัวเรือนโดยเฉลี่ย
ไม่มีใครในครัวเรือนเคยย้ายถิ่น	4.2
มีผู้ย้ายถิ่นออกเท่านั้น	6.0
มีผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาลเท่านั้น	4.8
มีทั้งผู้ย้ายถิ่นออกและย้ายถิ่นตามฤดูกาล	7.2

ตารางที่ 2.14 สถานภาพในครัวเรือน จำแนกตามสถานภาพการย้ายถิ่น

สถานภาพในครัวเรือน	สถานภาพการย้ายถิ่น					(จำนวน)
	ไม่เคยย้าย	ย้ายออก	ตามฤดูกาล	ย้ายกลับ	รวม	
หัวหน้าครัวเรือน	68.8	13.4	18.0	9.7	100.0	(1,017)
สามี ภรรยา	81.8	1.4	9.2	7.6	100.0	(829)
บุตร	50.7	35.5	8.3	5.5	100.0	(2,561)
เขย / สะใภ้	42.7	26.2	24.4	6.7	100.0	(328)
หลาน	89.9	7.4	1.6	1.0	100.0	(673)
บิดา / มารดา	100.0	0.0	0.0	0.0	100.0	(54)
ปู่ / ย่า / ตา / ยาย	100.0	0.0	0.0	0.0	100.0	(2)
อื่น ๆ	57.3	28.1	3.4	11.2	100.0	(89)

ตารางที่ 2.15 ขนาดที่ดินทำกินต่อครัวเรือนในอำเภอนางรอง พ.ศ.2537

ประเภทของที่ดิน	พื้นที่ดินโดยเฉลี่ยต่อครัวเรือน*
ที่ดินของตนเอง	18.56 ไร่
ที่ดินเช่า	0.71 ไร่
ที่ดิน	19.27 ไร่

* จากการสำรวจโครงการวิจัยเรื่อง “การเปลี่ยนแปลงทางสังคมกับการย้ายถิ่นในประเทศไทย : กรณีศึกษาอำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ (พ.ศ. 2527-2537)

แม้ว่าการย้ายถิ่นในสังคมประชาธิปไตยจะเป็นเรื่องของความสมัครใจ มิได้ มีการ บังคับ แต่ในความเป็นจริง การย้ายถิ่นก็เหมือนกับถูกบังคับโดยสถานการณ์ทางประชากร เศรษฐกิจ และสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป หากเราได้พยายามคิดแบบเอาใจเขามาใส่ใจเรา ทุกคน ย่อมอยากมีที่อยู่เป็นหลักแหล่ง ได้อยู่กับครอบครัวและชุมชนที่ตนเคยชิน ถ้าคนในชนบทได้ อยู่อย่างสุขสงบในชนบท โดยมีอาชีพการทำงานที่เหมาะสมกับความสามารถและภูมิ ปัญญาของตน และมีรายได้ที่เพียงพอจะมีชีวิตอยู่ได้อย่างไม่อึดอัดขัดสนแล้ว พวกเขาคงไม่ ดิ้นรนย้ายถิ่นที่อยู่ไปไหน แต่ทว่าในสังคมปัจจุบัน ประชากรที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ระบบ เศรษฐกิจที่นำชีวิตของผู้คนมุ่งสู่ความเป็น “วัตถุนิยม” สังคมที่มีความแตกต่างกันมากระหว่าง เมืองใหญ่กับชนบท เหล่านี้กลายเป็นความกดดันในท้องถิ่นชนบทให้ผู้คนต้องดิ้นรนหาทาง ย้ายถิ่นออก เพื่อความอยู่รอดของตนเองและครอบครัว ภาพของผู้คนจำนวนมากที่เหมือนกับ ถูกบังคับด้วยความยากจนในชนบทให้ต้องย้ายถิ่นที่อยู่มุ่งสู่ที่มีโอกาสดีกว่า ย่อมแสดงถึง ความเหลื่อมล้ำและไม่เท่าเทียมกันทางเศรษฐกิจที่ยังมีอยู่อย่างมากในสังคมไทย เรากำลังแสวง หาคำตอบจากการศึกษาวิจัยว่าจะมีมาตรการใดที่จะช่วยลดปริมาณของกระแสการย้ายถิ่นจาก ชนบทสู่เมืองอันเนื่องมาจากความไม่เท่าเทียมกันทางเศรษฐกิจดังกล่าวมานี้

บทที่ 3

ผลกระทบของโครงการอุตสาหกรรมชนบทต่อการย้ายถิ่น

3.1 สภาพความเป็นอยู่โดยทั่วไปของชาวชนบทเป็นแรงผลักดันให้ย้ายถิ่นออก

ดังได้อภิปรายมาแล้วว่า ได้เกิดแรงกดดันประชากรต่อพื้นที่ทำกินในชนบทไทย จนทำให้ประชากรต้องปรับตัวโดยการย้ายถิ่นออกนอกพื้นที่ อาชีพเกษตรกรรมโดยเฉพาะการเพาะปลูกต้องอาศัยที่ดินเป็นปัจจัยหลักในการผลิต พื้นที่ดินเพื่อทำกินในประเทศมีอยู่อย่างจำกัด ไม่สามารถขยายอีกต่อไปแล้ว จึงทำให้พื้นที่ชนบทไม่สามารถรองรับแรงงานที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วได้อีกต่อไป ดูเหมือนกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ไม่ต้องอาศัยที่ดินเป็นปัจจัยหลักเท่านั้นที่พอจะเป็นทางออกในการรองรับแรงงานที่เพิ่มขึ้นเหล่านี้ การส่งเสริมอุตสาหกรรมชนบทเป็นแนวทางหนึ่งที่ได้รับการมองว่า มีศักยภาพที่จะเพิ่มความสามารถในการรองรับแรงงานที่เพิ่มขึ้นในชนบท ซึ่งเท่ากับเป็นการลดกระแสการย้ายถิ่นออกจากชนบทสู่เมืองได้

การศึกษาโครงการส่งเสริมอุตสาหกรรมชนบทหลายโครงการของ United Nations Economic and Social Commission for Asian and Pacific (ESCAP) ได้สรุปว่า โครงการเหล่านี้มีประโยชน์หลายด้าน ประการแรก เป็นการสร้างงานซึ่งก่อให้เกิดรายได้โดยไม่ต้องพึ่งพาเกษตรกรรม ประการที่สอง อุตสาหกรรมชนบทจะช่วยให้ชาวชนบทมีรายได้ตลอดทั้งปี ทำให้ชาวชนบทไม่ต้องพึ่งพานายทุนซึ่งให้เงินกู้ในอัตราดอกเบี้ยที่สูง และประการที่สาม รายได้ที่เกิดขึ้นทำให้ชาวชนบทไม่มีความจำเป็นที่จะต้องย้ายถิ่น ทำให้ชาวชนบทยังคงอยู่กับครอบครัว มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับครอบครัวและชุมชนเดิมของตน (ESCAP, 1994)

ถ้าชีวิตของคนเลือกกันไม่ได้ คนคงเลือกที่จะมีงานที่มีรายได้ดีทำและได้อยู่กับครอบครัวและชุมชนที่ตนเคยชิน จากการที่ผู้วิจัยได้พูดคุยกับชาวบ้านในหมู่บ้านที่อำเภอนางรอง ทำให้เชื่อว่า ชาวบ้านมีความต้องการที่จะทำงานใกล้บ้านมากกว่า แต่เป็นเพราะในชนบทหรือที่ใกล้หมู่บ้านของตนไม่มีงานมากเพียงพอกับแรงงานที่อยู่นอกภาคเกษตรกรรม พวกเขาจึงต้อง

ย้ายถิ่นเพื่อไปทำงานที่กรุงเทพฯ หรือเมืองอื่น ๆ ในเมืองหลวงหรือเมืองใหญ่อื่น ๆ มีโอกาสที่จะหางานทำได้มากกว่าและมีรายได้สูงกว่างานที่พวกเขาจะสามารถหาได้ในชนบท

แรงงานจากชนบทได้หลังไหลออกไปขายแรงงานในเมืองใหญ่ และยังสามารถออกไปทำงานในต่างประเทศ เช่น ในตะวันออกกลาง ได้วัน และสิงคโปร์ ในการไปทำงานต่างประเทศนี้ แรงงานที่จะได้ไปต้องเสียค่าใช้จ่ายสูงมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งค่าใช้จ่ายที่เสียให้กับนายหน้าหรือผู้จัดหางาน บางคนต้องกู้ยืมเงินด้วยอัตราดอกเบี้ยที่สูงมาก บางคนต้องจำนองที่ทำกินเพื่อแลกกับโอกาสที่จะได้ไปทำงานต่างประเทศ แรงงานเหล่านี้ต้องถูกหักเงินเดือนเพื่อนำมาจ่ายหนี้สิน อย่างไรก็ตาม ผู้ที่ออกไปขายแรงงานข้างนอกหมู่บ้านเหล่านี้ก็มีโอกาสในการหารายได้ที่สูงกว่าการอยู่ ณ ถิ่นเดิมของตนมาก โดยเฉพาะผู้ที่ไปขายแรงงานในต่างประเทศจำนวนมากที่สามารถส่งเงินกลับมาเพียงพอที่จะสร้างบ้านหลังใหม่ เพื่อซื้อเฟอร์นิเจอร์และสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ฐานะอันร่ำรวยจากการไปขายแรงงานในต่างประเทศของบางคนเช่นนี้ได้กลายเป็นสิ่งยวนใจให้ชาวบ้านคนอื่นอยากที่จะทำตามบ้าง แต่ในความเป็นจริงแล้ว มีผู้ขายแรงงานจำนวนมากที่ล้มเหลวจากความพยายามที่จะออกไปขายแรงงานในต่างประเทศเช่นนั้น

การย้ายถิ่นไปทำงานในกรุงเทพฯ หรือในเมืองใหญ่อื่น ๆ ก็เช่นเดียวกัน คนที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านไม่ค่อยมีโอกาสได้เห็นว่ามีผู้ย้ายถิ่นเหล่านั้นมีชีวิตความเป็นอยู่อย่างไร ผู้ย้ายถิ่นจากชนบทบางคนถูกหลอกลวง บางคนมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ทุกข์ยาก แต่คนในหมู่บ้านจะเห็นเพียงแต่ผู้ย้ายถิ่นที่ประสบความสำเร็จเท่านั้น ชีวิตด้านลบของผู้ย้ายถิ่นมีตัวอย่างอยู่มากมาย การพลัดพรากจากครอบครัว พ่อ แม่ พี่ และน้อง เป็นความทุกข์ของทั้งผู้จากไปและผู้อยู่ข้างหลัง อย่างไรก็ตาม ชีวิตของผู้ย้ายถิ่นจากชนบทเหล่านี้ก็มีทั้งที่เป็นบวกและเป็นลบ มีทั้งที่ประสบความสำเร็จและล้มเหลว สมควรที่เราจะต้องมองดูผลของการย้ายถิ่นของชาวชนบทในหลายแง่มุม มิใช่ มองแต่เฉพาะด้านใดด้านหนึ่งแต่เพียงด้านเดียว

3.2 โครงการส่งเสริมอุตสาหกรรมชนบทที่อำเภอนางรอง

กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม กระทรวงอุตสาหกรรม ได้มี “โครงการส่งเสริมอุตสาหกรรมชนบท” (สอช.) ในพื้นที่ชนบทหลายแห่งของประเทศไทย เป็นความพยายามที่จะเพิ่มรายได้ให้ชาวชนบท โดยให้ชาวชนบทได้มีงานทำนอกเหนือจากงานภาคเกษตรกรรม ผู้วิจัยได้สนทนากับเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับโครงการส่งเสริมอุตสาหกรรมชนบทในเขตจังหวัดบุรีรัมย์ ทำให้ได้เห็นภาพรูปแบบต่าง ๆ ของการพัฒนางานอุตสาหกรรมในชนบท ซึ่งอาจแยกออกเป็นประเภทต่าง ๆ ได้ดังนี้

ก. *การรับช่วงการผลิต* ชาวบ้านอาจรับช่วงการผลิตจากบริษัทหรือธุรกิจภายนอกหมู่บ้าน เช่น การทำชิ้นส่วนของดอกไม้ประดิษฐ์ การเจียรไนพลอย กรมส่งเสริมอุตสาหกรรมอาจช่วยประสานงานให้เกิดการรับช่วงการผลิตเช่นนี้ขึ้นในชนบท โดยการจัดหากลุ่มชาวบ้านที่สนใจจะทำงาน ช่วยในการฝึกสอนการทำงาน รวมทั้งการควบคุมคุณภาพ งานรับช่วงการผลิตจะเป็นงานที่ไม่ยุ่งยาก ไม่ต้องใช้เครื่องจักรเครื่องมือขนาดใหญ่ แต่ต้องใช้แรงงานจำนวนมาก งานที่ทำจะต้องเปลี่ยนไปตาม “คำสั่ง” ที่มีเข้ามา ซึ่งอาจจะทำให้ต้องเปลี่ยนลักษณะงานบ่อย แต่เนื่องจากเป็นงานที่ไม่ยาก จึงฝึกหัดทำกินใหม่ได้ งานรับช่วงการผลิตมักจะคิดค่าแรงตามจำนวนชิ้นงานที่ผลิตได้ ส่วนใหญ่ชาวบ้านจะไม่ทำงานนี้ตลอดเวลา จะทำ ๆ หยุด ๆ อาจได้รายได้เป็นค่าแรง วันละ 40-60 บาท ชาวบ้านจะถือว่าเป็นงานเสริมงานหลักอย่างอื่นของตน ดังนั้น จึงเป็นการยากที่จะคาดหวังว่าอุตสาหกรรมชนบทประเภทนี้จะช่วยดูดซับแรงงานส่วนเกินจากภาคเกษตรกรรมได้ อย่างมากก็เป็นเพียงช่วยให้ชาวชนบทมีรายได้เพิ่มมากขึ้นเท่านั้น

ข. *การรวมกลุ่มทำอุตสาหกรรม* ปัจจุบันนี้ ในหลาย ๆ หมู่บ้านของประเทศไทยได้มีการรวมกลุ่มขึ้นในหมู่บ้านเพื่อประกอบกิจการอุตสาหกรรม กลุ่มดังกล่าวอาจเป็นกลุ่มที่มีอยู่แล้วในหมู่บ้าน เช่น กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มสหกรณ์ หรือเป็นกลุ่มที่จัดตั้งขึ้นมาใหม่เลย กลุ่มในหมู่บ้านอาจจะริเริ่มดำเนินกิจการขึ้นมาเอง โดยที่ได้รับการส่งเสริมจากโครงการส่งเสริมอุตสาหกรรมชนบท หรือจากหน่วยงานราชการหรือองค์กรพัฒนาเอกชนอื่น ๆ หรืออาจเริ่มกันขึ้นมาด้วยความร่วมมือของคนในหมู่บ้านเองทั้งหมด อุตสาหกรรมที่เห็นเป็นตัวอย่างของการรวม

กลุ่มของชาวบ้านเช่นนี้ อาทิ การทำยาสมุนไพรจากพืชสมุนไพร การทำกระดาษสา งานหัตถกรรม อุตสาหกรรมการถนอมอาหาร เป็นต้น

ค. การลงทุนในกิจการอุตสาหกรรมจากธุรกิจภายนอก บริษัทหรือธุรกิจจากภายนอกหมู่บ้านเข้ามาลงทุนตั้งโรงงานในหมู่บ้าน จ้างแรงงานในชนบทหรือในหมู่บ้านนั้น ๆ เองมาทำงานในโรงงาน ในเขตอำเภอนางรองและอำเภอใกล้เคียง โรงงานที่เข้ามาตั้งในหมู่บ้านอยู่ภายใต้ “โครงการธุรกิจเพื่อการพัฒนาชนบท” ของสมาคมพัฒนาประชากรและชุมชน ในการศึกษาคั้งนี้ผู้วิจัยจะมุ่งความสนใจไปยังรูปแบบของอุตสาหกรรมชนบทภายใต้โครงการธุรกิจเพื่อการพัฒนาชนบทนี้เป็นหลัก

การตั้งโรงงานอุตสาหกรรมในชนบทภายใต้โครงการธุรกิจเพื่อการพัฒนาชนบท

“สมาคมพัฒนาประชากรและชุมชน” เป็นองค์กรเอกชนเพื่อการพัฒนาที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย สมาคมนี้ได้รับการยอมรับว่ามีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่ข่าวสารและความรู้เรื่องการวางแผนครอบครัว โดยเฉพาะในช่วงเวลา 20 กว่าปีที่ผ่านมาที่ประเทศไทยได้ทำการเร่งรณรงค์งานวางแผนครอบครัวเพื่อชะลออัตราเพิ่มประชากร สมาคมพัฒนาประชากรและชุมชนด้วยการนำอย่างแข็งขันของคุณมีชัย วีระไวทยะ ได้ริเริ่มแนวคิดการพัฒนาชนบทแบบผสมผสานที่ได้นำเอาการวางแผนครอบครัวเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวชนบทด้วย สมาคมฯ ได้ดำเนินโครงการพัฒนาชนบทแบบผสมผสานในหลายพื้นที่ของประเทศไทย เช่น ที่อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย อำเภอจักราช จังหวัดนครราชสีมา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม และที่อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์

โครงการพัฒนาชนบทแบบผสมผสานของสมาคมฯ ได้ดำเนินการมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2527 วัตถุประสงค์สำคัญของโครงการฯ คือ เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชากร ด้วยการส่งเสริมการประกอบอาชีพที่สร้างรายได้ให้กับชาวบ้าน ฝึกอบรมทักษะในการใช้เทคโนโลยีทางการเกษตร การทำบัญชี และการตลาด ผสมผสานกับการใช้วิธีวางแผนครอบครัวของกลุ่มสมรส โครงการฯ เริ่มต้นการดำเนินงานช่วง 5 ปีแรกใน 50 หมู่บ้าน ต่อมาได้ขยายหมู่บ้านดำเนินงานเป็น 100 หมู่บ้าน โครงการฯ มีสำนักงานอำนวยการและศูนย์สาธิตอยู่ที่ตำบลหนองโสน ตัด

ถนนจากอำเภอปรางค์กู่ไปยังนาบอง ห่างจากตัวอำเภอนาบองประมาณ 10 กิโลเมตร รู้จักกันทั่วไปในชื่อ “ศูนย์ซีเบิร์ด” (CBIRD Center) นาบอง

ประมาณปี พ.ศ. 2537 สมาคมฯ ได้ริเริ่มโครงการ “ธุรกิจเพื่อส่งเสริมการพัฒนาชนบท” (Thailand Business Initiative for Rural Development - TBIRD) ขึ้นที่ศูนย์ซีเบิร์ด-นาบอง โครงการพัฒนาชนบทใหม่นี้มีแนวคิดที่จะชักจูงภาคธุรกิจให้ได้มีส่วนร่วมทำกิจกรรมเพื่อสังคม โดยเฉพาะกิจกรรมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชากรในชนบทของประเทศที่อำเภอนาบอง มีบริษัทธุรกิจได้เข้าร่วมโครงการฯ นี้ของสมาคมฯ ในหลายรูปแบบ อาทิ การสมทบกองทุนเพื่อการศึกษาของเยาวชน กองทุนอาหารกลางวันเด็ก ส่งเสริมโครงการ “ชลประทานลอยฟ้า”^{*} และการลงทุนสร้างโรงงานอุตสาหกรรมขนาดย่อมในชนบท

โครงการที่ผู้วิจัยได้ให้ความสนใจในงานวิจัยครั้งนี้ คือ โครงการส่งเสริมอุตสาหกรรมชนบทของภาคธุรกิจ เหตุผลสำคัญที่เป็นพื้นฐานของโครงการฯ นี้โดยตรง คือ ความพยายามที่จะลดการย้ายถิ่นออกจากชนบทไปทำงานตามโรงงานอุตสาหกรรมในกรุงเทพฯ และปริมณฑล โครงการฯ นี้ มองเห็นว่า การที่คนหนุ่มสาวต้องย้ายถิ่นออกจากหมู่บ้านของตนเองเป็นการพลัดพรากจากครอบครัว ทำให้ลูกต้องอยู่ห่างจากพ่อแม่ ไม่มีโอกาสได้อยู่ใกล้ชิดดูแลพ่อแม่ การที่คนหนุ่มสาวต้องจากบ้านของตนไปนั้นก็มีความจำใจเพราะถูกบังคับโดยสภาพและระบบเศรษฐกิจ คุณภาพชีวิตของคนหนุ่มสาวชาวชนบทเมื่อต้องไปทำงานตามโรงงานก็เสื่อมทรามลง เพราะต้องทำงานในสิ่งแวดล้อมของโรงงานอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ที่ต้องทำงานเหมือนเครื่องจักรกล สภาพความเป็นอยู่นอกการทำงานตามหอพักหรือบ้านเช่ามักอยู่กันอย่างแออัดและไม่ถูกสุขลักษณะ

โครงการฯ เชื่อว่า ถ้านำงานอย่างที่มีแรงงานหนุ่มสาวต้องทำในโรงงานที่กรุงเทพฯ หรือปริมณฑลมาไว้ในชนบทแล้ว ก็จะเกิดผลดีนานัปการ ประการแรก แรงงานหนุ่มสาวสามารถมีงานทำได้โดยไม่ต้องดิ้นรนไปหางานอย่างเดียวกันนั้นทำในเมือง ผลที่ตามมาก็คือ เป็นการ

^{*} “โครงการชลประทานลอยฟ้า” เป็นการสร้างถังน้ำขนาดใหญ่ในระดับสูง สูบน้ำขึ้นไปเก็บไว้ในถังแล้วปล่อยน้ำมาใช้ในการเพาะปลูก ตามแปลงพืชผักของชาวบ้านที่ร่วมในโครงการฯ

ลดการย้ายถิ่นออกจากชนบทสู่เมือง ผลดีประการต่อ ๆ มาเป็นผลมาจากข้อดีประการแรก เมื่อมีงานในโรงงานอุตสาหกรรมในชนบท แรงงานที่ทำงานในโรงงานเหล่านั้นจะทำงานอย่างมีความสุขเพราะยังได้อยู่ในสภาพแวดล้อมของชนบท “เมื่อคนงานมองออกไปข้างนอกโรงงานที่เขากำลังทำงานอยู่ ก็ได้เห็นทุ่งนาและต้นไม้เขียวขจี” (Mydans, 1997) ยิ่งไปกว่านั้น เมื่อพวกเขาเลิกงานหรือไม่ต้องทำงานในวันหยุด พวกเขาก็ยังได้อยู่ใกล้ชิดกับพ่อแม่และญาติพี่น้อง ยังได้อยู่กับชุมชนที่พวกเขาเคยชินมาตั้งแต่เกิด

การที่จะนำงานอุตสาหกรรมไปให้ชาวชนบททำถึงในหมู่บ้านนั้น คือ การเข้าไปตั้งโรงงานอุตสาหกรรมในหมู่บ้าน ในปี พ.ศ. 2541 เมื่อผู้วิจัยไปเก็บข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ มีโรงงานเข้าไปตั้งในเขตอำเภอนางรอง และอำเภอลำปลายมาศทั้งหมด 14 โรงงาน รับคนงานได้รวมทั้งสิ้น 1,449 คน ดังรายละเอียดในตารางที่ 3.1 โรงงานในหมู่บ้านเหล่านี้เป็นโรงงานขนาดย่อม จากขนาดเล็กที่สุดมีคนงาน 32 คน ถึงขนาดใหญ่ที่สุดมีคนงาน 250 คน โรงงานเหล่านี้ได้รับการชักนำให้มาลงทุนในพื้นที่โดย “โครงการธุรกิจเพื่อการพัฒนาชนบท” ลักษณะการลงทุนมีทั้งบริษัทดำเนินการเองทั้งหมด ใช้เพียงแรงงานชาวบ้าน และการลงทุนในรูปแบบของสหกรณ์ที่ชาวบ้านจัดตั้งโรงงานขนาดเล็กในหมู่บ้านของตนและบริหารงานเอง

การส่งเสริมอุตสาหกรรมชนบทภายใต้โครงการธุรกิจเพื่อการพัฒนาชนบทนี้ ทำให้ชาวบ้านในอำเภอนางรองและปริมณฑลกว่าหนึ่งพันรายมีงานทำ คนงานในโรงงานเหล่านี้เป็นแรงงานส่วนเกินจากภาคการเกษตรในพื้นที่ ถ้าไม่มีงานในโรงงานเหล่านี้รองรับแล้ว พวกเขาต้องหาทางเลือกทางอื่น ซึ่งส่วนใหญ่คงต้องออกไปหางานทำภายนอกหมู่บ้าน จำนวนตำแหน่งงานพ้นกว่าตำแหน่งในโรงงานอุตสาหกรรมในหมู่บ้านนี้ ถ้าพูดในเชิงเปรียบเทียบกับปริมาณอุปสงค์แรงงานที่มีอยู่ทั้งหมดแล้ว ต้องนับว่าน้อยนัก โรงงานเหล่านี้ยังคงไม่มีตำแหน่งงานมากพอที่จะเป็นแรงดึงดูดให้เกิดการย้ายถิ่นกลับจากกรุงเทพฯ หรือจากที่อื่น ๆ ได้ แต่อย่างไรก็ตาม โครงการส่งเสริมอุตสาหกรรมชนบทอย่างที่ดำเนินการอยู่ในเขตอำเภอนางรองนี้ ก็เป็นต้นแบบของการลงทุนโรงงานอุตสาหกรรมขนาดเล็กในหมู่บ้านเพื่อลดการย้ายถิ่นออกและรองรับผู้ย้ายถิ่นกลับที่น่าจะนำไปศึกษาทดลองเพื่อการขยายผลต่อไป

3.3 ผลกระทบของโครงการส่งเสริมอุตสาหกรรมชนบทต่อการย้ายถิ่น

ก. ผลกระทบต่อบุคคลและครอบครัว

การส่งเสริมอุตสาหกรรมชนบทภายใต้โครงการธุรกิจเพื่อสังคมนี้ ได้ช่วยให้ชาวชนบทในอำเภอนางรองและปริมณฑลกว่าหนึ่งพันรายมีงานทำ ซึ่งหมายถึงจำนวนประชากรที่ได้รับผลจากการทำงานของแรงงานเหล่านี้เท่ากับจำนวนแรงงานคูณด้วยขนาดครัวเรือนเฉลี่ย (1,449 x 5) หรือประมาณ 7,245 คน คนงานในโรงงานอุตสาหกรรมในหมู่บ้านเหล่านี้เป็นแรงงาน

ตารางที่ 3.1 โรงงาน และจำนวนคนงานที่ตั้งขึ้นภายใต้โครงการธุรกิจเพื่อการพัฒนาชนบทในอำเภอนางรอง และอำเภอใกล้เคียง

บริษัท / ตำบล - อำเภอที่ตั้งโรงงาน	จำนวนคนงาน
รองเท้า / ชิ้นส่วนรองเท้า	
บาจา / ตำบลหนองโบสถ์	52
บาจา / สหกรณ์หนองไทร	48
บาจา / ศูนย์ C-BIRD นางรอง (ศูนย์ฝึก)	173
บาจา / ศูนย์ C-BIRD นางรอง (การผลิตชิ้นส่วนรองเท้า)	32
บาจา / สหกรณ์ลำไทรโยง	48
บาจา / สหกรณ์บ้านสิงห์	55
ยูเนี่ยนชูส์ / อำเภอลำปลายมาศ	250
ยูเนี่ยนชูส์ / ตำบลละลวด	150
แพนเอเชีย / สหกรณ์ทรัพย์พระยา	250
แพนเอเชีย / ตำบลชานี	43
เสื้อผ้า	
โกลด์มายนการเม้นท์ / ศูนย์ C-BIRD	148
ทิพย์วินกรูฟ / สหกรณ์โนนสุวรรณ	100
ไอเดิลแอฟฟารล / ตำบลหนองโบสถ์	100
รวมทุกบริษัท	1,449

ส่วนเกินจากภาคเกษตรกรรมในพื้นที่ ถ้าไม่มีงานในโรงงานที่ตั้งขึ้นใหม่ในหมู่บ้านมาช่วยรองรับ พวกเขาจะต้องหาทางเลือกอื่น เจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้องกับแรงงานที่ประจำอยู่ในพื้นที่คนหนึ่งได้ตั้งข้อสังเกตว่า

“... ต้องชมซีเบิร์ต ที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกล เอาอุตสาหกรรมมาลงในพื้นที่ ทำให้คนไม่ต้องทิ้งถิ่น คนได้อยู่กับครอบครัว สภาพครอบครัวก็ดี ตอนนี้เค้าพยายามขยายงานออกไป”
(เจ้าหน้าที่หญิง, สำนักงานแรงงานจังหวัด)

นอกจากนั้น ชีวภาพที่เกี่ยวข้องกับแรงงานและอุตสาหกรรมในพื้นที่ต่างมีความเห็นไปในทางบวกต่อโครงการฯ โดยทั่วไป มองเห็นว่าการส่งเสริมอุตสาหกรรมชนบทเป็นสิ่งที่ดีเป็นการเพิ่มรายได้ให้ชาวชนบทซึ่งส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรม รายได้ไม่แน่นอน ชาวชนบทได้ทำงานในภาคเกษตรกรรมเพียงไม่กี่วันต่อปี ในช่วงเวลาที่อยู่นอกฤดูเกษตรกรรมจึงไม่มีรายได้ใด ๆ ดังนั้น ถ้ามีงานในโรงงานให้ชาวชนบทได้ทำก็จะเป็นทางออกให้ชาวชนบทไม่ต้องละทิ้งถิ่นฐานไปทำงานที่อื่น

ถ้าจะดูผลกระทบของการทำงานในโรงงานในหมู่บ้านที่มีต่อคุณภาพชีวิตของแรงงานแล้ว กล่าวได้อย่างเต็มปากว่าแรงงานเหล่านี้มีความสุขที่ได้ทำงานอยู่ในหมู่บ้านของตน ผู้วิจัยได้จัดให้มีการ “สนทนากลุ่ม” ของแรงงานหญิงที่เคยเข้าไปทำงานในเมืองใหญ่แต่ปัจจุบันทำงานอยู่ในโรงงานอุตสาหกรรมในหมู่บ้านเหล่านี้ ความรู้สึกและความคิดเห็นที่ได้ในการสนทนาแสดงถึงความพอใจอย่างสูง โดยเฉพาะเมื่อเปรียบเทียบกับชีวิตการทำงานในกรุงเทพฯ หรือปริมณฑล ความสุขที่ได้กลับมาทำงานในหมู่บ้านเดิมของตน อาจยกมาแสดงเป็นตัวอย่างเป็นได้ดังนี้

เหตุผลที่ต้องออกไปทำงานที่อื่น

“แต่ก่อนแถวนี้ไม่มีโรงงาน ไม่รับคนงาน ไม่มีงานทำ ก็เลยต้องไปทำงานที่โรงงานที่โน่น (เขตชานเมือง กรุงเทพฯ) ก็ไปทำงานหาเงิน หาประสบการณ์” .

“พี่น้องหลายคนอยู่ด้วยกัน ไม่มีเงินใช้ ก็ต้องไป”

“พี่สาว ลูกหลง เค้าไปทำงานปีกว่าแล้ว เค้าว่าที่โน้นรับคนงานเยอะ มาชวนไป เราไปเลย”

“ที่จริงไม่อยากจะไป อยากอยู่บ้าน ไม่อยากไป พอทำไป แล้วดีขึ้นก็ช่วยพ่อแม่ได้”

“ไม่มีทางเลือก ไม่มีเงิน ครอบครัวมีตั้ง 8 คน พ่อก็ไม่มี หนูต้องออกไปหางานทำ คนอื่นก็ไปเหมือนกัน ไปทำงาน 2 คน หนูกับพี่ นอกนั้นอยู่บ้าน”

“ไปตอน 13 (อายุ) ร้องไห้ด้วย”

ทำไมจึงย้ายกลับ

“ช่วงนั้นเศรษฐกิจไม่ดี ได้เงินมาจ่ายค่าห้องค่าอะไรก็ไม่มีเหลือเลย มาอยู่บ้านดีกว่า”

“อยู่ที่นี่ (ที่นางรอง) ดีกว่า บ้านไม่ต้องเช่า ข้าวไม่ต้องซื้อ อยู่ที่นี่ (ซานเมือง กรุงเทพฯ) หมดไปกับค่าบ้านแล้ว 1,500 - 1,300 บาท”

“ค่าเช่าห้องแพง ไม่มีเงินเหลือ อยู่ไปจั้น ๆ “

“กลับมาเพราะว่าคิดถึงบ้าน อยากกลับบ้าน”

“ที่ที่พักก็ลำบากอยู่กันหลายคน ประมาณ 5 คน อึดอัดมันไม่ใช่ญาติ”

ความสุขที่ได้กลับมาอยู่บ้าน

“ค่าใช้จ่ายที่โน่นแพงกว่า ถ้าใช้จ่ายอย่างประหยัดมันก็พอกันกับที่นี่ แล้วมาอยู่บ้านก็เห็นหน้าพ่อแม่ ครอบครัวอบอุ่น”

“ที่นี้งานเกษตรไม่มีงานทำทุกวัน ถ้าทำโรงงานอย่างนี้มีเงินก้อน ทำทุกวัน ส่งเสียครอบครัวได้”

“ภูมิใจมากที่เรามีส่วนช่วยในครอบครัว”

“อยู่ที่นี่ดีกว่า มีดินไม้เยอะ”

“ที่โน่นร้อน แอร์มีก็ไม่เย็น ที่นี่ถึงจะเป็นพัดลมแต่ก็ไม่ร้อน อยู่ได้สบาย”

“ที่นี่สภาพแวดล้อมดีกว่า มีอาหารขายด้วย”

คนงานที่ทำงานในโรงงานซึ่งตั้งอยู่ในศูนย์เซิร์ต ได้แสดงความรู้สึกพอใจที่ได้ทำงานอยู่ในหมู่บ้านของตน ได้อยู่ใกล้ชิดกับพ่อแม่ ครอบครัวอบอุ่น ค่าใช้จ่ายในการทำงานที่โรง

งานในหมู่บ้านถูกกว่าไปทำงานที่อื่นมาก อยู่ที่หมู่บ้าน พวกเขานำข้าวมาจากบ้านแล้วมาซื้อ กับข้าวซึ่งมีขายอยู่บริเวณโรงงาน ค่าใช้จ่ายวันหนึ่งประมาณ 5-10 บาท ในขณะที่มีรายได้ตาม อัตราค่าแรงงานขั้นต่ำ 150 บาท ซึ่งทำให้มีเงินเหลือในแต่ละเดือนถึง 2,000 - 3,000 บาททีเดียว

ข. ผลกระทบต่อชุมชน

หากพูดกันถึงเรื่องของจำนวนแล้ว โครงการส่งเสริมอุตสาหกรรมชนบทภายใต้โครงการธุรกิจเพื่อสังคมที่อำเภอนางรอง สามารถรองรับแรงงานส่วนเกินได้ไม่มากนัก และยังมี ปริมาณแรงงานที่รับได้ไม่มากพอที่จะเป็นแรงดึงดูดให้ผู้ย้ายถิ่นจากนางรองไปอยู่ที่อื่นให้ย้าย ถิ่นกลับมายังถิ่นเดิมของตนได้ โรงงานที่มีอยู่ในปัจจุบันเป็นโรงงานขนาดเล็ก แต่ละโรงงาน รองรับแรงงานได้เพียงเล็กน้อยเท่านั้นเมื่อเทียบกับความต้องการงานของคนในพื้นที่และขนาด ของประชากรในเขตอำเภอนางรอง แต่อย่างน้อยที่สุด โครงการส่งเสริมอุตสาหกรรมในชนบท ก็ได้ช่วยตรึงให้ผู้ที่มีแนวโน้มว่าจะย้ายถิ่นออกไปกว่าหนึ่งพันคนให้ยังคงอาศัยอยู่ในหมู่บ้าน ไม่ย้ายออกไปทำงานที่อื่น

การส่งเสริมอุตสาหกรรมในชนบท ภายใต้โครงการธุรกิจเพื่อการพัฒนาชนบท ยังได้ ช่วยรองรับผู้ย้ายถิ่นกลับบางคน ทำให้พวกเขามีงานทำและไม่ต้องย้ายถิ่นออกจากหมู่บ้านอีก ครั้งหนึ่ง ข้อมูลที่ผู้วิจัยได้จากหัวหน้างานในโรงงานอุตสาหกรรมในหมู่บ้านบางแห่งแสดงให้เห็นว่าสองในสามของคนงานหญิงที่ทำงานในโรงงานขณะนี้เคยเป็นผู้ย้ายถิ่นมาก่อนและได้ย้าย ถิ่นกลับจากกรุงเทพฯ หรือปริมณฑล คณะผู้วิจัยได้ทำการสอบถามพนักงานในโรงงานหนึ่ง และพบว่าพนักงาน 107 คน จากพนักงานทั้งหมด 131 คน ในโรงงานนั้น หรือคิดเป็นร้อยละ 82 เคยทำงานนอกจังหวัดบุรีรัมย์มาก่อน ส่วนใหญ่เป็นงานในโรงงานที่ตั้งอยู่ชานเมือง กรุงเทพฯและปริมณฑล สาเหตุหลักของการที่ย้ายถิ่นกลับของคนงานเหล่านั้นคือ ความ ต้องการที่จะกลับมาอยู่ใกล้ชิดกับพ่อแม่ และครอบครัว แต่เมื่อมีโอกาสทำงานในโรงงานที่ตั้ง ขึ้นในหมู่บ้าน เขาเหล่านั้นก็เลือกที่จะทำงานในโรงงานในหมู่บ้าน และไม่ต้องการที่จะย้ายถิ่น ออกไปหางานทำที่อื่นอีก พวกเขาแสดงทัศนคติอย่างชัดเจนว่า ถ้ามีงานให้ทำในหมู่บ้าน แม้ว่า รายได้จะต่ำกว่ารายได้ที่จะได้รับเมื่อทำงานในเขตเมืองอื่น ๆ พวกเขาก็ยังเลือกที่จะทำงานใกล้ บ้าน เพราะอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดี และอยู่ใกล้บ้านและครอบครัวมากกว่า

จากข้อมูลที่ได้มา พอจะกล่าวได้ว่า โครงการส่งเสริมอุตสาหกรรมในชนบทอย่างที่เป็นอยู่ที่อำเภอนางรอง ซึ่งแม้จะได้รับการส่งเสริมอย่างมากแล้วก็ตาม ยังไม่ได้เป็นปัจจัยดึงดูดให้เกิดการย้ายถิ่นกลับที่แรงเพียงพอ หากแต่โครงการฯ นี้เป็นปัจจัยหนึ่งที่ช่วยตรึงให้ผู้อยู่ถิ่นไม่คิดที่จะย้ายออกอีกครั้งหนึ่ง กล่าวคือ มีผู้อยู่ถิ่นกลับจำนวนหนึ่งเมื่อกลับมาบ้านแล้วพบว่า มีโอกาสในการทำงานในท้องถิ่นของตน จึงตัดสินใจไม่ย้ายออกไปอีก

ค่าจ้างขั้นต่ำในอำเภอนางรองเท่ากับ 129 บาท ซึ่งต่ำกว่าค่าจ้างขั้นต่ำ 149 บาท ในกรุงเทพฯ และปริมณฑล คนงานที่ทำงานในโรงงานในอำเภอนางรองจะได้รับค่าจ้างประมาณเดือนละ 3,000 บาท ในขณะที่ผู้ที่ทำงานในกรุงเทพฯ ที่ทำงานในลักษณะเดียวกันจะได้รับค่าจ้างประมาณเดือนละ 4,000 - 5,000 บาท อย่างไรก็ตาม ค่าใช้จ่ายเพื่อการดำรงชีวิตเมื่อทำงานในโรงงานในหมู่บ้านจะต่ำกว่าในกรุงเทพฯ มาก ถ้าผู้ที่ทำงานในกรุงเทพฯ ต้องการจะเก็บออมเงินหรือให้มีเงินเหลือให้มากที่สุดนั้น เขาจะต้องมีชีวิตความเป็นอยู่ที่เรียบง่ายหรือต้องอดทนใช้ชีวิตในสภาพที่ไม่ดีนัก การที่ได้ทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมในหมู่บ้านจึงน่าจะเป็นสิ่งที่ดีกว่าทั้งด้วยเหตุผลทางด้านเศรษฐกิจและเหตุผลด้านชีวิตความเป็นอยู่ส่วนตัว

เมื่อพิจารณาถึงรายได้ของแรงงานที่ทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมในหมู่บ้านแล้ว จะเห็นว่าโครงการฯ นี้ได้ก่อให้เกิดกระแสเงินหมุนเวียนในพื้นที่ที่ตั้งของโรงงานไม่น้อยเลย หากคิดเพียงค่าแรงขั้นต่ำต่อวันละ 129 บาทต่อคน จำนวนแรงงานทั้งหมด 1,449 คน ก็จะได้เป็นจำนวนเงินค่าแรงงานทั้งหมดประมาณ 186,921 บาทต่อวัน สมมติว่าเดือนหนึ่งมีวันทำงาน 22 วัน ก็เท่ากับจะมีกระแสเงินหมุนเวียนในพื้นที่จากอุตสาหกรรมในชนบทเหล่านี้ประมาณเดือนละ 4.1 ล้านบาท เงินหมุนเวียนเหล่านี้ย่อมกระตุ้นให้เกิดธุรกิจอื่น ๆ ในชุมชนตามมา เศรษฐกิจของชุมชนโดยรวมย่อมเคลื่อนไหวมากขึ้นตามไปด้วย

3.4 เพศ อายุ และระดับการศึกษาของคนงานในโรงงาน

โรงงานอุตสาหกรรมที่ตั้งในหมู่บ้านเพื่อรองรับแรงงานในชนบทนั้น จะมีลักษณะเช่นเดียวกับโรงงานอุตสาหกรรมโดยทั่วไปที่รับคนงานโดยเลือกสรรเฉพาะเพศ กลุ่มอายุ และระดับการศึกษา งานละเอียดหลายอย่างเหมาะกับแรงงานหญิงมากกว่าแรงงานชาย งานใน

โรงงานอุตสาหกรรมโดยทั่วไปก็เหมาะกับแรงงานที่ไม่สูงวัยเกินไปนัก งานในโรงงานอุตสาหกรรมอาจต้องการแรงงานที่มีการศึกษาเพียงแค่ระดับหนึ่งเท่านั้น เมื่อเป็นเช่นนี้ โรงงานอุตสาหกรรมในชนบทจึงสามารถรองรับแรงงานได้เพียงกลุ่มหนึ่งเท่านั้น ไม่สามารถรองรับแรงงานโดยทั่วไปได้

โรงงานอุตสาหกรรมที่ไปตั้งอยู่ในหมู่บ้านในเขตอำเภอนางรองและอำเภอโกสุมพิสัย เป็นอุตสาหกรรมผลิตชิ้นส่วนรองเท้าและผลิตเสื้อผ้า ประเภทของอุตสาหกรรมเหล่านี้ทำให้นักงานส่วนใหญ่คือร้อยละ 84 เป็นผู้หญิง บางโรงงานแรงงานเกือบทั้งหมดเป็นผู้หญิง ผู้วิจัยได้ตั้งเป็นข้อสังเกตว่า อุตสาหกรรมชนบทซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นอุตสาหกรรมขนาดย่อมและไม่ใช้ เป็นอุตสาหกรรมหนักจึงรองรับได้เฉพาะแรงงานหญิง แรงงานชายซึ่งเป็นส่วนเกินจากภาคเกษตรกรรมคงต้องใช้ทางเลือกเดิม คือ การย้ายถิ่นออกนอกหมู่บ้านเพื่อหางานทำในถิ่นอื่นต่อไป

ในเรื่องอายุก็เช่นเดียวกัน คนงานในโรงงานในเขตอำเภอนางรองและอำเภอโกสุมพิสัย ที่ศึกษาเกือบทั้งหมดหรือร้อยละ 92 มีอายุต่ำกว่า 30 ปี ที่อายุมากกว่านั้นก็ไม่เกิน 35 ปี อายุที่เหมาะสมกับการทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมเช่นนี้จะมีผลเมื่อคนงานมีอายุถึงขีดจำกัดนั้น คำถามเกิดขึ้นว่า เมื่อคนงานมีอายุถึงวัยหนึ่งซึ่งจากนั้นไปอาจไม่เหมาะสมกับการทำงานในโรงงานแล้ว พวกเขาจะทำอย่างไร ในระยะสั้น ปัญหานี้อาจจะยังไม่เกิดขึ้น แต่เมื่อโรงงานอุตสาหกรรมในหมู่บ้านได้ดำเนินการไปเป็นระยะเวลาานาน จะต้องมีการมีแรงงานที่ปลดเกษียณจากโรงงานเป็นส่วนเกินอยู่ในหมู่บ้านอีก

ในเรื่องของการศึกษา เมื่อพิจารณาระดับการศึกษาของคนงาน พบว่า คนงานในโรงงานอุตสาหกรรมในเขตอำเภอนางรองและประโคนชัย ร้อยละ 65 จบการศึกษาระดับประถมศึกษา ร้อยละ 27 จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษา ปัจจุบันนี้ ประชากรไทยมีแนวโน้มว่าจะมีการศึกษาสูงขึ้น จึงพอจะมองเห็นได้ว่าคุณภาพของแรงงานในชนบทน่าจะสูงขึ้นเรื่อย ๆ ในขณะที่โรงงานอุตสาหกรรมชนบทส่วนใหญ่เป็นโรงงานขนาดย่อม ซึ่งลักษณะงานไม่ซับซ้อนนัก โรงงานเหล่านี้จึงต้องการแรงงานที่ไม่จำเป็นต้องมีการศึกษาระดับสูงมาก ดังนั้น โครงการส่ง

เสริมอุตสาหกรรมชนบทจึงอาจรองรับได้เฉพาะแรงงานที่มีการศึกษาน้อย คนหนุ่มสาวที่มีการศึกษาสูง ๆ คงจะต้องย้ายถิ่นออกไปหางานที่เหมาะสมกับการศึกษาของตนทำต่อไปอีก

ตารางที่ 3.2 คนงานในกลุ่มโรงงานในพื้นที่อำเภอนางรองและอำเภอใกล้เคียง จำแนกตามเพศ

กลุ่มโรงงาน	ชาย (%)	หญิง (%)	รวม	จำนวน
บاجา	15.2	84.8	100.0	408
ยูเนี่ยนซูส์	6.5	93.5	100.0	400
แพนเอเชีย	18.1	81.9	100.0	293
โกลด์มายน์การ์เมนท์	1.4	98.6	100.0	148
ทิพย์วินกรุ๊ป	9.0	91.0	100.0	100
ไอเดียลแอฟฟारेล	11.0	89.0	100.0	100

ตารางที่ 3.3 ร้อยละของคนงานในกลุ่มโรงงานจำแนกตามอายุ และระดับการศึกษา

กลุ่มโรงงาน	อายุ				ระดับการศึกษา			
	17-20	21-30	31+	รวม	ประถม ศึกษา	มัธยม ต้น	มัธยม ปลาย	รวม
บاجา	20.1	63.2	16.7	100.0	51.2	25.5	23.3	100.0
ยูเนี่ยนซูส์	19.5	76.0	4.5	100.0	61.8	35.2	3.0	100.0
แพนเอเชีย	20.5	79.5	20.5	100.0	92.2	4.8	3.0	100.0
โกลด์มายน์การ์เมนท์	17.6	76.4	6.0	100.0	44.6	29.1	26.0	100.0
ทิพย์วินกรุ๊ป	38.0	57.0	5.0	100.0	65.0	35.0	0.0	100.0
ไอเดียลแอฟฟारेล	27.0	63.0	10.0	100.0	55.0	34.0	11.0	100.

บทที่ 4

สรุป และอภิปราย

4.1 การย้ายถิ่นเป็นพฤติกรรมตอบโต้ต่อแรงกดดันทางประชากร

ในการศึกษาเรื่องปัจจัยที่มีผลต่อการย้ายถิ่นครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้ใช้พื้นที่อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์เป็นกรณีศึกษา แม้ว่าพื้นที่ที่ทำการศึกษานี้จะเป็นเขตอำเภอเดียว ไม่สามารถเป็นตัวแทนของประชากรในพื้นที่ที่กว้างใหญ่ออกไป เช่น จังหวัด ภาค หรือของประเทศได้ แต่จากผลการศึกษานี้ก็ได้สะท้อนให้เห็นภาพการย้ายถิ่นของชาวชนบทไทยได้ชัดเจนยิ่งขึ้น รวมทั้งให้ข้อคิดและข้อสังเกตเกี่ยวกับการเคลื่อนย้ายแรงงานของประชากรที่สมควรนำไปศึกษาและพิจารณาต่อไป

ภาพพลวัตประชากรที่ได้เห็นจากการศึกษานี้ คือ ภาพประชากรในชนบทที่เคลื่อนไหวย้ายถิ่นอย่างไม่หยุดนิ่งในรอบสองสามทศวรรษที่ผ่านมา เศรษฐกิจของประเทศไทยได้เจริญเติบโตขึ้นอย่างมาก โอกาสในการทำงานที่เมืองหลวงของประเทศและปริมณฑล รวมทั้งที่เขตส่งเสริมเศรษฐกิจอื่น ๆ มีมากขึ้น ในขณะที่เดียวกันนี้ ที่ดินทำกินในชนบทได้ลดน้อยลง พื้นที่ป่าสงวนและที่ดินสาธารณะซึ่งเคยมีอยู่พอที่ชาวบ้านจะบุกรุกขยายที่ทำกินออกไปก็เริ่มหมดลงและถูกกำหนดให้มีขอบเขตชัดเจนขึ้นโดยกฎหมาย และในช่วงเวลาเดียวกันนี้ ประชากรของประเทศได้เพิ่มจำนวนมากขึ้น เพราะการตายที่ลดลงและคนมีชีวิตยืนยาวขึ้น ปฏิบัติการระหว่างปัจจัยต่าง ๆ ทั้งเรื่องการเติบโตทางเศรษฐกิจ การใช้ที่ดิน และการเพิ่มประชากร ได้กลายเป็นแรงกระตุ้นสำคัญให้เกิดพฤติกรรมตอบโต้ของประชากร

พฤติกรรมตอบโต้ของประชากรอย่างหนึ่งคือการย้ายถิ่น ณ ที่อำเภอนางรองนี้ ได้เห็นประชากรมีพฤติกรรมตอบสนองต่อแรงกระตุ้นที่เกิดขึ้นด้วยการย้ายถิ่นออกนอกเขตอำเภอ การศึกษานี้ได้พบว่ามากกว่าประมาณครึ่งหนึ่งของครอบครัวในอำเภอนี้ มีสมาชิกอย่างน้อยหนึ่งคนย้ายถิ่นออกไปอยู่ที่อื่น และอีกเกินกว่า 1 ใน 3 มีสมาชิกอย่างน้อยหนึ่งคนเคยย้ายถิ่นตาม

ฤดูกาล เพื่อหารายได้เพิ่มเติมให้กับครอบครัวในฤดูว่างจากการประกอบอาชีพเกษตรกรรมในท้องถิ่นของตน

4.2 กรุงเทพมหานครและปริมณฑลเป็นถิ่นปลายทางสำคัญของการย้ายถิ่นจากชนบท

ผลการศึกษา แสดงให้เห็นภาพของชาวนางรองที่มีอัตราการย้ายถิ่นออกสูงถึงร้อยละ 20 และอัตราผู้ที่เคยย้ายถิ่นตามฤดูกาลสูงถึงร้อยละ 10 ผู้ย้ายถิ่นเหล่านี้เป็นประชากรในวัยแรงงาน 3 ใน 4 ของผู้ย้ายถิ่นออกมีอายุ 15-34 ปี ผู้ย้ายถิ่นออกจากอำเภอนางรองเดินทางไปอยู่ในจังหวัดต่าง ๆ ทั่วทุกภาคของประเทศ แต่ถิ่นปลายทางที่สำคัญของชาวนางรอง คือ กรุงเทพฯ และปริมณฑล ซึ่งไม่ต่างจากจุดหมายปลายทางของผู้ย้ายถิ่นจากภาคและจังหวัดอื่น ๆ ในประเทศไทย ประมาณครึ่งหนึ่งของผู้ย้ายถิ่นออกทั้งหมดที่มาจากอำเภอนางรองมาอยู่ที่กรุงเทพฯ และปริมณฑล ชื่อนำสังเกตประการหนึ่ง คือ การย้ายถิ่นออกของชาวนางรอง มิได้ มีลักษณะเป็นลำดับขั้นตอนจากชนบทเข้าสู่เมืองเล็กและค่อยย้ายถิ่นเข้าสู่เมืองใหญ่ตามลำดับขั้น ผู้ย้ายถิ่นออกจากนางรองมุ่งสู่ตัวเมืองบุรีรัมย์ไม่มากนัก หรือแม้เมืองโคราชซึ่งเป็นเมืองหลักที่อยู่ใกล้ที่สุด (ประมาณ 100 กิโลเมตรจากตัวอำเภอนางรอง) ก็มีผู้ย้ายถิ่นจากอำเภอนางรองไปอยู่ไม่ถึงร้อยละ 10 ของผู้ย้ายถิ่นออกทั้งหมด ผู้ย้ายถิ่นออกจากนางรองได้ลำดับขั้นตอนมุ่งเข้าสู่กรุงเทพฯ และปริมณฑลโดยตรงเลย

4.3 การย้ายถิ่นช่วยให้สังคมชนบทดำรงอยู่ได้

แรงงานวัยหนุ่มสาวของอำเภอนางรองต้องจากท้องถิ่นของตนไปทำงานในถิ่นอื่น คงไม่เป็นเรื่องประหลาดนัก ถ้าจะกล่าวว่าอาชีพเกษตรกรรมอย่างเช่น การทำนา ทำไร่ หรือทำสวน ไม่ได้ขยายความต้องการแรงงานให้มากขึ้นได้ทันกับการเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วของประชากรในเขตอำเภอนี้ แม้ในระยะหนึ่งในอดีตจะได้มีการขยายพื้นที่ทำกิน เช่น การขยายพื้นที่ทำไร่โดยเฉพาะไร่มันสำปะหลังและข้าวโพดให้มากขึ้น แต่การนำเทคโนโลยีทางการเกษตรและเครื่องจักรกลมาใช้ก็ได้ลดความต้องการแรงงานลงอย่างมาก อำเภอนางรองจึงมีแรงงานส่วนเกินจากภาคเกษตรกรรมเป็นจำนวนมากเช่นเดียวกับพื้นที่ชนบทอื่น ๆ ของประเทศ แรงงานส่วนเกินเหล่านี้จึงต้องย้ายถิ่นออก เมื่อพื้นที่ชนบทอื่น ๆ ของประเทศไม่เหลือพอที่จะไปบุก

เบิกทำเกษตรกรรมต่อไป งานในภาคอุตสาหกรรมและภาคบริการจึงดูเหมือนจะเป็นทางเลือกที่เป็นไปได้มากที่สุดสำหรับชาวชนบท ผู้วิจัยพบว่า ชาวนางรองที่ย้ายถิ่นออกส่วนใหญ่ไปทำงานตามโรงงานอุตสาหกรรมและรับจ้าง

การย้ายถิ่นออกได้กลายเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้สังคมชนบทดำรงอยู่ได้ การย้ายถิ่นออกจากหมู่บ้านช่วยเป็นทางออกให้สังคมชนบทอย่างน้อยสองทาง ทางหนึ่งคือ ลดแรงกดดันทางประชากรอันเกิดจากการเพิ่มประชากรที่มีต่อที่ดินทำกินและอาชีพการเกษตรของประชากร และอีกทางหนึ่งคือ ผู้ย้ายถิ่นเหล่านี้จะส่งเงินกลับมาช่วยเหลือครอบครัว ผู้ย้ายถิ่นออกจากอำเภอ นางรองมากกว่าครึ่งหนึ่งได้ส่งเงินกลับมาให้ครอบครัว ซึ่งเมื่อรวมกันแล้วก็คงเป็นกระแสเงินรายได้ที่เข้ามาหล่อเลี้ยงหมู่บ้าน ที่นับได้ว่าเป็นรายได้สำคัญของหมู่บ้านเลยทีเดียว ผู้วิจัยได้พบปรากฏการณ์เช่นนี้ที่อำเภอ นางรอง และคาดว่า การย้ายถิ่นออกเช่นนี้จะเป็ นทางออกต่อแรงกดดันทางประชากรในชนบททั่วไปของประเทศไทย

4.4 ผู้สูงอายุและเด็กถูกทอดทิ้งไว้ในหมู่บ้าน

อย่างไรก็ตาม การที่มีประชากรส่วนหนึ่งย้ายถิ่นออกไปเสียบ้างก็ใช่ว่าจะเกิดผลดีต่อชุมชนไปเสียหมด จากการสำรวจครั้งนี้พบว่า ผู้ย้ายถิ่นออกจากอำเภอ นางรองเป็นคนในวัยหนุ่มสาว ซึ่งหมายความว่าพวกเขาได้ไปจากครอบครัวและทิ้งให้พ่อแม่ผู้สูงอายุอยู่ที่หมู่บ้าน ชาวนางรองอาจโชคดีที่ไม่มีผู้สูงอายุและเด็กถูกทอดทิ้งให้อยู่ในชนบทตามลำพังมากนัก การย้ายถิ่นออกจากหมู่บ้านของคนหนุ่มสาวในปัจจุบันกำลังถูกมองว่าจะมีผลกระทบทางลบต่อสังคม ในแง่ที่ว่าผู้สูงอายุและเด็กอาจถูกทอดทิ้งไว้ในหมู่บ้าน ไม่มีลูกหลานคอยดูแล รัยไปกว่านั้นคือ มีการกล่าวกันว่าคนหนุ่มสาวที่ย้ายถิ่นออกไปทำงานที่อื่นได้นำลูกกลับมาให้พ่อแม่เลี้ยงในชนบท เพราะการมีลูกไม่เหมาะกับเงื่อนไขของการทำงานและการดำรงชีวิตในเมือง อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยไม่พบกรณีที่เลวร้ายดังกล่าวในการศึกษาครั้งนี้

ในสังคมปัจจุบัน การอยู่ห่างกันระหว่างลูก ๆ กับพ่อแม่อาจไม่เลวร้ายเกินไปนักอย่างที่พบในการศึกษาที่อำเภอ นางรองนี้ คนหนุ่มสาวที่ออกไปทำงานต่างถิ่นจะกลับมาเยี่ยมบ้านเป็นครั้งคราว การติดต่อสื่อสารและคมนาคมที่สะดวกขึ้นในปัจจุบันได้ข้อย่อนพื้นที่ของ

ประเทศไทยให้เล็กน้อย การออกจากชนบทไปทำงานที่อื่นเช่นที่กรุงเทพฯ ก็ดูไม่ห่างไกลจากบ้านเดิมของตนมากเหมือนในอดีต การไปมาหาสู่และการติดต่อกันโดยสะดวกเช่นนี้ลดผลเสียของการย้ายถิ่นออกไปได้มากทีเดียว

ที่อำเภอนางรอง ขณะที่ผู้วิจัยเข้าไปรวบรวมข้อมูล (ปลายปี พ.ศ. 2540 ถึงต้นปี พ.ศ. 2542) ได้มีการติดตั้งตู้โทรศัพท์สาธารณะทุกหมู่บ้าน ทุกหมู่บ้านมีไฟฟ้าใช้ ถนนจากกรุงเทพฯ ได้รับการพัฒนาให้ดีขึ้น จนสามารถเดินทางจากกรุงเทพฯ ไปถึงอำเภอนางรองภายในเวลาไม่เกินครึ่งวัน ความก้าวหน้าทางการสื่อสารและคมนาคมเช่นนี้ มิได้ เกิดขึ้นเฉพาะเพียงที่อำเภอนางรองเท่านั้น หากแต่เกิดขึ้นทั่วทุกหนแห่งในประเทศไทย จุดที่ห่างไกลจนติดต่อกัน ไม่ได้หรือหมู่บ้านที่รับสัญญาณโทรศัพท์ไม่ได้เลยเกือบจะไม่มีอยู่อีกต่อไปแล้วในประเทศไทย เมื่อเป็นเช่นนี้ ความกังวลที่ว่าคนหนุ่มสาวย้ายถิ่นออกจากชนบทแล้วจะทิ้งให้พ่อแม่ผู้ชราอยู่ตามลำพังนั้นก็คลายลง อย่างไรก็ตาม การที่ลูกต้องพรากจากพ่อแม่ แม้จะติดต่อกันได้สะดวกสักเพียงไร ครอบครัวก็ยังขาดความอบอุ่นอยู่ดี

4.5 วิกฤตเศรษฐกิจกับการย้ายถิ่นกลับ

ช่วงที่คณะวิจัยได้ออกไปเก็บข้อมูลภาคสนามรอบแรกเมื่อปลายปี พ.ศ. 2540 นั้น เป็นช่วงเริ่มต้นของการเกิดภาวะวิกฤตเศรษฐกิจในประเทศไทย ในขณะนั้น ผลกระทบของวิกฤตเศรษฐกิจเริ่มสำแดงผลแล้วแม้จะยังไม่มากนัก มีผู้ย้ายถิ่นที่ตกงานจากในเมืองโดยเฉพาะจากกรุงเทพฯ กลับคืนสู่อำเภอนางรองบ้างแล้ว เราได้เห็นประโยชน์ของชนบทที่ตอนที่มีวิกฤตนี้เอง ชาวชนบทที่ย้ายถิ่นไปทำงานในเมืองถือได้ว่ายังมีบ้านอยู่ข้างหลัง เมื่อไปทำงานที่อื่นหากพลาดพลั้งไม่ประสบความสำเร็จในชีวิตหรืออาชีพการงานก็ยังมี “บ้าน” ให้กลับคืน

จากการที่ได้ถามคำถามเชิงสมมุติต่อผู้ให้ข้อมูลหลักหลายท่านถึงความเป็นไปได้ที่ชนบทจะสามารถรองรับ “ลูกหลาน” ของตนที่จะกลับมาอยู่บ้านได้ เพราะค่าครองชีพในชนบทยังไม่สูงนัก อย่างไรก็ตาม ความวิตกกังวลที่ตามมาคือ ความสามารถในการรองรับผู้กลับคืนถิ่นเนื่องจากวิกฤตเศรษฐกิจนี้เป็นเพียงการประทุงไว้ชั่วคราวเท่านั้น เพราะในชนบทไม่มีงานจะให้ทำ หากมีผู้ตกงานกลับคืนถิ่นเดิมมาจริงๆ คงต้องมีโครงการสร้างงานให้มีขึ้น

ในชนบทเพื่อรองรับแรงงานเหล่านั้น มิฉะนั้นก็จะเกิดเป็นปัญหาความกดดันทางประชากรในชนบทขึ้นอีก

4.6 การส่งเสริมอุตสาหกรรมในชนบทช่วยรองรับแรงงานส่วนเกินจากภาคเกษตรกรรม

ที่อำเภอนางรอง สมาคมพัฒนาประชากรและชุมชนได้มีโครงการพัฒนาชนบทแบบผสมผสานในพื้นที่มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2527 เป็นต้นมา สมาคมฯ ได้ใช้วิธีส่งเสริมอาชีพ ฝึกอบรมความรู้ด้านการตลาด และให้เงินทุนหมุนเวียนแก่ชาวบ้าน โดยมีวัตถุประสงค์ใหญ่คือ การเพิ่มรายได้ให้แก่ประชาชนในอำเภอนางรอง เพื่อว่าชาวบ้านในอำเภอนางรองจะได้ไม่ต้องย้ายถิ่นไปทำงานที่อื่น เมื่อ 6-7 ปีที่ผ่านมา สมาคมฯ ได้นำเสนอ “โครงการธุรกิจเพื่อการพัฒนาชนบท” ในเขตอำเภอนางรองและอำเภอใกล้เคียง กิจกรรมหนึ่งภายใต้โครงการนี้ คือ การชักชวนธุรกิจเอกชนให้มาลงทุนในชนบท เป็นแนวความคิดที่จะให้ธุรกิจได้มีส่วนช่วยสังคม โดยที่ธุรกิจนั้นก็ได้ผลประโยชน์เป็นของตนเองด้วย เมื่อธุรกิจได้เข้ามาลงทุน โดยเฉพาะการตั้งโรงงานในหมู่บ้านก็จะเป็นแหล่งงานให้ชาวบ้านซึ่งจะเป็นทางออกให้แก่ชาวชนบท แทนที่พวกเขาจะต้องย้ายถิ่นจากครอบครัวของตนเข้ามาทำงานในโรงงานในเมือง ธุรกิจที่ทำเพื่อสังคมจะเท่ากับเป็นการยกโรงงานไปตั้งในชนบท งานอย่างเดียวกับที่ชาวชนบทต้องจากครอบครัวไปทำในเมืองก็เกิดขึ้นในหมู่บ้านของตน ชาวชนบทจะได้ทำงานในสิ่งแวดล้อมชนบทที่ตนเคยชิน และยังสามารถอยู่กับครอบครัวและพ่อแม่ของตนอีกด้วย

ความคิดเกี่ยวกับโครงการธุรกิจเพื่อการพัฒนาชนบท ได้ส่งผลให้มีโรงงานเข้าไปตั้งอยู่ที่อำเภอนางรองและอำเภอลำปลายมาศซึ่งอยู่ใกล้เคียงถึง 14 โรงงาน เป็นโรงงานผลิตชิ้นส่วนรองเท้าและโรงงานผลิตเสื้อผ้า โรงงานเหล่านี้เป็นโรงงานขนาดเล็กและขนาดกลาง หลายโรงงานมีคนงานไม่ถึง 50 คน บางโรงงานรับคนงานได้มากกว่า 200 คน รวมแล้วโรงงานทั้งหมดรับคนงานได้ประมาณ 1,450 คน คนงานที่ทำงานในโรงงานเป็นชาวบ้านที่อยู่ในหมู่บ้านไม่ห่างไกลจากที่ตั้งของโรงงานนัก พวกเขามีความสุขที่ได้ทำงานใกล้บ้าน ได้อยู่ใกล้พ่อแม่และอยู่ในชุมชนที่พวกเขาเคยชิน

โครงการธุรกิจเพื่อการพัฒนาชนบทที่สมาคมพัฒนาประชากรและชุมชนดำเนินการอยู่ในอำเภอหนองระแงงและพื้นที่ใกล้เคียงในปัจจุบัน เป็นรูปแบบหนึ่งของการส่งเสริมอุตสาหกรรมในหมู่บ้านเพื่อลดการย้ายถิ่นออก แม้ว่าโครงการฯที่เป็นอยู่จะรองรับแรงงานได้เพียงพันกว่าคน แต่ผลกระทบต่อสังคมนั้นมีมากกว่าที่จะดูเพียงจำนวนตัวเลขของคนงาน คนงานแต่ละคนมาจากครัวเรือนซึ่งมีสมาชิกโดยเฉลี่ยประมาณ 5 คน ดังนั้น โครงการฯนี้จึงมีผลไปถึงชาวบ้านประมาณ 7,000 คน ยิ่งไปกว่านั้น การที่ชาวบ้านได้ทำงานและอยู่ในหมู่บ้านของตน ย่อมเป็นโอกาสที่พวกเขาจะให้เห็นช่องทางในการช่วยพัฒนาชุมชนของตนต่อไป

ค่าจ้างในการทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมในหมู่บ้านสำหรับแรงงานหนึ่งพันกว่าคน ด้วยอัตราค่าจ้างขั้นต่ำ 129 บาทต่อวัน ได้ก่อให้เกิดกระแสเงินหมุนเวียนในชุมชนประมาณ 187,000 บาทต่อวัน นับเป็นรายได้เข้าสู่ชนบทซึ่งจะกระตุ้นให้เศรษฐกิจของชุมชนได้เคลื่อนไหว และส่งผลให้เกิดธุรกิจอย่างอื่น ๆ ตามมาอีก

4.7 ข้อจำกัดในการรับคนงานของโรงงานอุตสาหกรรมในชนบท

ด้วยโรงงานที่ตั้งอยู่ในเขตอำเภอหนองระแงงในขณะนี้ยังมีขนาดเล็ก โรงงานรวมทั้งหมดแล้วยังรับคนงานได้เป็นจำนวนไม่มากนัก ถ้าจะกล่าวในเชิงปริมาณแรงงานส่วนเกินที่มีอยู่ในชนบท และความสามารถในการรับคนงานเข้าทำงานของโรงงานอุตสาหกรรมในหมู่บ้านที่มีอยู่แล้ว ความสามารถในการรองรับแรงงานจะมีเพียงน้อยนิด คงยังไม่สามารถด้านทานกระแสการย้ายถิ่นออกได้ และคงไม่อาจเป็นแหล่งรองรับการย้ายถิ่นกลับของชาวนางรองได้

ยิ่งไปกว่านั้น ลักษณะของอุตสาหกรรมที่ดำเนินการอยู่ในอำเภอหนองระแงงขณะนี้ เป็นการผลิตรองเท้า ชิ้นส่วนรองเท้า และตัดเย็บเสื้อผ้า ซึ่งนับเป็นอุตสาหกรรมเบา เป็นงานที่ต้องใช้ฝีมือ โรงงานที่มีอยู่มีขนาดไม่ใหญ่มากนัก แรงงานที่ทำงานอยู่ในโรงงานอุตสาหกรรมเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นผู้หญิงอยู่ในวัยสาว (ระหว่าง 17-30 ปี) และมีการศึกษาไม่เกินระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ดังนั้น จึงดูเหมือนว่าอุตสาหกรรมในหมู่บ้านจะมีข้อจำกัดในเรื่องคุณลักษณะของแรงงานที่จะรับเข้าทำงานด้วย งานในโรงงานอุตสาหกรรมขนาดเล็กในหมู่บ้านไม่เหมาะสมกับแรงงานชาย แรงงานที่มีอายุกว่า 30 ปีขึ้นไป และแรงงานที่มีการศึกษาสูง หากเป็น

เช่นนั้น แรงงานที่ไม่เหมาะสมกับงานเหล่านี้ก็จะต้องหาทางออกโดยการย้ายถิ่นออกไปทำงานที่อื่นอยู่ดี

4.8 ความยั่งยืนของโรงงานอุตสาหกรรมในชนบท

รูปแบบของการลงทุนตั้งโรงงานอุตสาหกรรมที่อำเภอนางรองนี้ มีทั้งที่ธุรกิจภายนอกเข้าไปลงทุนทั้งหมด และที่ร่วมมือกับกลุ่มสหกรณ์ท้องถิ่น โรงงานหลายแห่งบริหารจัดการโดยคนของบริษัทที่เข้ามาลงทุน และมีโรงงานอีกหลายแห่งที่บริหารจัดการโดยสหกรณ์ดำเนินการตั้งโรงงานอุตสาหกรรมในหมู่บ้าน แม้จะเป็นโรงงานขนาดเล็ก แต่ก็ต้องอาศัยการลงทุนซื้อเครื่องจักรเครื่องมือและการสร้างโรงงาน โดยลำพังชาวบ้านเองคงยากที่จะลงทุนในการตั้งโรงงานทั้งหมด ยิ่งการผลิตเป็นแบบที่ต้องขึ้นอยู่กับตลาดภายนอก ที่ต้องมีการปรับเปลี่ยนเครื่องจักรกลให้ทันกับความต้องการของตลาด ยิ่งต้องอาศัยเงินทุนหมุนเวียนที่มากพอ ถ้ากลุ่มชาวบ้าน เช่น สหกรณ์ จะดำเนินการเองก็ต้องอาศัยเงินกู้ยืมจากแหล่งต่าง ๆ มาลงทุน

ผู้วิจัยได้เห็นการดำเนินงานของโรงงานอุตสาหกรรมผลิตชิ้นส่วนรองเท้าของสหกรณ์ลำไทรโยง ซึ่งบริหารงานโดยสมาชิกสหกรณ์นั่นเอง สหกรณ์ ๆ แห่งนี้ดำเนินกิจการได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีกำไรเป็นเงินปันผลให้กับสมาชิกได้ โรงงานอุตสาหกรรมในหมู่บ้านที่บริหารจัดการโดยชาวบ้านเองอย่างเช่นที่สหกรณ์ลำไทรโยง อำเภอนางรอง ดำเนินการอยู่นี้เป็นรูปแบบที่น่าสนใจและน่าส่งเสริมอย่างยิ่ง

ผู้วิจัยได้สังเกตว่า ความอยู่รอดของโรงงานอุตสาหกรรมที่ตั้งในหมู่บ้านที่อำเภอนางรองยังต้องขึ้นอยู่กับบริษัทใหญ่หรือบริษัทแม่ โรงงานที่ผลิตชิ้นส่วนของผลิตภัณฑ์ เช่น ชิ้นส่วนรองเท้า ต้องใช้วัตถุดิบ รวมทั้งเทคโนโลยีในการผลิตจากบริษัทแม่ซึ่งอยู่ในกรุงเทพฯ หรือปริมณฑล โรงงานที่นางรองต้องขนส่งวัตถุดิบจากส่วนกลางไปดำเนินการผลิตที่โรงงานเสร็จแล้วจึงนำชิ้นส่วนของผลิตภัณฑ์ที่ผลิตได้ขนส่งกลับมายังส่วนกลางอีกครั้งหนึ่ง กิจการที่โรงงานจะเป็นอย่างไรนั้นขึ้นอยู่กับสถานะของบริษัทแม่โดยสิ้นเชิง จึงเป็นที่น่าหวังว่าสถานการณ์วิกฤตเศรษฐกิจอย่างที่ประเทศไทยประสบอยู่ทุกวันนี้ อาจกระทบต่อธุรกิจซึ่งเข้าไปลงทุน

ที่อำเภอหนองระแงง ซึ่งถ้าเป็นเช่นนั้น แรงงานที่ทำงานอยู่ตามโรงงานในหมู่บ้านก็จะถูกกระทบไปด้วย

โรงงานอุตสาหกรรมที่จะเข้าไปตั้งในหมู่บ้านเพื่อให้เกิดผลดีต่อชีวิตของชาวชนบทนั้น ควรจะเป็นโรงงานที่ใช้แรงงานคนเป็นหลัก การตั้งโรงงานอุตสาหกรรมจะต้องคำนึงถึงสิ่งแวดล้อมของชนบท จะต้องเป็นโรงงานที่ไม่ก่อให้เกิดมลภาวะของอากาศ น้ำ และ เสียง ผู้วิจัยเชื่อว่าการลงทุนตั้งโรงงานอุตสาหกรรมในหมู่บ้าน “อย่างมีจริยธรรม” เพื่อประโยชน์ร่วมกันทั้งฝ่ายนายทุนและชาวบ้าน จะเป็นทางออกสำคัญทางหนึ่งให้กับปัญหาแรงกดดันของประชากรต่อพื้นที่ทำกินที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

เอกสารอ้างอิง

- คุณฐิติ อายุวัฒน์. (2540). ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเลื่อนอาชีพของผู้ย้ายถิ่น. วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญา
คุณฐิติบัณฑิต สาขาประชากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล.
- โฉมจิต ปิ่นเปี่ยมรัชฎ์. (2536). อุตสาหกรรมต่างจังหวัด. กรุงเทพมหานคร : สถาบันนโยบายศึกษา เอกสาร
สำหรับคณะกรรมการของรัฐสภา สมุดปกขาว ฉบับที่ 10.
- ภัสสร ติมานนท์ และเพ็ญพร ชีระสวัสดิ์. (2532). การย้ายถิ่นกับการพัฒนา. กรุงเทพมหานคร. แผนงาน
ประชากรแห่งอาเซียน โครงการการย้ายถิ่นและความเป็นเมือง. สถาบันประชากรศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. เอกสารสถาบัน หมายเลข 166/32.
- เมธี ครองแก้ว และคณะ. (2524). โครงการสร้างงานในชนบทของรัฐบาล: การประเมินผลและการ
วิเคราะห์. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี. (2533). รายงานสำมะโนประชากรและเคหะ. พ.ศ.2533.
ฉบับทั่วราชอาณาจักร.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี. (2533 ข.). รายงานสำมะโนประชากรและเคหะ. พ.ศ.2533.
ฉบับจังหวัดบุรีรัมย์.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี. (2534). การสำรวจการย้ายถิ่นของประชากรเข้าสู่
กรุงเทพมหานครและปริมณฑล พ.ศ.2534.
- สมาคมพัฒนาประชากรและชุมชน. (2538). รายงานการย้ายถิ่นของชาวนางรองปี 2537. กรุงเทพมหานคร.
กองวิจัยและประเมินผล สมาคมพัฒนาประชากรและชุมชน.
- Chamrathirong, A., Archavanitkul, K., Richter, K., Guest, P. and Thongthai, V.,
Boonchalaksi, W., Piriathamwong, N. and Vong-Ek, P. (1995). **National
Migration Survey of Thailand.** , Institute for Population and
Social Research Publication No.188. Mahidol University.
- Chutikul, K. (1996). **The Thai Business Initiative in Rural Development.** Population
and Community Development Association (PDA), Bangkok.
- Corbitt, J. B. (1996). **T-BIRD Rural Development Projects in Northeast Thailand.**
Workshop Proceedings on Development Dilemmas in the Mekong Sub-region,
1- 2 October, 1996.
- Curran, S. R. (1994). **Household Resources and Opportunities : The Distribution of
Education and Migration in Rural Thailand.** Unpublished Ph.D. Dissertation,
University of North Carolina at Chapel Hill.
- DeJong, G., Richter, K. and Isarabhakdi, P. (1996). Gender: Values and Intentions to
Move in Rural Thailand. **International Migration Review Vol.30 No.3, 748-
770.**

- Economic and Social Commission for Asia and the Pacific (ESCAP). (1994). **Business for Development**. United Nations.
- Fuller, T., Kamnuansilpa, P. and Lightfoot, P. (1990). Urban Ties of Rural Thais. **International Migration Review** 24(3), 534-562.
- Institute for Population and Social Research. (1988). **Social, Economic and Health Impact of the Community Based Integrated Rural Development (C-BIRD) Project: An Evaluation Report**. IPSR, Mahidol University.
- Guest, P., Chamratrithirong, A., Archavanitkul, K., Piriathamwong, N., and Richter, K. (1994). **Internal Migration in Thailand**. Asian and Pacific Migration Journal, Vol.3, No.4.
- Guest, P. (1989). **Labor Allocation and Rural Development : Migration in four Javanese Villages**, Boulder, Colorado : Westview Press.
- Goldstein, S. and Goldstein, A. (1986). **Migration in Thailand: A Twenty-five-year Review**. Papers of the East-West Population Institute, Number 100. Honolulu: East-West Center.
- Lohittul, W., Heering, J. and Beckett, A. (1994). **Rural Development in Thailand-PDA Experiences: Community Based Integrated Rural Development (C-BIRD)**. Population and Community Development Association (PDA), Bangkok.
- Mydans, S. (1997). **Nang Rong Journal: How Country Air Took the Sweat Out of One Shop**. New York Times: January 10.
- Pejaranonda, C. and Guest, P. (1995). Rural-Urban Migration in Thailand. **Trends, Patterns and Implications of Rural-Urban Migration in India, Nepal and Thailand**. Asian Population Studies Series No 138. ESCAP, New York: United Nations.
- Phongpaichit, P. (1992). Female Internal Migration and the Labor Market. **In Migration and Urbanization in Asia and the Pacific: Interrelationships with Socio-economic Development and Evolving Policy Issues**. New York: United Nations.
- Podhisita, C. (1985). **Peasant Household Strategies : A Study of Production and Reproduction in a Northeastern Thai Village**. Unpublish Ph.D. Dissertation. University of Hawaii, Department of Anthropology.
- Porpora, D., Lim, M. H., and U. Prommas, (1989). **The Role of Women in the International Division of Labour : The Case of Thailand**. Development and Change, 20 (2), 269-294.

Prasartkul, P. (1978). **Patterns of Interprovincial Migration in Thailand.** The Eastern Anthropologist, Ethnographic and Folk Culture Society, Vol.31, No.4, Oct.-Dec. 1978.

Prasartkul, P., Isarabhakdi, P. (1998). **Countering Out-migration through a Rural Industrialization Program: A Case Study of Nang Rong, Buriram.** Paper to be presented at The International Seminar on Internal Migration: Implications for Migration Policy in Vietnam, organized by The Vietnamese Ministry of Agriculture and Rural Development and The Population Council. May 6-8, 1998.

Root, B.D., and DeJong, G. F. (1991). **Family Migration in a Developing Country.** Population Studies, 45(2), 221-233.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก.

รายชื่อหมู่บ้านที่เป็นตัวอย่าง 21 หมู่บ้าน (จากหมู่บ้านทั้งหมดในอำเภอนางรอง 310 หมู่บ้าน เมื่อ พ.ศ. 2540)

1. หนองตะลุมปึก
2. ไร่โคก
3. สวายศอ
4. หนองสะแก
5. เจริญสุข 12
6. บัวตะเคียน
7. หนองตาเข้ม
8. หนองคุม
9. หนองยายพิมพ์
10. หนองตารักย์
11. สระขาม
12. หนองทองลิ้ม
13. โลกกระสังข์
14. หนองกราด
15. สองพี่น้อง
16. หนองกราด-หนองไทร
17. แทนบัลลังก์
18. นาใหม่
19. หนองโสน
20. หนองยาง
21. โลกสูง

ภาคผนวก ข.

อัตราการย้ายถิ่นประเภทต่างๆ ในระดับครัวเรือน คำนวณจากจำนวนครัวเรือนที่มีสมาชิกคนใดคนหนึ่งมีสถานภาพการย้ายถิ่นประเภทใดประเภทหนึ่งดังนี้

$$\begin{aligned} \text{อัตราการย้ายถิ่นออก} &= \frac{\text{จำนวนครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นออก} \times 100}{\text{จำนวนครัวเรือนทั้งหมด}} \\ &= \frac{513 \times 100}{1,025} = 50.0\% \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} \text{อัตราการย้ายถิ่นตามฤดูกาล} &= \frac{\text{จำนวนครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาล} \times 100}{\text{จำนวนครัวเรือนทั้งหมด}} \\ &= \frac{363 \times 100}{1,025} = 35.4\% \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} \text{อัตราการย้ายถิ่นกลับ} &= \frac{\text{จำนวนครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นกลับ} \times 100}{\text{จำนวนครัวเรือนทั้งหมด}} \\ &= \frac{239 \times 100}{1,025} = 23.3\% \end{aligned}$$

ภาคผนวก ข. (ต่อ)

อัตราการย้ายถิ่นประเภทต่างๆ ในระดับบุคคล จำนวนจากจำนวนประชากรที่มีสถานภาพการย้ายถิ่นประเภทใดประเภทหนึ่งดังนี้

อัตราการย้ายถิ่นออกนอกอำเภอนางรอง	=	จำนวนผู้ที่ย้ายถิ่นออก X 1,000	
		จำนวนประชากรทั้งหมดที่สำรวจได้	
	=	1,116 X 1,000	= 201 ต่อ 1,000
		5,553	
อัตราการย้ายถิ่นตามฤดูกาล	=	จำนวนผู้ที่ย้ายถิ่นตามฤดูกาล X 1,000	
		จำนวนประชากรทั้งหมดที่สำรวจได้	
	=	565 X 1,000	= 102 ต่อ 1,000
		5,553	
อัตราการย้ายถิ่นกลับ*	=	จำนวนผู้ที่ย้ายถิ่นกลับ X 1,000	
		จำนวนประชากรที่อยู่ในหมู่บ้านปัจจุบัน	
	=	259 X 1,000	
		(5,553-1,116)	
	=	259 X 1,000	= 58.4 ต่อ 1,000
		4,437	

* จำนวนผู้ย้ายถิ่นกลับที่นำมาคำนวณหาอัตราการย้ายถิ่นกลับเป็นจำนวนผู้ย้ายถิ่นกลับมาไม่เกิน 5 ปีก่อนการสำรวจ ในปี พ.ศ.

ภาคผนวก ค.

ตารางที่ 1 ลักษณะทางประชากร สังคม และเศรษฐกิจ ที่เป็นตัวอย่างและปัจจุบันอาศัยอยู่ในนางรอง จำแนกตามเพศ

ลักษณะของประชากร	ชาย	หญิง	รวม
กลุ่มอายุ (ปี)			
0 - 4	10.0	8.4	9.2
5 - 9	9.2	8.6	8.9
10-14	8.6	9.8	9.2
15-19	8.1	7.4	7.7
20-24	8.3	7.7	8.0
25-29	7.5	8.6	8.1
30-34	8.1	8.5	8.3
35-39	7.3	7.0	7.1
40-44	7.0	6.9	6.9
45-49	6.7	6.2	6.4
50-54	3.7	4.7	4.2
55-59	4.2	4.1	4.1
60-64	4.0	3.9	3.9
65-69	3.2	3.1	3.1
70-74	1.8	2.4	2.1
75 ปีขึ้นไป	2.5	2.9	2.7
รวม	100.0	100.0	100.0
(จำนวน)	(2,093)	(2,344)	(4,437)
สถานภาพสมรส (ประชากรอายุ 15 ปีขึ้นไป)			
โสด	29.3	24.5	26.8
แต่งงาน	66.7	64.6	65.6
หม้าย/ หย่า/ แยก	4.0	11.0	7.6
รวม	100.0	100.0	100.0
(จำนวน)	(1,605)	(1,815)	(3,420)

ตารางที่ 1 (ต่อ)

ลักษณะของประชากร	ชาย	หญิง	รวม
การศึกษา (ประชากร อายุ 5 ปีขึ้นไป)			
ไม่ได้เรียนหนังสือ	2.6	6.7	4.8
ป.1-ป.4	54.1	55.0	54.6
ป.5-ป.6	26.3	22.2	24.1
ม.1-ม.3	9.6	9.3	9.5
ม.4-ม.6	5.2	4.9	5.0
อาชีวศึกษา (ปวช.)	0.6	0.5	0.6
อาชีวศึกษา (ปวศ.)	0.6	0.2	0.4
ปริญญาตรี	0.8	1.0	0.9
สูงกว่าปริญญาตรี	0.1	0.0	0.1
รวม	100.0	100.0	100.0
(จำนวน)	(1,775)	(2,032)	(3,807)
อาชีพ (ประชากรอายุ 13 ปี ขึ้นไป)			
ไม่ได้ทำงาน	7.0	13.4	10.4
เกษตรกร (ชาวนา)	63.0	59.8	61.3
เลี้ยงสัตว์	0.9	0.9	0.9
ค้าขาย	1.2	3.7	2.5
รับจ้างทั่วไป	9.4	5.9	7.6
รับราชการ	2.4	1.3	1.8
พนักงานบริษัท/ โรงงาน	1.3	2.2	1.8
นักเรียน/ นักศึกษา	12.3	12.2	12.3
อื่นๆ	2.5	0.6	1.4
รวม	100.0	100.0	100.0
(จำนวน)	(1,621)	(1,830)	(3,451)

ตารางที่ 2 ลักษณะทางประชากร สังคม และเศรษฐกิจของผู้ย้ายถิ่นออกจากอำเภอนางรอง
จำแนกตามเพศ

ลักษณะของประชากร	ชาย	หญิง	รวม
กลุ่มอายุ (ปี)			
0-4	0.8	0.2	0.5
5-9	0.0	0.2	0.1
10-14	1.3	1.2	1.3
15-19	10.8	15.2	12.7
20-24	24.0	27.7	25.6
25-29	26.4	20.5	23.8
30-34	15.4	16.4	15.9
35-39	10.3	8.4	9.5
40-44	5.6	6.2	5.8
45-49	2.2	2.5	2.3
50-54	1.4	0.6	1.1
55-59	0.3	0.0	0.2
60-64	0.2	0.0	0.1
65-69	0.0	0.0	0.0
70-74	0.0	0.0	0.0
75 ปีขึ้นไป	1.3	0.8	1.1
รวม	100.0	100.0	100.0
(จำนวน)	(629)	(487)	(1,116)
สถานภาพสมรส (ประชากร อายุ 15 ปีขึ้นไป)			
โสด	41.9	42.7	42.3
แต่งงาน	56.3	53.1	54.8
หม้าย/หย่า/แยก	1.5	4.2	2.6
ไม่ทราบ	0.3	0.0	0.2
รวม	100.0	100.0	100.0
(จำนวน)	(608)	(475)	(1,083)

ตารางที่ 2 (ต่อ)

ลักษณะของประชากร	ชาย	หญิง	รวม
การศึกษา (ประชากร อายุ 5 ปีขึ้นไป)			
ไม่ได้เรียนหนังสือ	0.3	1.0	0.6
ป.1-ป.4	25.7	28.7	27.0
ป.5-ป.6	40.0	37.8	39.0
ม.1-ม.3	13.4	13.0	13.2
ม.4-ม.6	12.0	10.5	11.3
อาชีวศึกษา (ปวช.)	1.6	1.9	1.7
อาชีวศึกษา (ปวศ.)	2.9	2.7	2.8
ปริญญาตรี	3.9	4.3	4.1
สูงกว่าปริญญาตรี	0.2	0.0	0.1
รวม	100.0	100.0	100.0
(จำนวน)	(618)	(484)	(1,102)
อาชีพ (ประชากร อายุ 13 ปีขึ้นไป)			
ไม่ได้ทำงาน	0.7	3.3	1.8
เกษตรกร (ชาวนา)	16.2	11.7	14.2
เลี้ยงสัตว์	0.0	0.2	0.1
ค้าขาย	2.1	4.0	2.9
กรรมกร/รับจ้าง/ขับรถรับจ้าง	31.1	27.8	29.7
รับราชการ	10.0	3.8	7.3
พนักงานบริษัท/โรงงาน	26.1	40.2	32.3
นักเรียน/นักศึกษา	4.3	7.1	5.5
อื่น ๆ	9.5	5.5	6.2
รวม	100.0	100.0	100.0
(จำนวน)	(610)	(478)	(1,088)

ตารางที่ 3 ลักษณะทางประชากร สังคม และเศรษฐกิจของผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาล จำแนกตามเพศ

ลักษณะของประชากร	ชาย	หญิง	รวม
กลุ่มอายุ (ปี)			
0-4	0.0	0.0	0.0
5-9	0.0	0.0	0.0
10-14	0.3	0.0	0.2
15-19	8.7	12.0	9.7
20-24	15.5	14.1	15.0
25-29	15.0	18.5	16.1
30-34	14.4	14.1	14.3
35-39	18.4	18.5	18.4
40-44	12.3	11.4	12.0
45-49	9.7	6.0	8.5
50-54	2.9	3.3	3.0
55-59	1.8	1.6	1.8
60-64	0.5	0.0	0.4
65-69	0.3	0.0	0.2
70-74	0.3	0.0	0.2
75 ปีขึ้นไป	0.0	0.5	0.2
รวม	100.0	100.0	100.0
(จำนวน)	(381)	(184)	(565)
สถานภาพสมรส (ประชากร อายุ 15 ปีขึ้นไป)			
โสด	23.4	18.0	21.7
แต่งงาน	75.0	75.4	75.1
หม้าย/ หย่า/ แยก	1.6	7.6	3.2
รวม	100.0	100.0	100.0
(จำนวน)	(380)	(183)	(563)

ตารางที่ 3 (ต่อ)

ลักษณะของประชากร	ชาย	หญิง	รวม
การศึกษา (ประชากร อายุ 5 ปีขึ้นไป)			
ไม่ได้เรียนหนังสือ	0.8	1.1	0.9
ป.1-ป.4	50.4	52.7	51.2
ป.5-ป.6	40.1	37.5	39.3
ม.1-ม.3	5.8	4.3	5.3
ม.4-ม.6	2.4	3.8	2.8
อาชีวศึกษา (ปวช.)	0.3	0.5	0.4
อาชีวศึกษา (ปวส.)	0.3	0.0	0.2
ปริญญาตรี	0.0	0.0	0.0
สูงกว่าปริญญาตรี	0.0	0.0	0.0
รวม	100.0	100.0	100.0
(จำนวน)	(379)	(184)	(563)
อาชีพ (ประชากร อายุ 13 ปีขึ้นไป)			
ไม่ได้ทำงาน	0.0	2.2	0.7
เกษตรกร (ชาวนา)	83.2	80.3	82.3
ค้าขาย	0.3	2.2	0.9
กรรมกร/ รับจ้าง/ ขับรถรับจ้าง	14.4	9.3	12.8
พนักงานบริษัท/ โรงงาน	0.8	2.2	1.2
อื่น ๆ	1.3	3.8	2.2
รวม	100.0	100.0	100.0
(จำนวน)	(381)	(183)	(564)

ตารางที่ 4 ลักษณะทางประชากร สังคม และเศรษฐกิจของผู้ย้ายถิ่นกลับ จำแนกตามเพศ

ลักษณะของประชากร	ชาย	หญิง	รวม
กลุ่มอายุ (ปี)			
0-4	0.0	0.0	0.0
5-9	1.2	0.6	0.9
10-14	0.0	0.6	0.3
15-19	8.2	9.8	9.0
20-24	17.1	24.9	21.0
25-29	14.1	22.5	18.4
30-34	14.7	16.8	15.7
35-39	7.1	6.9	7.0
40-44	14.1	8.1	11.1
45-49	10.0	5.2	7.6
50-54	2.4	2.3	2.3
55-59	5.3	0.0	2.6
60-64	3.5	0.6	2.0
65-69	1.2	0.6	0.9
70-74	0.6	0.6	0.6
75 ปีขึ้นไป	0.6	0.6	0.6
รวม	100.0	100.0	100.0
(จำนวน)	(170)	(173)	(343)
สถานภาพสมรส (ประชากร อายุ 15 ปีขึ้นไป)			
โสด	29.9	22.4	26.1
แต่งงาน	66.5	71.2	68.8
หม้าย/ หย่า/ แยก	3.6	6.4	5.1
รวม	100.0	100.0	100.0
(จำนวน)	(167)	(170)	(337)

ตารางที่ 4 (ต่อ)

ลักษณะของประชากร	ชาย	หญิง	รวม
การศึกษา (ประชากร อายุ 5 ปีขึ้นไป)			
ไม่ได้เรียนหนังสือ	0.6	0.6	0.6
ป.1-ป.4	45.6	36.4	40.9
ป.5-ป.6	39.1	46.2	42.7
ม.1-ม.3	10.1	5.2	7.6
ม.4-ม.6	4.1	7.5	5.8
อาชีวศึกษา (ปวช.)	0.6	1.2	0.9
อาชีวศึกษา (ปวศ.)	0.0	0.6	0.3
ปริญญาตรี	0.0	2.3	1.2
รวม	100.0	100.0	100.0
(จำนวน)	(169)	(173)	(342)
อาชีพ (ประชากร อายุ 13 ปีขึ้นไป)			
ไม่ได้ทำงาน	6.0	10.6	8.3
เกษตรกร (ชาวนา)	68.1	57.1	62.5
เลี้ยงสัตว์	0.6	1.8	1.2
ค้าขาย	1.8	5.9	3.9
กรรมกร/ รับจ้าง/ ขับรถรับจ้าง	13.9	13.5	13.7
รับราชการ	1.8	1.8	1.8
พนักงานบริษัท/ โรงงาน	4.8	6.5	5.7
นักเรียน/ นักศึกษา	0.6	1.2	0.9
อื่นๆ	2.4	1.8	2.1
รวม	100.0	100.0	100.0
(จำนวน)	(166)	(170)	(336)

ตารางที่ 5 ก ร้อยละของผู้ย้ายถิ่น จำแนกตามสถานภาพการย้ายถิ่นอายุ

กลุ่มอายุ (ปี)	สถานภาพการย้ายถิ่น				รวม	(จำนวน)
	ไม่เคยย้าย	ตามฤดูกาล	ย้ายกลับ	ย้ายออก		
รวม						
0-14	97.9	0.1	0.3	1.7	100.0	1,228
15-19	52.9	11.4	6.4	29.3	100.0	484
20-24	30.7	13.3	11.3	44.8	100.0	639
25-29	32.8	14.6	10.1	42.6	100.0	625
30-34	43.0	14.8	9.9	32.4	100.0	547
35-39	44.5	24.6	5.7	25.1	100.0	422
40-44	54.0	18.3	10.2	17.5	100.0	372
45-49	67.8	15.4	8.4	8.4	100.0	311
50-54	81.4	8.5	4.0	6.0	100.0	199
55-59	88.6	5.4	4.9	1.1	100.0	185
60 ปีขึ้นไป	94.1	0.9	2.6	2.4	100.0	541
รวม	63.6	10.2	6.2	20.1	100.0	5,553
(จำนวน)	3,529	565	343	1,116		

ตารางที่ 5 ข ร้อยละของผู้ย้ายถิ่น จำแนกตามสถานภาพการย้ายถิ่น อายุ และเพศ

กลุ่มอายุ (ปี)	สถานภาพการย้ายถิ่น				รวม	(จำนวน)
	ไม่เคยย้าย	ตามฤดูกาล	ย้ายกลับ	ย้ายออก		
ชาย						
0-14	97.3	0.2	0.3	2.2	100.0	593
15-19	51.5	13.9	5.9	28.7	100.0	237
20-24	26.2	18.2	9.0	46.6	100.0	324
25-29	23.5	17.6	7.4	51.4	100.0	323
30-34	33.7	20.6	9.4	36.6	100.0	267
35-39	32.6	32.1	5.5	29.8	100.0	218
40-44	41.4	26.0	13.3	19.3	100.0	181
45-49	55.8	24.0	11.0	9.1	100.0	154
50-54	72.4	12.6	4.6	10.3	100.0	87
55-59	79.8	7.9	10.1	2.2	100.0	85
60 ปีขึ้นไป	90.8	1.6	4.0	3.6	100.0	249
รวม	55.6	14.0	6.2	23.1	100.0	2,722
(จำนวน)	1,542	381	170	629		
หญิง						
0-14	98.4	0.0	0.3	1.3	100.0	635
15-19	54.3	8.9	6.9	30.0	100.0	247
20-24	35.2	8.3	13.7	42.9	100.0	315
25-29	42.7	11.3	12.9	33.1	100.0	302
30-34	51.8	9.3	10.4	28.6	100.0	280
35-39	57.4	16.7	5.9	20.1	100.0	204
40-44	66.0	11.0	7.3	15.7	100.0	191
45-49	79.6	7.0	5.7	7.6	100.0	157
50-54	88.4	5.4	3.6	2.7	100.0	112
55-59	96.9	3.1	0.0	0.0	100.0	96
60 ปีขึ้นไป	96.9	0.3	1.4	1.4	100.0	292
รวม	70.2	6.5	6.1	17.2	100.0	2,831
(จำนวน)	1,987	184	173	487		

สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล

ตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม 73170

โทรศัพท์ (662) 441-0201-4 ต่อ 115, (662) 441-9666

โทรสาร (662) 441-9333

E-mail: directpr@mahidol.ac.th

Homepage: URL:<http://www.mahidol.ac.th/mahidoi/pr/pr.html>